

SEAMK

Seinäjoen ammattikorkeakoulu
Seinäjoki University of Applied Sciences

Janniina Mustajärvi & Viivi Ylijoki

3–4-vuotiaiden lasten osallisuus päiväkotien arjessa

Opinnäytetyö
Syksy 2025
Sosionomi (AMK)



SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi (AMK)

Tekijät: Janniina Mustajärvi & Viivi Ylijoki

Työn nimi alaotsikkoineen: 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus päiväkotien arjessa

Ohjaaja: Pirita Hakoneva

Vuosi: 2025

Sivumäärä: 72

Liitteiden lukumäärä: 2

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia, kuinka Seinäjoen kantakaupungin päiväkotien arjessa näkyy 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus. Tutkimuksessa haluttiin selvittää, millaiset ovat kasvattajien näkemykset lasten osallisuudesta. Lisäksi selvitettiin minkälaisilla menetelmillä ja keinoilla lasten osallisuus otetaan huomioon toiminnan suunnittelussa. Samalla havainnoitiin, miten osallisuus toteutuu kasvattajien toimesta lapsiryhmän arjessa.

Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Opinnäytetyön aineiston keruussa tehtiin yhteistyötä kolmen erikokoisen kantakaupungin päiväkodin kanssa. Tutkimusaineisto kerättiin kasvattajia havainnoimalla ja haastatteleamalla. Jokaisen päiväkodin kanssa sovittiin kaksi havainnointipäivää. Jälkimmäisen havainnointipäivän jälkeen toteutettiin kasvattajien kanssa ryhmämuotoinen haastattelu. Tämän lisäksi aineistoksi pyydettiin lapsiryhmien varhaiskasvatussuunnitelmat, joita tutkittiin osallisuuden osalta. Tutkimusaineistot analysoitiin induktiivisella sisällönanalyysillä. Tutkimuksen aineistoa varten ei kerätty mitään henkilötietoja.

Tutkimuksessa selviää, että kasvattajat kuvailevat 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden olevan muun muassa ajatusten ja ideoiden kuuntelua sekä niihin tarttumista. Kasvattajat kokevat lasten sitoutuvan paremmin toimintaan, kun he ovat päässeet osaksi toiminnan suunnittelua. Arjessa lapset pääsevät toiminnan suunnitteluun mukaan esimerkiksi äänestyksillä, leikin valintataululla sekä haastatteluilla. Lasten leikeistä tehtyjen havainnointien avulla, heidän mielenkiinnon kohteensa voidaan ottaa huomioon toiminnan suunnittelussa. Haastatteluissa kasvattajat nostivat esille, että lasten osallisuuden toteutumista toiminnan suunnittelussa haastavat muun muassa lapsimäärä, arjen aikataulut ja muuttuvat tilanteet. Sen sijaan mahdollistavina tekijöinä ovat kommunikoinnin tuki, positiivinen asenne, pienryhmät ja vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö.

Tuloksista voidaan todeta, että kasvattajat tuntevat osallisuuden käsitteen ja kuinka se mahdollistetaan varhaiskasvatuksen arjessa. Kasvattajat tiedostavat roolinsa 3- ja 4-vuotiaiden lasten osallisuuden tukemisessa. Tämä tapahtuu esimerkiksi vahvistamalla lasten välisiä vuorovaikutussuhteita, antamalla lapsille ikätasoista vastuuta ja kohtaamalla lapset yksilöllisesti ilman kiirettä. Varhaiskasvatuksen arjessa lasten osallisuus toteutui parhaiten pedagogisessa toiminnassa, ruokailussa ja retkellä.

¹ Asiasanat: osallisuus, varhaiskasvatus, varhaiskasvatuksen arki, kasvattaja

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Degree programme: Bachelor of Social Services

Authors: Janniina Mustajärvi & Viivi Ylijoki

Title of thesis: Participation of 3-4-year-old children in the daily life of daycare

Supervisor: Pirita Hakoneva

Year: 2025

Number of pages: 72

Number of appendices: 2

The purpose of this thesis is to investigate how the participation of 3-4-year-old children is reflected in the everyday life of Seinäjoki kindergartens. The research aims to determine what procedures are considered in planning phase when it comes to children's involvement. Additionally, its goal is to answer what means and procedures children's involvement is considered in planning activities. At the same time, it was observed how involvement is implemented by educators in everyday life of a group of children.

Overall, the research was conducted as a qualitative study which included analysis of the data of various children. The data collection for the thesis was carried out in collaboration with three inner-city daycare centers of different sizes. Research data was collected by observing and interviewing early childhood educators. Each of these kindergartens agreed to two days of observation. After the second observation day, a group interview was conducted with the educators. In addition, the early childhood education plan of the children's group was requested as material, which was examined in terms of involvement. The research data was analyzed using inductive content analysis. The research material itself did not include any personal data.

The research reveals that educators describe that the involvement of 3–4-year-old children is enabled by listening to thoughts and ideas of children, and by taking them into account. Based on their experience, educators have learned that children are more committed to the activity when they are part of the planning process. In everyday life, children can participate in planning activities, for example through votes, a play selection board, and interviews. Through the observation of children's plays, their interests can be better accounted in the planning activities. The interviewed educators highlighted that the implementation of children's involvement is made more difficult by things such as the number of children, everyday schedules and changing situations. On the other hand, factors that make involvement easier are communication support, a positive attitude, small groups and teamwork with parents.

The results show that educators are familiar with the concept of inclusion and how its implementation works in everyday life. Educators are aware of their role in supporting 3- and -4-year-old children's inclusion. This happens, for example, by strengthening interactions between children, giving them appropriate responsibilities, and encountering children individually without rush. In everyday early childhood education, children's participation was best achieved in pedagogical activities, meals and outing.

¹ Keywords: participation, early childhood education, everyday life in early childhood education, educator

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä	2
Thesis abstract	3
SISÄLTÖ	4
Kuvioluettelo	6
1 JOHDANTO	7
2 LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA.....	8
2.1 Poliittinen ja sosiaalinen osallisuus	8
2.2 Osallisuuden tasot.....	9
2.3 Osallisuuden vaikutukset lapsiin.....	11
2.4 Osallisuutta tukevat toimintatavat.....	12
2.5 Osallisuutta haastavat tekijät.....	15
3 OSALLISUUS VARHAISKASVATUSTA OHJAAVISSA ASIAKIRJOISSA ...	17
3.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet.....	17
3.2 Ryhmän varhaiskasvatussuunnitelma	18
3.3 Osallisuus lasten oikeutena.....	19
4 OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSEN ARJESSA.....	21
4.1 Lapsiryhmä.....	22
4.2 Pedagoginen toiminta.....	23
4.3 Päiväkotiin saapuminen	25
4.4 Aamupiiri	25
4.5 Leikki	26
4.6 Ruokailut	27
4.7 Siirtymätilanteet.....	28
4.8 Ulkoilu	28
5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS.....	30
5.1 Tarkoitus ja tavoite	30
5.2 Laadullinen tutkimus.....	31
5.2.1 Havainnointi	32
5.2.2 Ryhmähaastattelu	32

5.3	Aineiston analysointi.....	33
6	OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	36
6.1	Kasvattajien näkemykset osallisuudesta	36
6.2	Keinot ja menetelmät lasten osallisuuden suhteen toiminnan suunnittelussa	38
6.2.1	Lasten kiinnostuksen kohteiden huomiointi toiminnan suunnittelussa	38
6.2.2	Lasten vaikuttaminen viikon/kuukauden/vuoden aikana	40
6.2.3	Lapset mukana päätöksenteossa	40
6.2.4	Lasten osallisuutta mahdollistavat, haastavat ja rajoittavat tekijät	42
6.3	Osallisuuden toteutuminen lapsiryhmässä	45
6.3.1	Ryhmähenki ja tuki lasten välisissä vuorovaikutussuhteissa	45
6.3.2	Osallisuus ryhmävasussa ja sen toteutuminen arjessa.....	48
6.3.3	Keinot ja tilanteet lasten osallisuuden lisäämiseen	49
7	YHTEENVETO	54
8	POHDINTA.....	60
8.1	Opinnäytetyöprosessi.....	60
8.2	Varhaiskasvatuksen sosionomin kompetenssit	61
8.3	Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	63
8.4	Jatkotutkimusaiheet.....	64
	LÄHTEET	65
	LIITTEET	72

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Osallisuuden tasot.	10
Kuvio 2. Lapsen kuulemisen esteet.	16
Kuvio 3. Lasten osallisuus pedagogisessa toiminnassa.	50
Kuvio 4. Lasten osallisuus ruokailussa.	52
Kuvio 5. Lasten osallisuus retkellä.	53
Kuvio 6. Kasvattajien keinot lisätä 3- ja 4-vuotiaiden lasten osallisuutta päiväkodin arkeen..	57

1 JOHDANTO

Opinnäytetyön aihe on tullut aihe-ehdotuksena Seinäjoen kaupungilta. Aihe ”miten lasten osallisuus näkyy päiväkotien arjessa” esiteltiin meille ensimmäisessä opinnäytetyöseminaarissa ja kiinnostuimme siitä välittömästi. Osallisuus käsitteenä on ajankohtainen ja se kiinnostaa meitä tulevana varhaiskasvatuksen sosionomeina. Meidän on tärkeää tietää lasten osallisuudesta enemmän, jotta osaamme tulevaisuudessa antaa mahdollisuuksia tasavertaisesti jokaisen lapsen osallisuuden toteutumiselle. Mielestämme jokainen lapsi tarvitsee kokemuksia heidän pysyvyydestään ja ryhmään kuulumisesta. Aiheen ajankohtaisuus näkyy myös siten, että lasten osallisuudesta määrätään useammassa varhaiskasvatusta ohjaavassa asiakirjassa.

Jokaisella varhaiskasvattajalla pitäisi olla jonkinlainen käsitys osallisuudesta ja miten sitä voitaisiin lisätä ryhmän toimintakulttuuriin (Ahonen, 2017b, s. 10). Osallisuus on laadukkaan varhaiskasvatuksen lähtökohta, jota tavoitellaan nykyään entistä enemmän (Ahonen, 2017a, Vuorovaikutuksen voima -osa 2). Monessa päiväkodissa on havahduttu tähän ja ryhdytty huomioimaan lasten osallisuutta enemmän varhaiskasvatuksen arjessa. Lasten osallisuuden toteutuminen kuitenkin vaihtelee suuresti päiväkotien välillä. Päiväkotien kentällä on siis paljon epäselvyyksiä osallisuuden käsitteestä, vaikka siitä puhutaan nykyään paljon (Venninen & Kangas, 2018, s. 199). Epäselvyyksiä on siitä, mitä osallisuus on ja miten sitä pitäisi tukea. Myös osallisuudesta määräävän YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen komitea on huomannut varhaiskasvattajien tuntevan heikosti sopimuksen sisällön (Sevón ym., 2021, s. 115). Haluamme tämänkin takia tutkia käsitettä, jotta saadaan selville, miten osallisuutta toteutetaan ja tuetaan Seinäjoen kantakaupungin eri päiväkodeissa.

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää kolmen eri Seinäjoen kantakaupungin päiväkodin varhaiskasvattajien näkemyksiä 3–4-vuotiaiden lasten osallisuudesta. Varhaiskasvatuksen kasvattajilla on suuri rooli siinä, miten lasten osallisuuden kokemukset mahdollistuvat (Kinnunen, 2021, s. 86). Lasten osallisuuden toteutuminen riippuu esihenkilön ja kasvattajien ajattelusta (Ahonen, 2017b, s. 68). Kasvattajien näkemysten lisäksi tutkitaan, miten he mahdollistavat 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden toteutumisen varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteissa ja toiminnan suunnittelussa.

Tutkimusaineistot kerättiin kasvattajien haastatteluilla ja havainnoinneilla. Näiden aineistojen lisäksi hyödynnettiin jokaisen kolmen päiväkodin lapsiryhmän ryhmävarhaiskasvatussuunnitelmia. Tutkimusaineistoa kerätessä ei kysytty kasvattajien koulutusta, sillä jokaisella lapsella on oikeus osallisuuteen riippumatta kasvattajien koulutuksesta.

2 LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

Lasten osallisuus on ilmiönä moninainen (Kangas ym., 2021, s. 74). Se on kuulluksi tule-
mista, mahdollisuutta tehdä valintoja ja yhteisöllisyyden kokemista (Nivala, 2021a, s. 34).
Kuulluksi tuleminen ja päätöksenteko ovat vaikuttamista, jotka lisäävät merkityksellisyyden
kokemuksia (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), 2023, s. 17). Yhteisöllisyyteen liittyvät
sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutus muiden kanssa (Nivala, 2021a, s. 44). Yhteisöllisyyteen
liittyvä kuulumisen tunne antaa rohkeutta osallistua ja sitoutua yhteiseen toimintaan (mts.
45). Osallisuudessa keskitytään omiin ja yhteisiin voimavaroihin, joita ovat esimerkiksi luotta-
mus, kunnioitus, yhteiset merkitykset ja tieto (THL, 2023, s. 17). Näiden voimavarojen lisäksi
käsite pohjautuu aitoon dialogiseen ja tasavertaiseen suhteeseen ihmisten välillä (Turja,
2017, s. 44).

Osallisuuden käsite voidaan jakaa kolmeen eri osa-alueeseen, joita ovat osallisuus henkilö-
kohtaisessa elämässä, osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa sekä osallisuus
yhteisestä hyvästä (THL, 2023, s. 20). Lasten kohdalla osallisuus henkilökohtaisessa elä-
mässä näkyy mahdollisuutena vaikuttaa mihin ja minkälaiseen toimintaan osallistuu kuten
esimerkiksi harrastuksiin. Osallisuus yhteisöissä ja vaikuttamisen prosesseissa on ryhmään
kuulumista sekä vaikuttamista omissa asioissa. Osallisuus yhteisestä hyvästä on puolestaan
yhteistä tekemistä, jossa näkyvät esimerkiksi toiminta ja arvot. Osallisuuteen liittyy vahvasti
lasten toimijuus, jolloin lapsiin suhtaudutaan aktiivisina toimijoina ja heitä tuetaan (Nivala,
2021a, s. 41). Lasten osallistumisen on oltava vapaaehtoista, jolloin heillä on mahdollisuus
myös kieltäytyä osallistumisesta. Vapaaehtoisuus antaa heille mahdollisuuden omannäköi-
seen toimintaan (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 21).

2.1 Poliittinen ja sosiaalinen osallisuus

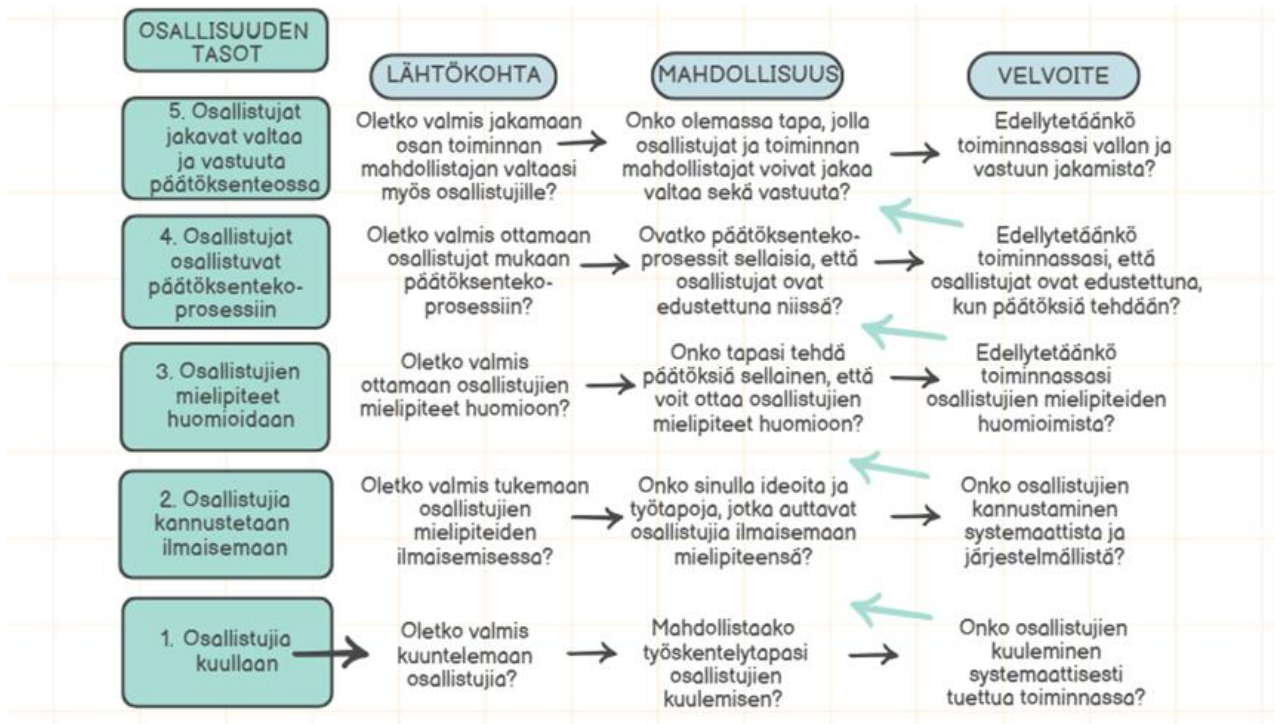
Varhaiskasvatuksessa ilmenevät käsitteet poliittinen ja sosiaalinen osallisuus (Nivala, 2021a,
s. 38). Poliittinen osallisuus on mahdollisuutta tulla kuulluksi ja vaikuttaa, kun taas sosiaali-
nen osallisuus on ryhmään kuulumista sekä sosiaalisia suhteita. Varhaiskasvatuksessa poliit-
tinen osallisuus on lasten mahdollisuutta tuoda ilmi omia mielipiteitään, tulla kuulluksi, tehdä
valintoja, vaikuttaa itseä koskeviin ja yhteisiin asioihin. Nämä voivat olla esimerkiksi osallistu-
mista toiminnan suunnitteluun, päätöksentekoon ja vastuun kantamiseen. Päätöksentekoon
vaikuttaminen sitouttaa lapsia toimintaan (Turja, 2017, s. 45).

Sosiaalisessa osallisuudessa lapsia kuullaan tietoisesti ja heidän ajatuksiansa otetaan huomioon sekä heillä on valinnan mahdollisuuksia (Nivala, 2021a, s. 42). Kasvattajana lasten aito kohtaaminen ja läsnäolo ryhmässä mahdollistavat heille myönteisiä kokemuksia, sillä he tulevat nähdynksi sekä kuulluksi. Ryhmässä yhteiseen toimintaan osallistuminen saa parhaimpilaan aikaan kokemuksia omasta merkityksellisyydestä osana yhteisöä. Sosiaalinen osallisuus kiinnittää huomion lasten vuorovaikutukseen, vertais- ja ystävyssuhteisiin sekä hyväksytyksi tulemisen kokemuksiin ryhmässä (mts. 43).

Useat lapset tarvitsevat ensin turvallisuuden tunteen, ennen kuin uskaltavat ilmaista mielipiteensä ja toimia ryhmässä aktiivisena jäsenenä (Turja, 2017, s. 49). Varhaiskasvatuksen kasvattajien tehtävänä on rohkaista ja kannustaa lapsia vuorovaikutukseen sekä mielipiteiden ilmaisemiseen (Roos ym., 2016, s. 56). Lapset voivat kokea aitoa osallisuutta, jos kasvattajat tavoittavat lasten näkökulmat asioihin. Osallisuus voi kehittyä ryhmän yhteisissä hetkissä eli osallisuus ei ole aina ulospäin näkyvää aktiivista osallistumista (Nivala, 2021b). Osallisuus mahdollistaa kommunikoinnin ja monipuolisia keskusteluja niin lasten kuin kasvattajien välillä (Palo-Oja ym., 2021, s. 81). Kun kasvattajat tarjoavat lapsille mahdollisuuksia osallisuuteen, on vältettävä puhumista osallistamisesta (Nivala, 2021a, s. 41).

2.2 Osallisuuden tasot

Osallisuudesta on laadittuna erilaisia malleja, joista varhaiskasvatuksessa yleisimmin käytetyt ovat Hartin (1992) ja Shierin (2001) luomat mallit (Turja, 2017, s. 46). Shierin (2001, s. 111) osallisuuden tasomallissa on viisi eri osallisuuden tasoa (kuvio 1). Mitä korkeammalle tasolle nousee, sitä enemmän lapset pääsevät osallistumaan toiminnan suunnitteluun. Jokainen taso on jaettu osioihin ”lähtökohta”, ”mahdollisuus” ja ”velvoite”. Nämä osiot kuvaavat toimintaan sitoutumista (Shier, 2001, s. 107). Sitoutuminen kasvaa jokaisella tasolla vasemmalta oikealle siirtyessä. Osallisuuden tasomalli tarjoaa loogisen 15 kysymyksen sarjan, jolla voidaan suunnitella osallisuuden toteutumista. Mallin kysymyksiin vastaamalla voi helposti selvittää, millä tasolla kasvattajien tarjoamat mahdollisuudet lasten osallisuudelle ovat (mts. 110).



Kuvio 1. Osallisuuden tasot (soveltaen Shier, 2001, s. 111).

Shierin (2001, s. 111) luomaa tasomallia mukaillen ensimmäinen taso käsittelee lasten kuuntelua (kuvio 1). Osallisuuden syntyminen lähtee käyntiin kasvattajien ja lasten välisestä vuorovaikutuksesta. Kasvattajien tulee kuulla lapsia ja heidän mielipiteitään (Shier, 2001, s. 112).

Toisella tasolla lapsia tuetaan ilmaisemaan heidän näkemyksiään (Shier, 2001, s. 112; kuvio 1). Lasten mielipiteiden ilmaisemista saattavat heikentää esimerkiksi ujous, luottamuksen puute, alhainen itsetunto tai aikaisempi kokemus kuuntelemattomuudesta. Luottamussuhteen rakentaminen on tärkeä osa näkemysten ilmaisemisessa. Lasten näkemysten ilmaisemisessa voidaan hyödyntää apuna esimerkiksi viittomakieltä.

Lasten mielipiteiden huomioon ottamisesta puhutaan tasomallin kolmannella tasolla (Shier, 2001, s. 113; kuvio 1). Kasvattajien tulee kysyä lasten mielipiteitä ja ottaa niitä huomioon siltä osin kuin se työssä on mahdollista. Lasten näkemysten huomioiminen päätöksenteossa ei suoraan tarkoita sitä, että lasten toiveet tulisi aina toteuttaa. Kasvattajat eivät ole näin velvollisia täyttämään kaikkia lasten toiveita ja tekevät edelleen päätökset.

Shierin (2001, s. 113) tasomallin mukaan tasolla neljä lapset pääsevät osallistumaan päätöksentekoprosessiin (kuvio 1). Tällä tasolla tarkoitetaan siirtymistä lasten kuuntelusta, heidän aktiiviseen osallistumiseensa päätöksenteossa. Lasten mielipiteitä otetaan huomioon päätöksenteossa ja niillä on painoarvoa.

Viimeisellä tasolla lapset pääsevät jakamaan vallan ja vastuun päätöksenteossa (Shier, 2001, s. 115; kuvio 1). Tämä tapahtuu lapsia kannustavassa ympäristössä. Tason saavuttaminen vaatii kasvattajilta sitoutumista antaa osan päätöksentekovastuusta lapsille. Vallan ja päätöksenteon jakamisessa tulee huomioida lasten kehitystaso. Liian suuria päätöksiä lasten ei siis tulisi ottaa harteilleen. Mallin tarkoituksena ei ole painostaa lapsia ottamaan vastuuta, elleivät he sitä halua.

2.3 Osallisuuden vaikutukset lapsiin

Lasten osallisuuden tavoitteena on mielekkyyden ja elämänhallinnan edistäminen, syrjäytymisen ehkäiseminen, mieluisien ratkaisujen toteutuminen ja yhteisöllisyyden lisääminen (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 14). Osallisuuden kokemusten toteutuessa lapset voivat tuntea voimaantumista ja valtaistumista (Heikkinen, 2018, s. 16). Heidän turvallisuutensa, hyvinvointinsa ja terveytensä vahvistuvat (Kinnunen, 2021, s. 85). Osallisuus myös lisää lasten aktiivisuutta (THL, 2023, s. 10).

Osallisuus vahvistaa lapsia itsenäisiksi, koska he oppivat tekemään valintoja aikuisten ja vertaistensa tukemana (Kinnunen, 2021, s. 85). Varhaiskasvatus luo lapsille arvokkaan pohjan heidän tulevaa koulu-uraansa varten (Arvola, 2021, s. 72). Jo varhaislapsuudessa tehdyt valinnat edistävät osallisuuden toteutumista tulevaisuuden muissa ympäristöissä (Ortju & Olli, 2021, s. 193). Osallisuuden tukeminen auttaa lapsia itsetunnon rakentamisessa ja sitä kautta vastuulliseen oppimiseen sekä kasvamiseen (Heikka ym., 2018, s. 36). Lisäksi lasten yhteisössä tarvittavat taidot kehittyvät (Turja, 2017, s. 53)

Lapset saavat tuntemuksen arvokkuudestaan, osallisuudesta ja pystyvyydestänsä, kun he pääsevät vaikuttamaan heitä itseään koskevissa asioissa (Kalliomeri ym., 2021, s. 209). Lasten osallisuuden mahdollistaminen on osoitus luottamuksesta ja uskoa heidän toimijuuttaan kohti (Turja, 2017, s. 53). Lasten metakognitiiviset taidot kehittyvät, kun he saavat ryhmässä pohtia kokemuksiaan, mielipiteitään, ideoitaan ja osallistua toiminnan toteuttamiseen. Metakognitiivisilla taidoilla tarkoitetaan kykyä pohtia kriittisesti omaa ajatteluaan, käsitystä itsestä ja itseluottamuksesta. Lasten kokemukset ryhmään kuulumisesta, kuulluksi tulemisesta, osallisuudesta ja yhdenvertaisuudesta vaikuttavat heihin monella tavalla (Hurme & Kyllönen, 2025, s. 114). Vaikutuksia voi huomata lapsen minäkuvan rakentumisessa, mielialassa ja sosiaalisissa taidoissa.

Ulkopuolelle jääminen ja torjutuksi tuleminen vaikuttavat heikentävästi lasten kehitykseen, koska he eivät voi yksin harjoitella vuorovaikutustaitoja (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 27). Tutkitusti ulkopuolelle jääminen vaikuttaa myös oppimiseen ja minäkäsitykseen heikentävästi. Ulkopuolelle jääminen on yhteydessä syrjäytymiseen ja aiheuttaa riittämättömyyden kokemista. Toisaalta Hurmeen ja Kyllösen (2025, s. 123) mukaan voi olla tilanteita, joissa lapsi ei halua kaveria. Tällöin kasvattajien tulee varmistaa, että kyseessä on lapsen oma toive, eikä keino kaverittomuuden käsittelyyn. Jos lapsi ei halua ottaa osaa ikäistensä seurassa, on mietittävä, miten lapsen yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunnetta tuetaan. Kasvattajien tehtävä on tukea jokaisen lapsen osallisuuden kokemuksia, sillä kokemukset eivät synny automaattisesti (Stenvall, 2021, s. 182). Lapset aistivat herkästi, jos heitä kohdellaan epätasavertaisesti (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 27).

2.4 Osallisuutta tukevat toimintatavat

3-vuotiaat lapset puhuvat lyhyitä lauseita ja yleisesti puhe on selkeää sekä ymmärrettävää (Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL), 2023a). Heidän kanssaan pystytään käymään jo keskusteluita ja he osaavat ilmaista suullisesti mielipiteitensä. Kasvattajien tehtävänä on tukea lapsia heidän kielellisen muistinsa ja sanavarastonsa laajenemisessa (Seinäjä, 2017, s. 40). Esimerkiksi erilaiset lorut ja laululeikit tukevat kielenkehitystä. Ammattitaitoinen kielenkehityksen tukeminen mahdollistaa osallisuuden kokemuksia jokaiselle lapselle (Opetushallitus (OPH), i.a.).

4-vuotiaiden lasten vuorovaikutustaidot ja -valmiudet ovat jo hieman kehittyneemmät kuin kolmevuotiailla (Saarinen ym., 2023, s. 68). He ymmärtävät toisen lapsen näkökulman, koska heillä on valmiudet yhteisleikkiin ja kompromissien tekemiseen. Vahvoilla kielenkehityksen taidoilla eli keinoilla ilmaista itseään sanallisesti lapsi tulee kuulluksi. 3–4-vuotiailla lapsilla on siis jo kielellisiä ja sosiaalisia taitoja, joita osallisuuden kokemukset edellyttävät (OPH, i.a.). Sosiaaliset taidot auttavat lapsia pääsemään osalliseksi leikkeihin, vaikuttamaan leikin kulkuun, neuvottelemaan erimielisyyksien sopimisessa, kuuntelemaan toisia ja toimimaan yhteistyössä toisten kanssa (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 28).

Varhaiskasvatuksessa käytettävät luovat toimintatavat edistävät jokaisen lapsen osallisuutta vuorovaikutustaidoista riippumatta (Kuitu, 2021, s. 56). Kasvattajien on tuettava lasten itseilmaisua, koska se antaa lapsille rohkeutta, onnistumisia ja itsevarmuutta. Oman ilmaisutavan

löytäminen on merkityksellistä, jotta voi olla osa ryhmää (mts. 58). Kasvattajien on ymmärrettävä lasten erilaisia tapoja kertoa ja ilmaista itseään (Roos ym., 2016, s. 27). Ymmärryksen lisäksi kasvattajilla on oltava tietoa ja osaamista eri menetelmistä, kuten esimerkiksi piirustuksista. Piirustuksien kautta lapset kertovat kokemuksistaan, maailmastaan ja itsestään (mts. 28). Piirtämällä lapset voivat ilmaista itseään ilman sanoja ja tämä on tärkeää, jos lapsella on haasteita kielenkehityksessä. Muita hyödynnettäviä menetelmiä ovat esimerkiksi haastattelut, havainnoinnit, sadutus, draama, sosiogrammi ja kerronta (mts. 35).

Haastattelut ovat yleinen tapa saada tietoa lasten mielipiteistä ja toiveista (Roos ym., 2016, s. 30). Lisäksi niiden avulla saa ilmi lasten omia ajatuksia (Seinäjä, 2017, s. 35). Luottamus on tärkeä osa haastatteluiden toteutumisesta, koska lapset tietävät omasta elämästään eniten (Roos ym., 2016, s. 30). Haastatteluissa tavoitteena on ymmärtää lasten näkemykset heidän lähtökohdistaan, vaikka haasteena onkin kasvattajan valta ja johdattelu haastattelijana (mts. 30–31). Joskus lapset voivat vastauksillaan miellyttää kasvattajaa eli he vastaavat siten, mitä he olettavat kasvattajan haluavan kuulla (mts. 31). Kasvattajan tehtävänä on huomioida riittävä aika ja keskusteluaiheiden sopivuus lapsia haastatellessa, jotta valta-asetelma ei tule esiin.

Lasten havainnointia tapahtuu päivittäin varhaiskasvatuksessa, sillä se on perusta lapsilähtöiselle toiminnalle (Linna, 2021). Päiväkodin arjessa kasvattajat havainnoivat esimerkiksi lasten leikkien sujuvuutta. Kasvattajat voivat olla ohjaamassa ja osallistumassa itse leikkeihin (Seinäjä, 2017, s. 25). He pysähtyvät havainnoimaan leikkejä tietoisesti ja ovat tukena lapsille (Linna, 2021). Leikkejä havainnoidessa kasvattajat voivat osallisuuden suhteen keskittyä esimerkiksi lasten rooleihin leikeissä, yhteisleikin sujuvuuteen kuten vuorotteluun, yhteisymmärrykseen ja vastavuoroisuuteen. Leikin havainnointi ehkäisee kiusaamistilanteita (Seinäjä, 2017, s. 25).

Osallisuus ja vastavuoroisuus toteutuvat sadutuksen keinoin (Karlsson ym., 2018, s. 97). Sadutuksen avulla saa tietoa lasten kehityksestä, tunnelmista ja ajatuksista (Seinäjä, 2017, s. 33). Sadutus menetelmänä sopii varhaiskasvatukseen, sillä se sopii kaikenikäisille ja kulttuurista riippumatta (Karlsson ym., 2018, s. 97). Lasten osaaminen pääsee esiin ja heidän itsetuottamuksensa vahvistuu. Kasvattaja ei puutu lasten kertomiseen, sillä he saavat kertoa haluamistaan asioista. Kertomusten kautta saa selville, mikä lapsia oikeasti kiinnostaa ja innostaa. Lasten kertomat tarinat kirjoitetaan ylös tarkalleen siten, missä järjestyksessä sanat ovat sanottu (mts. 98). Tällöin lapset ovat aktiivisia toimijoita ja heillä on päätösvaltaa. Sadutus

etenee vaiheittain kertomisesta kirjaamiseen ja ääneen lukemisesta korjaamiseen. Korjaaminen tehdään vain, jos lapset sitä haluavat.

Draaman keinoin lapset pääsevät tutustumaan ja rakentamaan itseään sekä käsitystä maailmaan (Korhonen, 2024, s. 7). Draama auttaa lapsia sanoittamaan sosiaalisia tilanteita vahvistamalla heidän vuorovaikutustaitojansa. Jokainen lapsi pääsee näkyväksi ja heidän parhaimmat puolet saavat vahvistusta (mts. 7–8). Draama mahdollistaa lapsille eläytymistä, mielikuvitusta, liikkumista ja toimimista muiden lasten kanssa ryhmässä (Väisänen, 2024, s. 11).

Sosiogrammi auttaa hahmottamaan ryhmän lasten sosiaalisia suhteita (Roos ym., 2016, s. 36). Lapsilta kysytään yksitellen heidän parhaiden kavereidensa nimet ja vastausten perusteella luodaan kuvio, jossa nimet yhdistetään parhaiden kavereiden mukaan. Lasten nimeämiset voivat olla vastavuoroisia, jolloin kaksi lasta ovat kertoneet toisensa olevan paras ystävä. Nimeämiset voivat olla myös yhdensuuntaisia eli vain toinen lapsista nimeää jonkun lapsen parhaaksi ystäväksi. Kuvio auttaa havainnollistamaan lapsiryhmän kaveriporukoita ja verkoston ulkopuolelle jääviä lapsia. Myös kasvattajat voivat toteuttaa sosiogrammin omasta näkökulmastaan, jossa he pohtivat suhteitansa lapsiin (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus, i.a.). Kasvattajat piirtävät itsensä paperin keskelle ja kirjoittavat ryhmän lasten nimiä paperille. Lasten nimet, jotka ovat lähimpänä kasvattajaa ovat hänelle läheisimpiä. Kauemmaksi sijoitetut lasten nimet kasvattaja kokee etäisemmiksi. Sosiogrammin avulla kasvattajat osaavat paremmin huomioida lapsiryhmän yhteisöllisyyden ja jokaisen lapsen yksilöllisemmän kohtaamisen.

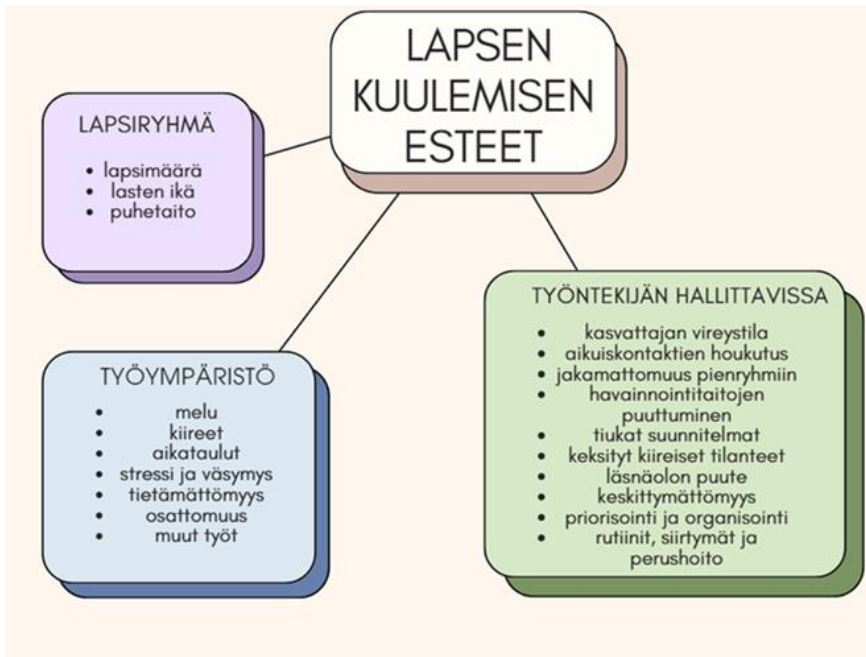
Lasten kerronta edistää mielipiteiden ilmenemistä ja kuulluksi tuloa (Roos ym., 2016, s. 87). Päiväkodin arjessa kerronnalle on aikaa, mutta se vaatii kasvattajilta asennetta ja työn organisointia (mts. 88). Kerronta edellyttää kasvattajilta halua kuulla lasten mielipiteitä ja ajatuksia, jotta osallisuus toteutuu kerronnan kautta. Lyytinen (2020, s. 62) esittää kerronnallisuuden näkyvän lasten ottamissa valokuvissa. Hänen mukaansa lapset kertovat yleensä ottamistansa kuvista sen, mikä herättää heidän huomionsa tai mitä sillä hetkellä tehdään. Lapset voivat kertoa otetusta valokuvasta esimerkiksi leikkiensä juonta ja rooleja (Ahonen, 2017b, s. 152). Kerrotut asiat voidaan taltioda kirjallisesti. Lasten osallisuutta tukevat heidän ajatusten, oivallusten sekä tunteiden äärelle pysähtyminen yhdessä kasvattajien kanssa.

2.5 Osallisuutta haastavat tekijät

Lasten osallisuuden toteutumista haastaa kasvattajien aikuislähtöisyys toiminnan suunnittelussa, jolloin lasten osallisuutta ei huomioida (Ahonen, 2023, 11:20). Tällöin toiminnan suunnittelussa korostuvat kasvattajien omat tavoitteet ja toiveet eli lasten mielipiteitä, toiveita, vahvuuksia ja tarpeita ei huomioida. Kasvattajat voivat itse kokea tietävänsä, miten lasten kanssa tulee toimia (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 20). He eivät myöskään huomioi lasten yksilöllisiä lähtökohtia osallistua toimintaan ja suhtautuvat negatiivisesti tukea tarvitseviin lapsiin (Ahonen, 2023, 11:35). Jos lapset käyttäytyvät haastavasti, ratkaisua etsitään suuntaamalla huomio lasten toiminnan kehittämiseen eikä kasvattajien toiminnan tai oppimisympäristön kehittämiseen.

Varhaiskasvatuksessa ilmenee henkilöstöpulaa, joka haastaa laadun toteutumista ja palvelun lainmukaista järjestämisvelvollisuutta (Ahola & Valkonen, 2024, s. 106). Lasten osallisuuden toteutumista voi lisäksi haastaa sen epäselvä teoreettinen määrittely (Sevón ym., 2021, s. 114). Tiedon määrä osallisuuden tukevista toimintatavoista ja käytännöistä voi olla vähäinen, eikä resurssit jousta osallisuuden toteuttamisen suhteen. Resursseista puhuttaessa nousevat sille fyysisen ympäristön asettamat rajoitukset, materiaalien puuttuminen ja muut projektit, jotka haastavat lasten osallisuuden toteutumista (mts. 131). Lasten päätöksentekokykyä voidaan aliarvioida, eikä lapsille tarjota mahdollisuuksia riittävän usein harjoitella vastuun ottamista ja päätöksentekoa (Lansdown, 2010, s. 15). Etenkin pienten lasten kohdalla ajatellaan heidän tarvitsevan aikuisen valvontaa ja suojelua, vaikka lapsilla löytyy kykyä tehdä itse päätöksiä (Sevón ym., 2021, s. 120).

Eri kieli- ja kulttuuritaustoista tulevat lapset tarvitsevat kasvattajien tukea varhaiskasvatuksen arkeen kiinnittymisessä (Arvola, 2021, s. 4). Kieli- ja kulttuuritietoisien kasvatuksen perusajatuksena on antaa kaikille lapsille mahdollisuus tulla nähdyksi, osallistua, toimia ja oppia (Mäkinen, 2019, s. 95). Lasten oppimisen ja osallisuuden tukemiseksi tarvitaan erityistä huomiota varhaiskasvatuksen kasvattajilta (Arvola, 2021, s. 72). Eri kieli- ja kulttuuritaustaisten lasten osallisuuden kokemukset ovat vähäisempää verrattessa kantaväestön lapsiin (mts. 64). Ajoittain haastetta tuottaa päästä mukaan leikkiin. Yhä yleisempää on se, että varhaiskasvatukseen osallistuu lapsia, jotka eivät puhu valtakieltä (Kangas ym., 2021, s. 128). Lisäksi osallisuuden toteutumista voi haastaa lasten luonteenpiirteet (OPH, i.a.).



Kuvio 2. Lapsen kuulemisen esteet (soveltaen Venninen & Kangas, 2018, s. 193).

Vennisen ja Kankaan (2018, s. 193; kuvio 2) mukaan kasvattajien hallinnassa on monia tekijöitä, jotka voivat heikentää lasten osallisuuden toteutumista. He (s. 192) listaavat näiden olevan esimerkiksi kasvattajan ikävä toisen kasvattajan seuraan, työntekijän vireystila ja puute keskittymisessä. Vanhat rutiinit varhaiskasvatuksen arjessa haastavat osallisuuden syntyä, koska uusia osallisuutta edistäviä menetelmiä ei haluta kokeilla innokkaasti. Toisaalta kasvattajilla on mahdollisuus tukea lasten osallisuutta vihreään kuplaan listatuissa asioissa, sillä he pääsevät lähes vapaasti päättämään ja vaikuttamaan näihin.

Työympäristöön liittyviä asioita on listattu ylös siniseen kuplaan (Venninen & Kangas, 2018, s. 193; kuvio 2). He (s. 192) kuvaavat, etteivät kasvattajat voi työympäristöön liittyvistä asioista päättää. Kasvattajilla on kuitenkin jossakin määrin mahdollisuus vaikuttaa toteutukseen. Lasten osallisuuden syntymisen esteenä voi olla kiire tai sen tuntuminen.

Venninen ja Kangas (2018, s. 192; kuvio 2) korostavat tutkimustuloksissansa lapsimäärän olevan merkittävä elementti, joka haastaa lasten kuulemista. Näiden asioiden tarkennetaan olevan lasten lukumäärän lisäksi lasten ikä ja heidän puhetaitonsa. Lapsimäärään liittyviin asioihin tarkennetaan, etteivät kasvattajat voi itse vaikuttaa. Heidän tutkimuksessansa kasvattajat nostivat esille aikuisten lukumäärän suhteessa suureen lapsiryhmään ja monen erityistä tukea tarvitsevan lapsen sijoittaminen samaan ryhmään haastavan lasten kuulemista. Lapsimäärään liittyy läheisesti melu, jota voi aiheuttaa varhaiskasvatuksen arjessa muun muassa se, että lapsilla saattaa olla yhtä aikaa paljon asiaa kasvattajalle.

3 OSALLISUUS VARHAISKASVATUSTA OHJAAVISSA ASIAKIRJOISSA

Jokaisella alle kouluikäisellä eli 0–6-vuotiaalla lapsella on oikeus varhaiskasvatukseen, joka voi toteutua päiväkodissa, perhepäivähoidossa tai avoimessa varhaiskasvatustoiminnassa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 1 §). Varhaiskasvatus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jossa näkyy pedagogiikka (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 2 §). Pedagogiikka on ammattihenkilöiden eli varhaiskasvatuksen kasvattajien toteuttamaa suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa (Opetushallitus (OPH), 2022, s. 24).

Varhaiskasvatuksessa näkyvät kasvatuksen, opetuksen ja hoidon osa-alueet (Ahonen, 2017b, s. 27). Kasvatus tukee lapsen kehitystä tiedostaen kulttuurillisia arvoja, tapoja ja normeja (OPH, 2022, s. 25). Kasvatuksen keinoin lapsia kannustetaan luomaan omia mielipiteitä ja ohjataan huomioimaan oman toiminnan vaikutuksia toisiin ihmisiin sekä ympäristöön. Opetus on lasten motivoimista uuden oppimiseen erilaisten oppimismenetelmien kautta, joissa tulee huomioida lasten vahvuudet, tuen tarpeet ja mielenkiinnon kohteet. Hoito on fyysisen hoidon lisäksi tunnepohjaista välittämistä, jolloin lapset tuntevat itsensä merkityksellisiksi ja ymmärretyiksi. Hoidossa on tärkeää, että lapset ovat yhteydessä ihmisiin ja vuorovaikutus on vastavuoroista. Hoitotilanteet ovat osa kasvatus- ja opetustilanteita, koska lapset oppivat vuorovaikutustaitoja, ajanhallintaa, itsestä huolehtimista sekä omaksuvat hyviä tottumuksia.

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on pedagogiikan monipuolisuus, terveellinen ja turvallinen kasvuympäristö, yksilöllisten tuen tarpeiden huomiointi, monialainen yhteistyö, lapsen oikeus osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 3 §). Tavoitteiden lisäksi varhaiskasvatus sisältää useita tehtäviä kuten lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemisen, tasavertaisuuden vahvistamisen, syrjäytymisen ehkäisemisen, huoltajien tukemisen ja osallisuuden sekä toimijuuden vahvistamisen (Opetushallitus (OPH), 2024). Varhaiskasvatuksen yhtenä arvona on lapsen oikeudet, jossa heijastuu osallisuus (OPH, 2022, s. 23). Jokaisella lapsella on oikeus tulla ymmärretyksi ja ilmaista itseään, ajatuksiaan sekä mielipiteitään. Lapsilla on oltava mahdollisuus ryhmään kuulumiseen ja sitä kautta yhteisöllisyyden kokemuksiin.

3.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet

Varhaiskasvatuksen laadukasta toteutumista ja kehittämistä tukee varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH, 2024). Ne määrittävät varhaiskasvatuksen toimintatavoista kuten

tavoitteista, yhteistyöstä eri tahojen ja lasten huoltajien kanssa sekä varhaiskasvatussuunnitelmien sisällöistä (OPH, 2022, s. 10). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden avulla laaditaan paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat. Paikallisia suunnitelmia muovataan paikallisesti sopiviksi noudattaen valtakunnallisia perusteita, mutta niistä ei jätetä lakeja ja asetuksia pois (mts. 11). Paikallisen suunnitelman laatimiseen osallistuu eri viranomaisia, lasten huoltajia, lapsia ja varhaiskasvatuksen kasvattajia. Suunnitelmassa on tärkeää huomioida pedagogiikan lisäksi muut keskeiset tavoitteet, kuten lasten osallisuus ja vuorovaikutustaitojen tukeminen (Ahonen, 2017b, s. 18).

Seinäjoen kaupungin alueella paikallisena varhaiskasvatussuunnitelmana toimii Meirän vasu (Seinäjoki, 2017, s. 4). Sen arvoperustana toimii lasten osallisuus, joka korostuu toiminnassa vahvasti (mts. 15). Lapset innostuvat eri toiminnoista ja osallistuvat niihin paremmin, mikäli pääsevät osallistumaan toiminnan suunnitteluun. Osallisuus lisää lapsille ymmärrystä yhteisöstä, valintojen seurauksista ja oikeuksista (mts. 23). Kasvattajien on tärkeä huomata rajat, missä asioissa lapsi voidaan ottaa mukaan päätökseen ja missä tilanteessa valinnan tekee aikuinen.

3.2 Ryhmän varhaiskasvatussuunnitelma

Seinäjoen kaupungin päiväkodeissa tehdään lapsiryhmille ryhmäkohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat eli ryhmävasut (Seinäjoki, 2017, s. 8). Ryhmävasu on työväline, joka auttaa kasvattajia suunnittelemaan, toteuttamaan ja arvioimaan tekemäänsä työtä peilaten varhaiskasvatuslakiin sekä valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan. Ryhmävasussa kartoitetaan ryhmän ja huoltajien tarpeita, joihin olisi tärkeä kiinnittää huomiota tulevalla kaudella. Koko ryhmän toiminnan suunnittelussa huomioidaan myös lasten omat varhaiskasvatussuunnitelmat eli vasut (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 57). Sisältö ryhmävasuun tehdään yhdessä tiimeissä, esihenkilöiden kanssa pedagogisissa keskusteluissa, vanhempainilloissa ja tiimipalavereissa (Seinäjoki, 2017, s. 33). Tiimin yhteiset pedagogiset käytännöt ja toimintaperiaatteet kirjataan ylös ryhmävasuun (mts. 8).

Ryhmävasun tarkoituksena on myös haastaa kasvattajia pohtimaan lasten osallisuuden vahvistamista päivärutiinien ja toimintatuokioiden suhteen (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 56). Osallisuuden suhteen ryhmävasuun voidaan kirjata esimerkiksi, kuinka lasten kaveritaitoja kehitetään ja vahvistetaan, kuinka varmistetaan jokaisen lapsen paikka olla ryhmässä ja

kuinka yksinäisyyteen puututaan (mts. 56–57). Ryhmävasujen haasteena voi olla liian ytimekkäästi laaditut tavoitteet kuten esimerkiksi ”lasten osallisuutta tuetaan” (Ahonen, 2017b, s. 20). Lasten osallisuuden tukemista on olennaista avata konkreettisilla ja selkeillä esimerkeillä, miten sitä tuetaan juuri kyseisessä ryhmässä.

Ryhmävasu kannattaa rakentaa visuaaliseksi osaksi ryhmän toimintaympäristöä (Kangas ym., 2021, s. 158). Visuaaliseen ryhmävasuun voi listata keskeisimpiä toimintaperiaatteita ja ajatuksia, jotta työn keskeisimmät tarkoitukset sekä tavoitteet pysyvät mielessä (Ahonen, 2017b, s. 20). Ryhmävasun ollessa konkreettinen ja näkyvä osana ryhmän arkea, voivat myös lapset ja huoltajat seurata ryhmävasun toteutumista (Kangas ym., 2021, s. 158). Konkreettinen ryhmävasu tukee lasten osallisuutta nostamalla esille ne toiminnan osa-alueet, joissa kuuluvat lasten äänet ja näkemykset.

3.3 Osallisuus lasten oikeutena

Lasten osallistumiselle tärkeä lähtökohta on YK:n lapsen oikeuksien sopimus, jossa keskeisinä asioina ovat lasten kuulluksi tuleminen, toimijuus ja osallisuus (Turja & Vuorisalo, 2017, s. 36). Osallisuus määrittyy toimintana, jossa korostuu vuorovaikutus ja mahdollisuus vaikuttaa sosiaalisessa ympäristössä. Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsilla on oikeus osallisuuteen (mts. 37). Erityisen tärkeitä lasten osallisuuden kannalta ovat sopimuksen artikkelit 12 ja 13 (Smith, 2016, s. 85). Lasten osallisuus edellyttää luottamusta puolin ja toisin aikuisen kanssa (Turja & Vuorisalo, 2017, s. 38). On luotettava lasten kykyihin ja taitoihin sekä lasten on luotettava aikuisen tukeen. Lapsilla on oikeus tulla kuulluksi ja ilmaista mielipiteensä (Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL), 2023b). Jokaisella lapsella on oikeus vaikuttaa omiin asioihinsa ja heitä on kohdeltava tasa-arvoisesti (Suomen perustuslaki 731/1999, 2 luku 6 §).

Varhaiskasvatuslaissa osallisuus tulee ilmi yhtenä varhaiskasvatuksen tavoitteena, jossa jokaisella lapsella on oikeus osallistua ja vaikuttaa häntä itseään koskeviin asioihin (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 1 luku 3 §). Lasten mielipiteet täytyy selvittää ikä- ja kehitystasoisesti toimintaa suunnitellessa, toteuttaessa ja arvioidessa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 4 luku 20 §). Myös huoltajien toiveita on otettava huomioon varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostetaan lasten osallisuuden edistämistä, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa (OPH, 2022, s. 34). Päiväkodissa opitut taidot vahvistavat jokaisen lapsen osallisuutta ja aktiivista toimijuutta yhteiskunnanjäsenenä (mts. 16). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa viitataan vahvasti myös yhdenvertaisuuslakiin, jonka tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjinnän syntymistä (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 1 luku 1 §). Yhdenvertaisuuslakiin liittyy olennaisesti laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 1 luku 3 §). Varhaiskasvatuksessa kasvattajien tehtävä on edistää lasten osallisuutta riippumatta heidän sukupuolestaan (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986, 5 b §).

4 OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSEN ARJESSA

Varhaiskasvatuksen arki koostuu rutiineista ja toimintatavoista, jotka ohjaavat päivien sujuvuutta (Roos ym., 2016, s. 54). Jotkut toimintatavat ovat kasvattajien päättämiä ja joidenkin kohdalla he huomioivat lasten vaikutusmahdollisuudet. Lasten osallisuutta edistetään varhaiskasvatuksessa oppivalla yhteisöllä, leikeillä, vuorovaikutuksella, yhdenvertaisuudella, tasa-arvolla, kulttuurisella moninaisuudella, kielitietoisuudella, hyvinvoinnilla, turvallisuudella ja kestäväällä elämäntavalla (OPH, 2022, s. 33–35). Varhaiskasvatuksen toimintatapoja täytyy kuitenkin jatkuvasti arvioida ja uudistaa, jotta lasten osallisuus toteutuu (Roos ym., 2016, s. 87).

Päiväkodin arjessa kasvattajille tarjoutuu erilaisia spontaaneja ja tietoisesti järjestettyjä tilanteita lasten osallisuudelle (Turja, 2017, s. 47). Lasten osallisuuden lisäämiseksi kasvattajia kannustetaan asettumaan lasten näkökannalle ja kiinnostumaan heitä kiinnostavista asioista (MLL, 2017). Joissakin päiväkodeissa on käytössä myös lasten kokoukset, joissa lapset voivat vaikuttaa päiväkodin arjen tapahtumiin (Roos ym., 2016, s. 89). Lasten kokoukset eivät kuitenkaan ole todiste osallisuuden toteutumisesta mukana arjen pedagogiikassa (Ahonen, 2017b, s. 68). Kasvattajien täytyy olla joustavia ja osata pysähtyä arjen tilanteissa, jotta he pystyvät tukemaan lasten osallisuutta (Kataja, 2023, 3:20). Kasvattajien tuleekin pohtia sitä, kuinka osallisuus näkyy arjen eri toiminnoissa (Seinäjä, 2017, s. 23). Näihin toimintoihin lukeutuvat esimerkiksi ulkoilut, leikit, siirtymätilanteet ja ruokailut. Lasten osallisuutta tuetaan toistuvissa tilanteissa, joissa heille tarjotaan mahdollisuuksia tehdä aloitteita ja tulla kuulluksi heille tärkeissä asioissa (Nivala, 2021a, s. 40).

3- ja 4-vuotiaat lapset osaavat jo erilaisia taitoja kuten esimerkiksi käyttää ruokailuvälineitä, käydä vessassa itsenäisesti ja kiinnittää kenkien tarrat paikalleen (Antila ym., 2016, s. 12–13). Jokainen lapsi on oma yksilönsä ja harjoittelee taitoja eri vaiheessa. Lasten arkitaitojen ja omatoimisuuden harjoittelun tukeminen on tärkeä ja asioita ei tule tehdä heidän puolestaan (mts. 14). Tuki mahdollistaa lapsille omatoimisuuden harjoittelun. Omatoimisuus mahdollistetaan lapsille myös antamalla heille riittävästi aikaa kokeilla itse (Kangas ym., 2021, s. 78). Tämän kautta päästään lisäämään osallisuutta, kun lapset ovat itse aktiivisia toimijoita (Antila ym., 2016, s. 14). Varhaiskasvatuksen arjessa lapsilla on oltava aikaa kokeilla, oppia ja harjoitella (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 26).

4.1 Lapsiryhmä

Varhaiskasvatuksen toimintaa kehitetään inklusion mukaisesti (OPH, 2022, s. 31). Lasten osallisuus, oppiminen ja kehittyminen toteutuvat inklusion kautta (Tarsalainen & Päckilä, 2024, s. 39). Lapsilla on oikeus olla osana ryhmää ja osallistua yhteiseen toimintaan muiden lasten kanssa (OPH, 2022, s. 31). Inklusion yhtenä päätavoitteena on poistaa osallistumisen ja oppimisen esteitä sekä mahdollistaa lasten osallistuminen toimintaan yhdessä muiden kanssa (Talonen ym., 2024, s. 7). Inklusiivisuuden toteutuminen edellyttää pedagogiikkaa, kasvattajien sitoutumista ja huolenpitoa lasten hyvinvoinnista (OPH, 2022, s. 32). Lapset oppivat ryhmässä toimiessaan ymmärtämään erilaisuutta ja toisten huomioimista (Avosylin, 2024). Toimivassa ryhmässä kaikille sen jäsenille mahdollistetaan tuki ja turvallinen kasvuympäristö sekä kuulluksi tuleminen tunteita (Hurme & Kyllönen, 2025, s. 113–114). Lapsille turvallinen ryhmä mahdollistaa yhdessä koettuja onnistumisia (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 27).

Lapsiryhmässä osallisuuden ja lapsilähtöisyyden toteutuminen ei tarkoita sitä, että kasvattajat vetäytyisivät taka-alalle (Malinen, 2019, s. 100). Lapset eivät siis toimi vapaasti ja itsenäisesti kasvattajien vetäytyessä kasvatusvastuustaan (Venninen & Kangas, 2018, s. 199). Kasvattajien roolia kuvataankin intensiiviseksi lapsia kuunnellessa ja oppimisen polkuja rakentaessa (Malinen, 2019, s. 100). Palo-Oja ym. (2021, s. 82) huomauttavat kasvattajilla olevan tärkeä rooli myös yhteisöllisyyden vahvistamisessa. Ryhmäytyminen korostuu etenkin uuden toimintakauden alussa. Kasvattajat tutustuvat lapsiin havainnoimalla heidän mielenkiinnonkohteitansa ja tekemällä yhteistyötä heille tärkeiden ihmisten kanssa. Tämä edistää myös lasten tutustumista toisiinsa, koska lapsille löydetään yhteistä tekemistä, innostumisen aiheita sekä kavereita.

Päiväkodeissa voidaan hyödyntää intensiivielokuuta, jolloin toimintakauden aloitus on suunnattu kohtaamiseen ja tutustumiseen eli ryhmäytymiseen (Palo-Oja ym., 2021, s. 83). Kasvattajat siirtävät sovitut tapahtumat myöhemmälle ja keskittyvät lasten kuulumisiin. He tukevat lasten osallisuutta kohtaamisilla ja sovitusti yksi kasvattaja voi olla vastassa lapsia sekä huoltajia päiväkotiiin saapuessa. Varattu riittävä aika kohtaamiselle mahdollistaa läsnäolon ja kiireettömyyden. Myös huoltajat ovat osa päiväkodin yhteisöä ja ovat vaikuttamassa lapsen kuulluksi tulemiseen. Näin vahvistetaan yhteenkuulumisen verkkoa, jotta lapsilla on turvallinen olo. Huoltajilta kasvattajat saavat tietoa esimerkiksi siitä, miten lapset kokevat

kuuluvansa ryhmään, kaverisuhteista ja mielenkiinnon kohteista. Kun kasvattajat tarttuvat lasten mielenkiinnon kohteisiin, he osoittavat lapsille välittämistä ja turvallisuutta (mts. 84).

4.2 Pedagoginen toiminta

Kasvattajat huomioivat pedagogisen toiminnan lasten hoidossa, kasvatuksessa ja opetuksessa (Sandberg, 2021, s. 18). Pedagogiikka näkyy varhaiskasvatuksessa etenkin lasten ja kasvattajien välisessä vuorovaikutuksessa sekä arjen eri toiminnoissa (Karila, 2019, s. 10). Kasvatuksessa näkyvä pedagogiikka opettaa lapsia tekemään rohkeasti valintoja ja vaikuttamaan itseään koskevista asioista (Seinäjoki, 2017, s. 17). Mielissään oleva lapsi pystyy kiinnostumaan toisista lapsista, ympäristöstä ja toiminnasta. Pedagogiikan suhteen yksi tärkeimmistä painopisteistä on lasten osallisuus ja sen vahvistaminen (Roos, 2016, s. 89). Osallisuuden pedagogiikalla tarkoitetaan varhaiskasvatuksen ympäristöjä ja toimintaa, joissa nähdään lasten osallisuus opittavana sekä kehittyvänä prosessina (Kangas ym., 2021, s. 89). Osallisuus nähdään muuttuvana ominaisuutena, jolloin kasvattajien tehtävänä on luoda toimintaa edistään lasten taitojen kehittymistä. Lasten ja kasvattajien tuodessa sisältöä yhteiseen toimintaan, pääsee pedagoginen osallisuus rakentumaan (Venninen & Kangas, 2018, s. 199). Pedagogiikan keinoin lapsia pystytään tukemaan mahdollisimman hyvin, koska jokainen lapsi oppii omalla tahdillansa (Kola-Torvinen, 2019, s. 13).

Varhaiskasvatuksessa toimivalla pienryhmäpedagogiikalla voidaan mahdollistaa vuorovaikutuksen ja aktiivisen osallisuuden syntyminen lapsille (Seinäjoki, 2017, s. 16). Kasvattajilla on pienryhmätoiminnassa parempi mahdollisuus tarttua spontaanisti lapsia pohdituttaviin asioihin. Lisäksi se mahdollistaa lapsille osallisuuden, vaikuttamisen asioihin ja mielipiteiden sanomisen (mts. 29). Kun lapsia on vähemmän yhtä aikaa paikalla, on kasvattajalla mahdollisuus kuulla paremmin lasten eri toiveita. Pienemmissä ryhmissä voidaan myös toteuttaa lasten toiveita suhteessa enemmän, kuin yhdessä isossa ryhmässä. Palo-Oja ym. (2021, s. 85) tarkentavat, että pienryhmätoiminta auttaa suuntaamaan kohti varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteita ja lapset tulevat parhaiten nähdyksi, kuulluksi sekä kohdatuksi.

Kasvattajien ohjattuja tuokioita on tarkasteltu kriittisesti, sillä ne ovat olleet aikuislähtöisiä ja haastanut lasten osallisuuden toteutumista (Ahonen, 2017b, s. 133). Lasten osallisuus tulee ottaa huomioon varhaiskasvatuksen arvona eli aktiivisena toimijuutena myös pedagogisen toiminnan suunnittelussa. Kun lasten mielenkiinnonkohteita on otettu huomioon ohjattujen

tuokioiden suunnittelussa, toiminta motivoi ja kiinnostaa lapsia (mts. 134). Osallisuus näkyy ohjatuissa tuokioissa myös vuorovaikutuksen kautta, sillä jokainen lapsi saa tuoda ilmi ajatuksiaan. Kasvattajat eivät saa pysyä liikaa suunnitelmassaan, sillä se ehkäisee lasten osallisuutta ja tuokion mielekkyyttä. Kasvattajien tehtävänä on joustaa ohjattua toimintaa vuorovaikutuksen prosessoinnin mukaan.

Pedagogisen toiminnan suunnittelussa kasvattajia auttavat oppimisen alueet, koska ne ovat toiminnan keskeiset tavoitteet (OPH, 2022, s. 44). Oppimisen alueet näkyvät monipuolisesti varhaiskasvatuksen arjessa ja niitä hyödynnetään osallisuuden suhteen huomioiden lasten mielenkiinnon kohteet. Oppimisen alueita ovat kielten rikas maailma, ilmaisun monet muodot, minä ja meidän yhteisömme, tutkin ja toimin ympäristössäni sekä kasvan, liikun ja kehityn. Oppimisen alueiden lisäksi kasvattajat saavat ohjatuista tuokioista entistäkin kokonaisvaltaisempia, kun he hyödyntävät laaja-alaisen osaamisen osa-alueita (Ahonen, 2017b, s. 133). Osa-alueita ovat 1. Ajattelu ja oppiminen, 2. Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisuus, 3. Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, 4. Monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologia osaaminen sekä 5. Osallistuminen ja vaikuttaminen.

Toiminnan suunnittelussa kasvattajia auttaa myös pedagoginen dokumentointi (OPH, 2022, s. 41). Pedagogisen dokumentoinnilla he saavat tietoa lasten kehityksestä, kiinnostuksen kohteista, tarpeista, oppimisesta ja ajattelusta. Nämä tiedot auttavat lapsilähtöisen toiminnan suunnittelussa ja lapsista saadaan tietoa yksilöinä sekä yhteisön jäsenenä (Rintakorpi, 2016, s. 153). Varpanen (2018, s. 132) ottaa esille esimerkin, jossa liikuntatuokiossa hyödynnettiin lasten kiinnostusta Ryhmä Hau -lastenohjelmaan. Vaikka lapset eivät itse päässeet suunnittelemaan tuokiota, kasvattaja oli huomionnut heidän kiinnostuksensa lastenohjelmaa kohtaan suunnitellessa tuokiota. Pedagogisen dokumentoinnin avulla kasvattajat osaavat hyödyntää eri työtapoja, oppimisympäristöjä, menetelmiä ja sisältöjä (Rintakorpi, 2016, s. 153). Lisäksi kasvattajat saavat selville lasten ajattelua, pelkoja, haaveita sekä oppimisen voimavaroja ja esteitä. Osallisuuden näkökulmasta kasvattajat voivat saada pedagogisista dokumenteista selville, millä tavoin lasten osallisuus toteutuu ryhmässä (Ahonen, 2017b, s. 140). Lapsille on erityisen tärkeää osallisuuden suhteen, että heidän näkemyksillään on konkreettisesti vaikutusta ryhmätoimintaan (mts. 141). Käytännössä pedagogisia dokumentteja ovat lasten piirustukset, kuvamateriaalit, äänitteet ja tekstit (mts. 142). Myös havainnointi on yksi pedagogisen dokumentoinnin väline, mutta se edellyttää havaintojen ylös kirjaamista ja niiden reflektointia (mts. 143).

4.3 Päiväkotiin saapuminen

Lasten huoltajilla on oikeus kuulla asioita heidän lapsensa varhaiskasvatukseen liittyen (Seinäjäki, 2017, s. 28). Kasvattajat kohtaavat huoltajia päivittäin ja keskustelevat heidän kanssaan. Keskustelut koskevat lapsen kehitystä, ilon ja surun aiheita sekä mielenkiinnon kohteita. Karhu (2024, s. 27) muistuttaa, että kasvattajat pyrkivät innostamaan lapsia paremmin uuden oppimisessa huomioilla heidän mielenkiinnon kohteitansa. Kasvattajat siis huomioivat lasten toiveita tulevaa päivää ajatellen ja hyödyntävät niitä monipuolisesti toiminnan suunnittelussa (Järvenpää, 2018, s. 162). Karhu (2024, s. 28) huomauttaa kuitenkin mahdollisesta yhteisen kielen puuttumisesta, jolloin lapsen ja perheen mielipiteet jäävät herkästi ilmaise-matta. On erityisen tärkeää saada jokaisen lapsen ja huoltajan ajatukset ilmi kasvatustilaisuuksissa, koska ne edistävät hyvinvointia sekä turvallisuuden tunnetta.

Lasten osallisuus toteutuu heikosti päiväkotiin saapuessa, jos kasvattaja keskustelee huoltajien kanssa huomioimatta lasten osallistumista keskusteluihin (Järvenpää, 2018, s. 162). Kasvattajat voivat tukea lasten osallisuuden kokemuksia ottamalla heidät mukaan keskusteluihin, mutta heidän täytyy kiinnittää huomiota keskusteluaiheisiin ja lasten ikätasoon. Parhaimmillaan osallisuus voi toteutua, kun lasten tunteet ja tarpeet huomioidaan yksilöllisesti päiväkotiin saapuessa. Avainasemassa keskusteluissa ovat keskinäinen luottamus ja avoin ilmapiiri (Seinäjäki, 2017, s. 28). Karhun (2024, s. 27) mukaan luottamusta perheisiin voi luoda kunnioittavalla, rauhallisella ja arvostavalla kohtaamisella.

4.4 Aamupiiri

Monissa suomalaisissa päiväkodeissa päivän aloituksena toimii aamupiiri (Varpanen, 2018, s. 129). Jokaisella päiväkodilla on omat tottumuksensa, kuinka he toteuttavat aamupiirin pitoon. Kasvattajat voivat vuorotella aamupiirin pitämistä tai mahdollisesti antaa lasten vuorotellen pitää aamupiiri. Jossain päiväkodeissa voidaan miettiä yhdessä kasvattajien ja lasten kesken, mikä on päivän ohjelman sisältö. Erilaisista toteutustavoista huolimatta aamupiirin pitoa voidaan kritisoida osallisuuden näkökulmasta. Lasten istuttaminen alas kuuntelemaan ja perinteiset päivämäärä- sekä viikonpäiväritiinit symboloivat muunlaista kasvatuskäsitystä kuin osallisuus.

Aamupiireissä piilee toisaalta loistavia mahdollisuuksia toteuttaa lapsen osallisuutta (Varpanen, 2018, s. 129). Aamupiirin aikana kasvattajat voivat tukea lasten taitoa osallistua

keskusteluihin (mts. 130). Leskisenoja (2019, s. 89) korostaa, että aamupiirin tärkeänä osana on vuorovaikutus. Lapset kokevat merkityksellisyyden tunnetta, kun saavat kertoa muille viikonlopun tapahtumia (Varpanen, 2018, s. 130). Yhteiset aamupiirit synnyttävät uusia yhteisiä kokemuksia ryhmänä. Aamuhetket voivat sisältää hauskanpitoa, laulua, vitsailua ja mukavien kirjojen lukua (Leskisenoja, 2019, s. 89). Toisinaan aamuhetket voivat sisältää hengitysharjoituksia tai edellisen päivän onnistumisten hetkien luettelemista (mts. 90). Kaikki aamuhetken toiminnot tähtäävät siihen, että lapset olisivat tyytyväisiä ja hyväntuulisia. Tällöin lapset saavat positiivista asennetta koko päivälle.

4.5 Leikki

Varhaiskasvatuksessa leikki on yksi keskeisistä työtavoista ja se näkyy päiväkodeissa päivittäin (Brotherus & Kangas, 2018, s. 22). Leikki on lapsille luontaista toimintaa ja se käynnistyy usein, kun siihen vain annetaan mahdollisuus (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 20). Leikin avulla lapset selvittävät suhtautumista ilmiöihin ja asioihin kokeilemalla, kertomalla sekä kuvittelemalla (Heljakka, 2025, s. 7). Leikkiessä lapset saavat onnistumisia ja heidän mielikuvituksensa, kekseliäisyytensä, ilmaisunsa ja luovuutensa vahvistuvat (OPH, 2022, s. 33). Lapset oppivat leikkien kautta keskittymistä, läsnäoloa ja ongelmanratkaisua (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 20).

3-vuotiaiden lasten leikit ovat vielä kestoaltaan lyhkäisempiä kuin 4-vuotiaiden lasten leikit (Saarinen ym., 2023, s. 82). Lasten tullessa kolmen vuoden ikään, he leikkivät samassa tilassa, mutta leikit eivät ole vielä yhteisleikkiä. 4-vuotiaiden lasten leikit puolestaan ovat yhteisleikkejä, joissa lapsilla on yhteinen tavoite tai roolit ja niissä korostuu yhteisöllisyys. Etenkin eri kielisten ja kulttuuritaustaisten lasten osallisuutta tukevat roolileikit, ilo sekä toisten lasten kanssa oleminen (Arvola, 2021, s. 64). 3-vuotiaat jakavat leluja toistensa kanssa kasvattajan avulla, koska he reagoivat vielä herkästi epätasapuolisiin jakoihin (Saarinen ym., 2023, s. 68). Kasvattajat ovat tukemassa ristiriitatilanteita, jos ne eivät ratkea lasten omin keinoin (Lehtinen & Koivula, 2022, s. 182). Leikki on mielekkäin keino voimistaa lasten sosiaalisia taitoja ja yhteisöllisyyttä (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 50). Leikkeihin osalliseksi pääseminen on lapsille tärkeää.

Lapsille on tärkeää päästä vaikuttamaan ja osallistumaan itselle merkityksellisissä paikoissa (Kalliomeri ym., 2021, s. 209). Vaikuttaminen voi näkyä varhaiskasvatuksen arjessa

esimerkiksi siten, että vapaata leikkiä on enemmän. Jos päiväkodin arki on liian tiukaksi suunniteltua, niin omaehtoiselle leikille ei ole tarpeeksi aikaa (Järvinen & Mikkola, 2015, s. 48). Varhaiskasvatuksen arjessa leikin valintataulu toimii osallisuuden edistäjänä (Varpanen, 2018, s. 130). Taulun avulla lapset näkevät vaihtoehdot, mitä he voivat mennä leikkimään. Kasvattajat auttavat lapsia harjoittelemaan päätöksentekoa ja yhteistyön tekemisestä leikin valinnan yhteydessä. Lapsille voi olla vielä haastavaa löytää leikkikavereita ja aloittaa kiinnostava leikki (mts. 131). Lasten neuvottelutaidot ovat kehityksessä eri tasolla, koska jotkut lapset antavat aina periksi ja toiset eivät milloinkaan. Lasten osallisuutta leikin suhteen ei synny, mikäli kasvattaja päättää leikin tai leikkivaihtoehdot sekä lasten leikkikaverit (Järvenpää, 2018, s. 162). Lapset ovat tällöin osa pysyvää toimintaympäristöä, jonka kasvattaja on luonut. Lasten osallisuus kasvaa, kun lelut ovat heidän saatavilla. Kasvattajan on tärkeää tarjota lapsille vaihtoehtoja, joista lapset voivat valita mieluisan leikin. Lisäksi toimintaympäristöä on mahdollista muokata, mutta lapsella on oltava edellytys myös yksin olemiseen.

4.6 Ruokailut

Päiväkodissa lapsille tarjotaan lounas, joka sisältää lämpöisen ruoan, salaatin tai tuorepalan, leivän, kasvisrasvalevitteen ja rasvattoman maidon tai piimän (Seinäjoki, 2017, s. 51). Aamu- ja välipala tarjotaan lapsille, jotka ovat kokopäivähoidossa. Varhaiskasvatuksessa ruokailuissa kiinnitetään huomiota myönteiseen suhtautumiseen ruokaan ja lapsia tuetaan monipuolisissa ruokailutottumuksissa. Lapsia kannustetaan ruokailuissa uusien ruokien maisteluun, riittävään syömiseen ja pöytätapojen opetteluun.

Lasten osallisuuden toteutuminen riippuu paljon kasvattajien toimintatavoista ja suhtautumisesta (Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VRN), 2018, s. 66). Kasvattajien tulee huomioida ruokailuhetkissä lapsilähtöisyys, jolloin lapset ovat aktiivisia toimijoita ja kehittyvät omatoimiksi ruokailijoiksi. Lasten ja kasvattajien yhteiset hetket ruoan äärellä vahvistavat ennakkoluulotonta suhtautumista ruokaan kohtaan. Myös ruokailuhetkillä lasten ajatuksia ja aloitteita tulisi huomioida sekä arvostaa. Lasten osallisuutta voi edistää päiväkodin ruokailuhetkissä monin eri tavoin kuten esimerkiksi siten, että he saavat ilmaista mielipiteensä ruoasta, voitelevat itse leivän, auttavat pöydän kattamisessa, osallistuvat ruokalistojen suunnitteluun ja nimeävät omia suosikkiruokiansa (mts. 68). Lisäksi lapset voivat itse viedä astiansa pois pöydästä (Seinäjoki, 2017, s. 51). Lasten osallisuuden tulisi näkyä päiväkodin ruokailuissa olennaisesti myös ruoan annostelussa lautaselle (Ahonen, 2017b, s. 280). Kasvattajilla on

kuitenkin tärkeä tehtävä varmistaa, että lapset tekevät viisaita valintoja tukemalla ravitsemusta ja hyvinvointia. Useampi kasvattaja on sitä mieltä, että lasten osallisuutta on helpompaa toteuttaa esimerkiksi leikeissä ja ohjatuilla tuokioilla kuin ruokaillessa.

4.7 Siirtymätilanteet

Siirtymätilanteet ovat siirtymistä toiminnasta toiseen esimerkiksi ruokailusta päivälevolle (Ahonen, 2017a, Pedagoginen toiminta -osa 3). Siirtymätilanteet ovat erityisen haastavia päiväkodeissa, joissa ne tapahtuvat isossa ryhmässä. Seinäjoen kaupungin päiväkodeissa siirtymätilanteissa hyödynnetään pienryhmätoimintaa (Seinäjoki, 2017, s. 23). Pienryhmätyökentelyn avulla voidaan porrastaa ryhmän toimintaa, jolloin kiireen tuntua saadaan vähennettyä (Kangas ym., 2021, s. 95). Pienryhmätoiminta siirtymätilanteissa mahdollistaa kasvattajien aidon läsnäolon lapsille ja näin heitä voidaan tukea myös yksilöllisesti (Ahonen, 2017a, Pedagoginen toiminta -osa 3). Siirtymätilanteiden sujuvuus edellyttää organisointia, kommunikointia ja joustavuutta. Esimerkiksi lasten leikkien ollessa kesken, voi jo leikit valmiiksi saaneet lapset siirtyä pukemaan.

Lasten pukemistilanteissa lasten osallisuutta voi haastaa kiire, jolloin kasvattajat voivat pukea lapset tai antaa heille vaatteet valmiiksi (Järvenpää, 2018, s. 162). Lasten tulisi itse ottaa vaatteet omilta paikoiltaan omatoimisesti. Eteisessä voi olla paljon lapsia kerrallaan, jolloin yritetään mahdollisimman nopeasti päästä ulkoilemaan. Pukemistilanteet kehittyvät, kun ne ovat ennalta suunniteltuja ja porrastettuja. Osallisuus toteutuu parhaimmillaan, kun pukeutumiselle on varattu tarpeeksi aikaa. Kasvattajat voivat ohjata lapsia auttamaan esimerkiksi päiväkodin pienimpiä lapsia pukemisessa, jolloin lapset saavat merkityksellisyyden kokemuksia.

4.8 Ulkoilu

Varhaiskasvatuksen arkeen kuuluu lasten liikuntakasvatus, jonka tavoitteena on innostaa lapsia monipuoliseen liikkumiseen sisällä ja ulkona (Seinäjoki, 2017, s. 49). Ulkoilu on päivittäinen arjentalanne, jossa lapset tarvitsevat samoja perustaitoja kuin sisätiloissa (Sääkslahti, 2015, s. 245). Näitä perustaitoja ovat esimerkiksi kävely, juokseminen, hyppääminen, heittäminen, lyöminen ja kiinni ottaminen (mts. 243–244). Liikuntakasvatuksen tulee olla säännöllistä, tavoitteisiin tähtäävää ja lapsilähtöistä (Seinäjoki, 2017, s. 50). Lasten osallisuutta ulkoilussa voivat kuitenkin haastaa kasvattajien laatimat säännöt heidän näkökulmastansa, jolloin

ulkoilu koostuu kasvattajien kuulumisten vaihdosta ja lasten valvonnasta (Järvenpää, 2018, s. 162). Säännöt tulisi laatia yhdessä lasten kanssa ja niissä voidaan joustaa tilanteen mukaan.

Päiväkodeissa lapsia motivoidaan ulkoiluun jokaisena eri vuodenaikana (OPH, 2022, s. 52). Talvisin on tärkeä hyödyntää luonnon tarjoamia mahdollisuuksia toteuttaa talviliikuntaa (Sääkslahti, 2015, s. 205). Tällaisia mahdollisuuksia ovat muun muassa lumileikit, hiihto ja luistelu. Talviliikunta vahvistaa lasten fyysistä aktiivisuutta ja ymmärrystä vuodenaikojen vaikutuksista luontoon. Ulkoillessa myös päiväkodin tilava piha ja leikkivälineiden saatavuus lisäävät lasten fyysistä aktiivisuutta (Soini ym., 2016, s. 46). Kasvattajien tulee toteuttaa ympäristökasvatusta, jolloin lasten kanssa tutkitaan ympäristöä myös päiväkodin ulkopuolella kuten esimerkiksi retkillä (Ahonen, 2017b, s. 260). Yleensä varhaiskasvatuksen ympäristökasvatuksen retket toteutuvat metsissä liikkumisena (Sääkslahti, 2015, s. 204). Kasvattajat voivat tukea lasten osallisuutta ympäristökasvatuksen suhteen siten, että he suunnittelevat toimintaa lasten ihmettelyiden pohjalta (Ahonen, 2017b, s. 261). Lasten ihmettelyiden aiheista voi parhaimmillaan keksiä laajemmankin projektin koko lapsiryhmälle, jolloin kyseiseen aiheeseen tutustutaan laajemmin pidemmällä aikavälillä.

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

5.1 Tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, miten 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy Seinäjoen kantakaupungin kolmen päiväkodin arjessa. Saimme yhteistyötaholtamme luvan rajata opinnäytetyömme tutkimisen 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuteen. Mielestämme 3- ja 4-vuotiailla lapsilla on jo taitoa tehdä asioita omatoimisesti, vaikka he tarvitsevat kasvattajien tukea sekä kannustusta. Koemme heillä olevan myös kykyä ilmaista suullisesti omia ajatuksiaan, ja heidän kanssaan kasvattajat pystyvät jo hyödyntämään osallisuutta tukevia menetelmiä. Olemme harjoittelujaksoilla huomanneet tämän ikäisten lasten osallisuuden toteutumisen riippuvan paljon kasvattajien toiminasta. Kasvattajat eivät saa tehdä asioita lasten puolesta, sillä heille on annettava aikaa opetella ja kokeilla itse. Lapset tulisi nähdä aktiivisina toimijoina ja antaa heille mahdollisuuksia ottaa ikätasoista vastuuta. 3- ja 4-vuotiaat osaavat jo tunnistaa oman ryhmänsä ja heillä on taitoa oppia asioita yhdessä, kuten esimerkiksi laulu- leikkejä.

Opinnäytetyön avulla halutaan saada tietoon, missä arjen tilanteissa lasten osallisuus jää vähemmälle huomiolle ja missä tilanteissa lasten osallisuus toteutuu varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena on myös saada tietoa kasvattajien näkemyksistä ja suhtautumisesta lasten osallisuuden suhteen. Näiden lisäksi tavoitellaan tietoisuutta niistä eri keinoista ja menetelmistä, joilla lasten osallisuus huomioidaan toiminnan suunnittelussa. Tutkimuksen tulosten avulla yhteistyötahomme saa tietoa siitä, miten lasten osallisuus toteutuu heidän päiväkodeissaan. Myös yhteiskuntatasolla kasvattajat voivat pohtia ja kehittää omaa toimintaansa lasten osallisuuden suhteen.

Päätutkimuskysymyksen ”Miten 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy päiväkotien arjessa?” lisäksi tutkimuskysymyksiä ovat:

- 1. Millaiset ovat kasvattajien näkemykset osallisuudesta?
- 2. Miten ja minkälaisin keinoin sekä menetelmin lasten osallisuus otetaan huomioon toiminnan suunnittelussa?
- 3. Miten lasten osallisuus toteutuu lapsiryhmän arjessa?

5.2 Laadullinen tutkimus

Laadullista tutkimusta käyttäessä saa selville ihmisten omia kokemuksia, käyttäytymistä ja merkityksiä (Heikkilä, 2014, s. 15). Ideana on pyrkiä kuvaamaan tapahtumaa tai ilmiötä ymmärtäen tiettyä toimintaa (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 98). Laadullinen tutkimus antaa vastauksia kysymyksiin miksi, miten ja millainen (Heikkilä, 2014, s. 15). On tärkeää ottaa huomioon, että tutkittavien henkilöiden tulisi tietää tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä tulisi olla kokemusta aiheesta (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 98).

Tämän opinnäytetyön tutkimusmenetelmäksi valikoitui laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä, koska sen avulla pystyi selvittämään varhaiskasvatuksen kasvattajien omia näkökulmia ja ajatuksia 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden suhteen. Kasvattajilla pitäisi olla tietoa lasten osallisuudesta ja sen toteutumisesta päiväkodin arjessa. Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmillä pystyi saamaan tutkimusaineistoa, jossa korostuivat kasvattajien oma toiminta, mielipiteet ja kokemukset. Näin saatiin kerättyä aineistot, joiden tuloksia pystyi analysoimaan ilman tilastollisia tai numeerisia menetelmiä. Lisäksi kasvattajille haluttiin antaa mahdollisuus tuoda ilmi keskustelun muodossa heidän ammattitaitoaan ja osaamistaan, ilman valmiita vastausvaihtoehtoja.

Tutkimusaineistoa voi kerätä monin eri tavoin laadullisilla tutkimusmenetelmillä tehdyissä tutkimuksissa (Vilkkä, 2025, s. 150). Yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä ovat haastattelut, havainnoinnit, eläytymismenetelmät ja valmiit aineistot (Heikkilä, 2014, s. 13). Valmiita aineistoja ovat esimerkiksi kirjeet, päiväkirjat ja elämäkerrat (mts. 16). Aineistonkeruussa voi hyödyntää myös videonauhoitteita ja äänimateriaaleja. Aineistonkeruumenetelmät ovat puolistrukturoituja tai avoimia ja aineisto on yleensä tekstin muodossa (mts. 15). Laadullisen tutkimuksen aineisto mahdollistaa kiinnostavia asioita, joita ei tule etukäteen ajatelleeksi (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 104). Tässä tutkimuksessa aineistonkeruu tapahtui 3–4-vuotiaiden lasten lapsiryhmän kasvattajia havainnoimalla ja ryhmässä haastatteleamalla. Lisäksi jokaisen kolmen päiväkodin lapsiryhmän ryhmävarhaiskasvatussuunnitelmat eli ryhmävasut toimivat valmiina aineistoina. Aineistonkeruu pelkän havainnoinnin kautta olisi haastavaa analyysin kannalta (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 93). Opinnäytetyön aineisto kerättiin kolmikantaisesti keväällä 2025.

5.2.1 Havainnointi

Havainnoinnissa tarkkaillaan käyttäytymistä (Hirsjärvi & Hurme, 2001, s. 37). Grönforsin ja Vilkan (2011, s. 49) mukaan tutkimusongelma voi olla sellainen, että havainnoiminen ilman osallistumista toimintaan on ainoa tapa saada tietoa. Kun havainnointi toteutuu ilman osallistumista toimintaan, tutkija on ulkopuolinen ja osallistumaton tarkkailija (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 94). Havainnoinnissa tutkija tekee havaintoja yhteisön arkielämästä ja hän kirjaa ne ylös analysointivaihetta varten (Vilka, 2025, s. 172). Grönfors ja Vilka (2011, s. 51) mainitsivat havainnointia hankailuttavan sen, että tutkittavat voivat muuttaa käytöstään tutkijan ollessa paikalla ja näin tutkittavat antavat havainnoijalle edukkaamman kuvan käyttäytymisestään. Tutkijoiden on tärkeää olla pitkäkestoisesti tutkittavien seurassa, jotta vähennetään tutkijoiden läsnäolon vaikutusta. Alvehusin (2025, s. 84) kokemuksen mukaan havainnoinnin osallistujat ovat jälkikäteen kertoneet, että ovat unohtaneet tutkijan läsnäolon. Monet sosiaaliset tilanteet vetävät mukana, jolloin tutkijan läsnäolo saattaa unohtua. Tämä ei tarkoita, että tutkijan rooli ei vaikuttaisi tilanteeseen mitenkään.

Havainnoinnit toteutettiin kolmessa eri kokoisessa Seinäjoen kantakaupungin päiväkodissa havainnoimalla kasvattajien toimintaa 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden suhteen varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteissa. Jokaisessa kolmessa päiväkodissa käytiin kaksi kertaa ja havainnoinnit toteutettiin ilman osallistumista toimintaan. Havainnoinneissa käytettiin apuna havainnointilomakkeita (liite 2), joihin havainnot laitettiin ylös. Jotta tuloksista saatiin mahdollisimman todenmukaiset, havainnoinnit toteutettiin kahtena käyntikertana aamulla kello 8.00 alkaen ja päätettiin lasten siirtyessä lepohetkelle. Havainnointia tapahtui monipuolisesti varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteissa, ja ne auttoivat tarkentamaan haastattelukysymyksiä sekä tuomaan haastatteluvastauksiin käytännön näkökulmia.

5.2.2 Ryhmähaastattelu

Laadullisessa tutkimuksessa haastattelu voidaan toteuttaa ryhmähaastatteluna (Palonen & Kylmä, 2022, s. 290). Ryhmähaastattelussa on paikalla useampi haastateltava, jolloin kommunikointi mahdollistuu useamman henkilön kanssa (Hirsjärvi & Hurme, 2001, s. 61). Ideana on keskustelun luominen eli ei niinkään ”haastatteleminen”. Haastattelun avulla saadaan tietoa, kuinka ihmiset tuntevat, ajattelevat ja käyttäytyvät erilaisissa tilanteissa (Alvehus, 2025, s. 74). Tutkimuskysymyksiä ei kysytä sellaisenaan haastateltavilta vaan heille luodaan omat haastattelukysymykset (Hyvärinen ym., 2021). Haastattelukysymysten on oltava selkeästi

muotoillut ja rajatut, sillä niillä on vaikutus keskustelujen monipuolisuuteen sekä tutkimustuloksiin.

Grönforsin ja Vilkan (2011, s. 51) mukaan haastattelu ja havainnointi tukevat toisiaan aineistonkeruumenetelminä. Pelkkä haastattelutieto on itsessään epäluotettavaa, sillä tiedonanto perustuu vaan muutaman ihmisen varaan. Tämän takia osallisuutta tutkittiin myös ryhmähaastattelun keinoin. Tämän opinnäytetyön ryhmähaastattelussa käytettiin teemoja, joita käytiin läpi haastattelukysymysten kautta. Teemojen käyttö haastattelussa sopii aineiston keruumenetelmäksi, kun tutkittavasti tiedetään jo jonkin verran etukäteen esimerkiksi kirjallisuuden pohjalta (Palonen & Kylmä, 2022, s. 285). Näin voidaan luoda haastattelua varten teemat, jotka perustuvat aiempaan tietoon (mts. 285–286).

Haastattelijan on huolehdittava, että keskustelu pysyy sovituissa teemoissa (Hirsjärvi & Hurme, 2001, s. 61). Lisäksi haastattelijan vastuulla on huolehtia, että jokainen haastateltava pääsee osaksi keskustelua. Grönfors ja Vilka (2011, s. 60–61) tarkentavat, että haastateltavat saavat kertoa asioista vapaasti eikä heidän tehtävänsä ole huolehtia teema-alueiden läpi käymisestä. Haastatteluun poimitut keskeiset teemat auttavat saamaan vastauksia tutkimusongelmaan (Vilka, 2025, s. 151). Teemojen käyttö haastattelussa takaa avoimuuden, sillä vastaajille ei ole valmiita vastausvaihtoehtoja (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 87).

Tässä opinnäytetyössä ryhmähaastattelut toteutettiin jokaisessa kolmessa päiväkodissa toisen havainnointikerran jälkeen. Haastattelut toteutuivat ryhmämuodossa 3–4-vuotiaiden lasten kasvattajille eli samojen ryhmien kasvattajille, joissa havainnoinnit toteutettiin. Haastattelun tueksi luotiin haastattelurunko, jonka avulla haastattelussa edettiin (liite 1). Ryhmähaastatteluteemoja hyödyntäen valikoitui aineistonkeruumenetelmäksi, koska sen avulla saatiin ilmi yllättäviäkin näkökulmia ja kokemuksiin perustuvaa tietoa. Lisäksi ryhmähaastattelun avulla saatiin luotua kasvattajien välille avointa keskustelua.

5.3 Aineiston analysointi

Kaikissa laadullisissa tutkimuksissa aineiston analysoinnissa voidaan käyttää sisällönanalyysia (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 103). Sisällönanalyysissä on kaksi eri lähestymistapaa, jotka ovat induktiivinen ja deduktiivinen (mts. 107). Tässä opinnäytetyössä lähestymistapana oli induktiivinen eli aineistolähtöinen sisällönanalyysi.

Induktiivisessa eli aineistolähtöisessä analyysissä tutkimusaineistoa pelkistetään, ryhmitellään ja luodaan käsitteitä (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 123). Aineistoa siis järjestellään ja huomioidaan esiin nousevia erilaisia ominaispiirteitä (Hakala, 2024, s. 80). Ensin karsitaan epäolennainen tieto pois ja etsitään ilmaisuja tutkimuskysymyksiin jakamalla aineistoa osiin (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 123). Näistä alkuperäisistä ilmauksista muodostetaan pelkistetyjä ilmauksia (mts. 123–124). Aineistosta esiin nousevat samaa kuvaavat pelkistetyt ilmaukset ryhmitellään ja yhdistetään luokkiin, joista syntyy alaluokkia (mts. 124). Alaluokkia yhdistäen luodaan yläluokkia, joita edelleen yhdistämällä syntyy pääluokkia (mts. 124–125).

Aineiston analysointiin liittyvät erilaiset analyysitavat, joita ovat luokittelu, teemoittelu ja tyypittely (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 105). Lisäksi näihin analyysitapoihin lukeutuu myös koodaaminen (Hakala, 2024, s. 107). Luokittelussa aineistosta tehdään luokkia ja kiinnitetään huomiota siihen, montako kertaa ne esiintyvät aineistossa (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 105). Teemoittelussa painottuvat sanotut asiat mitä kustakin teemasta on tuotu ilmi. Tarkoituksena on etsiä aineistosta teemoja kuvaavia ilmauksia (mts. 107). Tyypittelyssä aineisto ryhmitellään tyypeiksi, jolloin luodaan yleistyksiä samaa teemaa käsiteltävistä ominaisuuksista. Koodaamisessa aineistosta etsitään ilmaisuja ja niitä yhdistetään tiettyjen ominaisuuksien mukaan (Hakala, 2024, s. 109).

Aluksi meillä oli yhteensä 12 täytettyä havainnointilomaketta, sillä me molemmat tutkijat täytimme jokaisesta kolmesta päiväkodista kahden päivän aikana lomakkeet. Yhdistimme päiväkotikohtaisesti tekemämme havainnot molemmilta havainnointipäiviltä, jotta aineistoa on helpompaa analysoida. Tiivistimme havainnoinnit siten, että lopuksi meillä oli vain yhdet havainnointilomakkeet kustakin päiväkodista. Värikoodasimme lomakkeilta varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteita lasten osallisuuden suhteen. Huomioimme tilanteita, joissa osallisuus toteutui parhaiten ja joissa osallisuus olisi voinut toteutua paremmin. Lisäksi kiinnitimme huomiota yhdistäviin tekijöihin päiväkotien välillä. Värikoodaus auttoi aineiston pelkistämisessä ja selkeyttämään usein esiin nousevia ilmiöitä. Näin pystyimme ryhmittelemään aineistoa ja jakamaan sitä nousevien ilmiöiden sekä havainnointilomakkeiden osallisuuden osa-alueiden mukaisesti. Teimme visuaaliset kuviot havainnointiemme pohjalta, missä varhaiskasvatuksen arjen tilanteissa 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus näkyi parhaiten. Lisäksi liitimme havainnot haastattelurungon teemojen kaksi ja kolme alle, sillä ne käsittelivät osallisuutta toiminnan suunnittelussa ja päiväkodin arjessa.

Haastatteluiden ollessa valmiit kävimme nauhoitukset läpi. Tutkimusaineisto muutetaan tekstimuotoon, jossa sitä voidaan helpommin tutkia (Vilkka, 2025, s. 166). Tätä kutsutaan litteroinniksi, joka helpottaa tutkimusaineiston läpikäyntiä. Litteroinnissa ei saa muokata tai muuttaa haastateltavien puhetta (mts. 167). Kävimme haastatteluiden nauhoitukset läpi ja kirjoitimme ne sanatarkasti ylös. Haastatteluaineiston läpikäymisessä huomioimme haastattelukysymykset ja haastattelussa olevat teemat, joiden avulla pystyimme ryhmittelemään aineistoa. Tämä vaati meiltä aineiston lukemista huolellisesti useaan kertaan, jotta pystyimme karsimaan ylimääräisen tiedon pois. Laitoimme vastauksia haastattelukysymysten alle, jotka vastasivat kyseiseen teemaan ja kysymykseen. Haastattelussa hyödynnettävät teemat auttoivat meitä jäsentämään aineiston vastauksia selkeästi ja teemoja käyttämällä saimme vastauksia haastattelukysymyksiin. Kirjoitimme haastatteluaineistot kappaleiksi ja otimme sieltä ylös haastateltavien suoria lausahduksia.

Jokaisen päiväkodin ryhmän ryhmävarhaiskasvatussuunnitelmista alleviivasimme värikoodeilla 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuteen liittyvät kohdat. Ryhmävasuissa olevia tietoja peila-
simme haastatteluihin ja havainnointeihimme. Olemme hyödyntäneet ryhmävasuja haastatteluiden teemoissa kaksi ja kolme, sillä ensimmäinen teema käsitteli kasvattajien näkemyksiä osallisuudesta. Teema kaksi liittyi lasten osallisuuteen toiminnan suunnittelussa ja teema kolme käsitteli osallisuuden toteutumista lapsiryhmän arjessa.

6 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Teimme opinnäytetyön aineistonkeruussa yhteistyötä kolmen Seinäjoen kantakaupungin päiväkodin kanssa. Tuloksia analysoidessa puhumme päiväkodeista numeroin, päiväkot 1 (PK1), päiväkot 2 (PK2) ja päiväkot 3 (PK3). Kooltaan yhteistyöpäiväkodit olivat erikokoisia. Päiväkot 1 oli näistä pienin ja päiväkot 2 kooltaan suurin. Haastateltavista puhumme tuloksissa myös numeroin, haastateltava 1 (H1), haastateltava 2 (H2), haastateltava 3 (H3) ja haastateltava 4 (H4). Tuloksissa suorissa lainauksissa esimerkiksi merkintä (PK2, H2) tarkoittaa, että päiväkot 2:n haastateltava 2 on kertonut näin.

Opinnäytetyön aineistonkeruumenetelminä käytimme ryhmähaastatteluita, havainnoiteja ja lapsiryhmien varhaiskasvatussuunnitelmia. Jokaisessa yhteistyöpäiväkodissa oli yksi 3–4-vuotiaiden lasten lapsiryhmä, josta keräsimme kaikki edellä mainitut aineistot. Ryhmähaastatteluihin osallistui jokaisesta päiväkotiryhmästä eri määrä kasvattajia. Päiväkot 1:stä haastatteluun osallistui kolme kasvattajaa, päiväkot 2:sta haastatteluun osallistui neljä kasvattajaa ja päiväkot 3:sta haastatteluun osallistui kaksi kasvattajaa. Pyysimme kasvattajilta ryhmä varhaiskasvatussuunnitelmia, joista hyödynsimme osallisuuteen liittyviä kohtia.

6.1 Kasvattajien näkemykset osallisuudesta

Haastattelussa ensimmäisenä teemana oli kasvattajien näkemykset osallisuudesta. Kasvattajilta kysyttiin kysymyksiä liittyen 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuteen ja sen näkyvyyteen heidän työssään. Kysymykset liittyivät lasten osallisuuden edistämiseen, toimintamalleihin, lasten luonteenpiirteiden merkitykseen osallisuuden suhteen ja osallisuuden vaikutuksiin heidän työssään. Jokaisen yhteistyöpäiväkodin kasvattajien näkemykset ovat yhdistettynä ja heidän vastauksensa pohjautuvat haastattelurungon kysymyksiin teema 1 -kohtaan (liite 2).

Kasvattajat kuvailevat 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden olevan ideoiden ja ajatusten kuuntelua herkällä korvalla sekä ideoihin tarttumista. Etenkin leikkien suhteen kasvattajat kertovat huomioivansa lasten mielenkiinnonkohteita ja he ovat läsnä leikkitilanteissa. Lapsilla on jo taitoa vastata, jos heiltä kysytään mitä he haluaisivat tehdä tai mikä olisi mieluista. Tarvittaessa lasten mielenkiinnonkohteita saa selville myös heidän huoltajiensa kautta. Varhaiskasvatuksen arjessa lapsille sanoitetaan tilanteita, mitä ja milloin tapahtuu. Heidän osallistumisensa toimintaan mahdollistetaan, eikä asioita tehdä puolesta. Haastatteluissa korostui osallisuuden suhteen myös yhteisöllisyys.

No mun mielestä se osallisuus on ennen kaikkea sitä yhteisöllisyyttä, että kuulut porukkaan, sä olet osa sitä, sitä muuta ryhmää. (PK3, H1)

3–4-vuotiailta oikeestaan voi kysyäkin, että mitä te haluaisitte tehdä tai mikä teille on mieleistä tai otetaan heitä hyvissä määrin päätöksiin mukaan. (PK1, H1)

3–4-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy kasvattajien työssä siten, että he ottavat lapsia mukaan päätöksentekoon. Kasvattajien käyttämiä menetelmiä lasten osallisuuden suhteen ovat havainnointi, leikkitalu ja lasten kokoukset. Lapset pääsevät äänestämään asioista ja vaihtoehtoja tarjotaan esimerkiksi näyttämällä kuvakortteja. He tarvitsevat vielä kasvattajien tukea päätöksiä tehdessä. Lapset pääsevät osallistumaan arjen suunnitteluun ja toteutukseen kasvattajien laittamissa rajoissa.

Otetaan lapsia mukaan siihen päätöksentekoon ja et saa ite, ite vähä vaikuttaa siihen et mitä tehdään ja milloin tehdään. (PK2, H4)

Suunnitellaan sitä toimintaa myös niinku siinä lasten niinku tavoitteet edellä ja . . . erilaiset lapset huomioiden. (PK1, H2)

Pienryhmätoimintaa kasvattajat pitävät hyvänä toimintatapana päästä lähemmäksi kuulemaan ja keskustelemaan lasten kanssa. Kukin lapsi osallistuu toimintaan omalla tavallaan mukaan, eikä heitä pakoteta tiettyyn toimintaan. Kasvattajat huomioivat lasten yksilöllisyyden, sillä kaikilta lapsilta ei voi välttämättä vaatia samoja asioita. Lapsi voi nauttia lauluhetkellä olosta, vaikka hän olisi toiminnassa ihan hiljaa mukana ja kokea silti toiminnan päivän kivoimmaksi asiaksi. Osa lapsista on luonteeltaan hiljaisempia, eikä lähde osallistumaan heti toimintaan mukaan. Lapset voivat tällöin tarvita enemmän tukea päästäkseen mukaan toimintaan. Pienryhmätoiminta on tärkeää, sillä niissä lapset rohkaistuvat osallistumaan paremmin kuin koko ryhmässä. Kasvattajat nostivat esille joustavuuden muuttaa suunnitelmaa, mikäli lasten tunnetilat eivät ole sillä hetkellä vastaanottavaiset suunnitellulle toiminnalle. Kasvattajat tuovat ilmi, että he edistävät lasten osallisuutta miettimällä viikoittain tiimeissä tekemiään havaintojaan lapsiryhmästä ja arvioimalla toimintaa.

Lapset nauttivat joskus myös ryhmän yhteisistä toiminnoista. Koko ryhmän yhteinen toiminta lisää yhteishenkeä, kun kaikki osaavat yhdessä jonkun asian. Kasvattajat antavat lapsille mahdollisuuden oivaltaa itse ja antavat heidän yrittää itse tuottaa osallisuutta arjessa.

Esimerkiksi lasten annetaan itse selvittää ristiriitatilanteet ilman kasvattajaa, jotta lapset saisivat siitä oppimisen kokemuksen.

Kasvattajien mukaan lapset sitoutuvat paremmin toimintaan, kun he ovat saaneet kertoa ideoita ja vaikuttaa tekemiseen. Lapset tulevat hyvälle mielelle, kun heidän toiveitansa toteutetaan. On tärkeää, että he kokevat tulevansa kuulluksi ja saavat luvan mielipiteidensä ilmaisuun. Kasvattajat kokevat, että toiminnan pitäminen innostaa jo etukäteen, kun he tietävät lasten tykkäävän toiminnasta. Lasten innostumista ja osallistumista lisää kasvattajalähtöinen leikin rikastuttaminen lasten mielenkiinnon kohteilla. Kasvattajat kokevat, että lapsilta tulee ideoita ja ajatuksia, joita he eivät itse keksisi. Nämä lasten ideat tuovat paljon hauskuutta arkeen. Kasvattajien tavoitteena on saada lasten äänet tasapuolisesti kuuluviin. Persoonalliset lapset ovat äänekkäimpiä ja heiltä tulee ehtoja toiminnan sekä mielenkiintojen suhteen. Lisäksi he näyttävät innokkaimpina osallisuutensa toiminnassa. Kasvattajat täsmensivät, että luonteeltaan hiljaisempienkin lasten ideat otetaan huomioon ja niitä hyödynnetään.

Joku tietty kirjasarja kiinnostaa, ja sit siitä voidaan tehdä leikkiä, ja siitä voidaan tehdä nukketeatteria, askarrella sen tota teeman pohjalta ja tehdä omia runoja tai lauluja tai tämmösiä. (PK1, H1)

6.2 Keinot ja menetelmät lasten osallisuuden suhteen toiminnan suunnittelussa

Opinnäytetyön haastattelurungon toisena teemana oli lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa. Kyseinen teema sisälsi kysymyksiä liittyen lasten kiinnostuksen kohteiden huomiointiin, lasten vaikutusmahdollisuuksiin, päätöksentekoon sekä osallisuutta mahdollistaviin, haastaviin ja rajoittaviin tekijöihin. Tämän teeman alle kasvattajien vastaukset jaettiin päiväkodeittain. Keinoja ja menetelmiä on nostettu myös ryhmävarhaiskasvatussuunnitelmista eli ryhmävasuista ja havainnoinneista.

6.2.1 Lasten kiinnostuksen kohteiden huomiointi toiminnan suunnittelussa

Päiväkotien kasvattajat huomioivat lasten kiinnostuksen kohteet ryhmän toiminnan suunnittelussa mahdollistamalla heidän kiinnostuksiinsa liittyvää toimintaa. Esimerkiksi lapsia on kiinnostanut Miina ja Manu -kirjasarja. Lasten kanssa on käyty lainaamassa kirjoja kirjastosta, tulostettu värityskuvia ja keskusteltu kirjoissa tapahtuvista aiheista. Kasvattajat kertovat, että he muokkaavat oppimisympäristöä lasten kiinnostuksen kohteiden mukaan. Esimerkiksi, kun

lapset ovat olleet enemmän kiinnostuneita palapeleistä, ne on nostettu esille houkuttelevasti. Ryhmävasuun kasvattajat ovat kirjanneet lasten motivoinnin ja sitoutumisen kannalta olevan tärkeää, että lapset saavat olla osana toiminnan suunnittelussa. Kasvattajat tietoisesti lisäävät lasten mielenkiinnonkohteita pedagogiseen toimintaan.

Ollaan todella todella paljon tuntosarvet pystyssä, että mitä lapset keskustelee keskenään, tai mitä vanhemmat lapsista kertoo, tai välillä kysytäänki suoraa. (PK1, H1)

Päiväkoti 2:n kasvattajat tuovat esille haastattelussa, että he saavat tietoa lasten kiinnostuksen kohteista havainnoimalla ja keskustelemalla lasten kanssa. Havainnointiaineistosta tulee ilmi kasvattajien läsnäolo lasten leikeissä. Kasvattajat olivat osana leikkejä ja he havainnoivat samalla tilanteita saadakseen tietoa lasten mielenkiinnon kohteista. Haastattelussa kasvattajat nostavat esiin, että he hyödyntävät lasten mielenkiinnon kohteita toiminnassa suunnittelussa, mitä tehdään ja milloin tehdään. Nämä asiat tulevat ilmi myös ryhmävasussa. Haastattelussa kasvattajat kertovat esimerkin, kun lapsen ideasta on voitu suunnitella toimintaa koko ryhmälle. Havainnointiaineistosta ilmenee, että ohjattu toiminta oli lapsille mieluista. Tuokiolle osallistui kolme lasta kerrallaan ja jokainen lapsi pystyi osallistumaan toimintaan omista lähtökodistaan. Kasvattaja ei tehnyt asioita lasten puolesta, vaan hän antoi lapsille ikätasoisia vastuuta esimerkiksi nimen kirjoittamisen suhteen. Lapset saivat kirjoittaa itse omat nimet malleista.

. . . Paljon keskustellaan ja jutellaan niistä mielenkiinnonkohteista ja sitte pyritään huomioimaan kyllä niitä siinä et mitä, mitä tehdään ja milloin tehdään. (PK2, H4)

Haastattelussa myös päiväkodin 3:n kasvattajat tuovat esiin, että he huomioivat lasten kiinnostuksen kohteet toiminnan suunnittelussa. Havainnointipäivänä lapsiryhmä meni retkelle lähipuistoon. Kasvattajat kertovat haastattelussa, että he olivat puistoretkellä edelliselläkin viikolla. Lapset tykkäsivät olla silloin puistossa, niin kasvattajat olivat pohtineet menoa uudelleen seuraavalla viikolla. Lapset ovat olleet myös kiinnostuneita esimerkiksi etsimistehtävistä, joita on toteutettu eri tiloissa. Lasten mielenkiinnon kohteiden mukaan on yritetty muokata ja rakentaa ryhmän tiloja. Askarteluvälineet on pyritty laittamaan esimerkiksi lasten saataville, joka mahdollistaa omatoimisen tekemisen.

6.2.2 Lasten vaikuttaminen viikon/kuukauden/vuoden aikana

Haastattelussa päiväkotit 1:n kasvattajat kertovat, että lapset pääsevät toiminnan suunnitteluun mukaan viikon aikana hetkessä tekemällä aloitteita. Myös ryhmävasussa ilmaistaan lasten vaikuttaminen toiveillansa viikon toimintaan. Haastattelussa kasvattajat ilmaisevat muokkaavansa toimintaa ja rikastamalla lasten leikkejä. Kuukauden aikana lasten mielenkiinnonkohteita huomioidaan toimintaa suunnitellessa. Kasvattajat kertovat, etteivät he suunnittele koko vuotta liian täyteen, jotta on mahdollista toteuttaa lasten ideoita. Lisäksi he tuovat ilmi, että kauden alussa lapset ovat esimerkiksi olleet kiinnostuneita retkeilyn suhteen. Retkeilyä on harjoiteltu lapsiryhmän kanssa ja retkeilystä on tullut koko vuoden tavoite. Loppuvuodesta voisi mennä pidemmälle retkelle.

Tämmösiä tavoitteellisiakin juttuja lasten kanssa voidaan yhdessä suunnitella. (PK1, H1)

Päiväkotit 2:n kasvattajat tuovat ilmi, että lasten kanssa hyödynnetään äänestystä ja lasten kokouksia toiminnan suunnittelussa. Lapset ovat saaneet esimerkiksi äänestää päiväkodin tiloista, missä he haluavat olla. Lasten valinnat on mahdollistettu heille seuraavalla viikolla.

No me ollaan tehty just niit, niitä lasten kokouksia missä ollaan sit just vaikka kättö et, et minne halutaan lähtee retkelle. (PK2, H4)

Päiväkotit 3:n kasvattajat pohtivat, että lapset saavat päättää ensi kaudella pienryhmien nimet ja valita nimiin sopivat värituskuvat sekä värittää ne. Nykyään syntymäpäivänä jokainen lapsi saa valita esimerkiksi suosikkilaulun tai -leikin sekä kortin erilaisista vaihtoehdoista. Korttiin lapset saavat liimata kynntilöitä täytetyn iän verran. Havainnointipäivänä juhlittiin yhden lapsen syntymäpäivää aamupiirin aikana. Ryhmän lapset muodostivat syntymäsankarin ympärille piirin. Syntymäpäiväsankari oli saanut valita laulun juhlan kunniaksi. Hän näytti tanssiliikkeitä piirin keskeltä, joita muut ryhmäläiset matkivat parhaansa mukaan.

6.2.3 Lapset mukana päätöksenteossa

Päiväkotit 1:n kasvattajat ottavat 3–4-vuotiaita lapsia mukaan päätöksentekoon päivittäin, mutta eivät vielä viikkotasolla lasten iän puolesta. Molempina havainnointipäivinä lasten saapuessa päiväkotiin, kasvattajat antoivat lapsille mahdollisuuden päättää mitä he menevät tekemään. Havainnoinneista selviää, että kasvattajat tarjosivat lapsille erilaisia

leikkivaihtoehtoja, jotka helpottivat valinnantekoa. Lähes jokainen lapsi sai rauhassa aloittaa päiväkotipäivän olemalla halutessaan kasvattajan sylissä samalla keskustellen lasta kiinnostavista asioista. Tätä kuitenkin haastoi, jos useampi lapsi saapui yhtä aikaa päiväkotiin.

Päiväkoti 2:n kasvattajat sanovat haastattelussa, että lapset pääsevät päätöksentekoon mukaan äänestämällä. Ryhmävasussa on mainittuna myös lasten haastattelut, joilla lapset pääsevät mukaan päätöksentekoon. Ryhmällä pidetyissä lasten kokouksissa lapset ovat saaneet lisäksi äänestää esimerkiksi toiveleikkiä tai toimintaa. Lisäksi lapset ovat päässeet äänestämään esimerkiksi pienryhmien nimet. Haastattelussa kasvattajat nostavat esille leikkitaulun merkityksen, jonka avulla lapset voivat valita leikit mielenkiintonsa mukaan päivittäin. Kasvattajat ovat päättäneet päivän leikit, joista lapset saavat valita. Molempina havainnointipäivinä lapset saivat päättää leikkitaululta leikin päiväkotiin saapuessa ja vapaanleikin aikana. Lapsia ohjattiin ja kannustettiin leikkeihin muiden lasten kanssa. Lasten saapuessa päiväkotiin tunnelma oli rauhallinen, sillä lapset saivat halutessaan syliä sekä keskustella heitä kiinnostavista asioista kasvattajan kanssa. Leikkitaulu auttoi lapsia pysymään valitussa leikissä pitkäkestoisemmin, etteivät he vaihtaneet jatkuvasti leikistä toiseen. Haastattelussa kasvattajat lisäivät, että lapsille annetaan mahdollisuus myös itse valita leikkitaulun leikit.

Ettei se oo aina niin, että aikuiset kattoo tohon valmiiks, vaan et sit ne saa ite, itekin sit valita niitä leikkejä, mitkä olisi kivoja. (PK2, H4)

Päiväkoti 3:n kasvattajat ovat yhdessä lasten kanssa pohtineet sääntöjä, miten olla kiva kaveri ja näistä säännöistä tarvittaessa muistutetaan. Havainnointiaineistosta selviää, että säännöt oli laitettu lasten tasolle. Lapset sitoutuvat paremmin noudattamaan sääntöjä, kun ne ovat heidän näkyvillä havainnollistamassa sovituista asioista. Kasvattajat tuovat ilmi, että he haastattelevat lapsia toiminnan suunnittelun päätöksien suhteen.

No oikeastaan sillä kysymällä, kun me niitä haastatellaan ja kysytään ja kirjataan ylös sitten just niitä. (PK3, H2)

Havainnointiaineistosta nousi esiin, että lapset saivat rauhassa aloittaa päiväkotipäivänsä tekemällä valinnan leikin suhteen. Kasvattajat tarjosivat lapsille eri leikkivaihtoehtoja, joista he saivat itse valita mieluisimman leikin. Myös päiväkotin arjessa hyödynnettiin leikkitaulua. Päätöksenteko heijastui myös ruokailussa, sillä lapset saivat itse vaikuttaa ruoan määrään. Lisäksi ruokailuhetkissä korostui lapsille annettu ikätasoinen vastuu. Lapset saivat ottaa ruoan ja aterimet itse sekä he kantoivat tarjottimet pöytiin. Kasvattajat olivat tilanteessa

valmiina auttamassa ja ohjaamassa lapsia. Kasvattajien rooli oli myös kannustaa lapsia ottamaan kaikkea tarjolla olevia ruokia, vaikka lapset ottivat itse ruokaa. Ruokailussa ei ollut kiire ja lapset saivat itse voidella näkkileivät. Kasvattajat istuivat lasten kanssa samoissa pöydissä syömässä ja samalla keskustelivat heidän kanssaan. Kasvattajat olivat valmiina tarjoamaan lapsille syliä ja halia pettymyksen tullessa.

6.2.4 Lasten osallisuutta mahdollistavat, haastavat ja rajoittavat tekijät

Päiväkoti 1:n kasvattajien kokemusten mukaan henkilökunta ja resurssit mahdollistavat lasten osallisuuden toteutumista toiminnan suunnittelussa. Heidän mukaansa lasten ollessa hyvällä mielellä ja vastaanottavaisia, on helpompi toteuttaa lasten toiveita. Kasvattajat nostavat haastattelussa myös pienryhmätoiminnan edistävän lasten osallisuutta.

. . . Pienryhmätoiminta auttaa siihen, et pystyy niinku paremmin, paremmin lapset tuomaan niitä niinku omia ajatuksii esille. (PK1, H2)

Pienryhmätoiminta tulee myös ilmi päiväkotia 1:n ryhmävasussa, joka mahdollistaa jokaisen lapsen osallisuuden toteutumisen. Pienryhmät on jaettu lasten taitotason mukaan, jotta jokainen lapsi saa mahdollisuuden osallisuuden kokemukseen omista lähtökodistaan. Lapset ovat itse saaneet keksiä pienryhmien nimet. Lasten osallisuus mahdollistetaan myös eri tukikeinoin tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Näitä tukikeinoja ovat esimerkiksi kuvat, tukiviittomat, selkokieli ja pikapiirroksot.

Päiväkoti 1:n pienryhmät toteutuivat havainnointiaineiston pohjalta etenkin siirtymätilanteissa ja kasvattajien pitämällä ohjatuilla tuokioilla. Lapsille annettiin ikätasoista vastuuta tehdä valintoja, esimerkiksi kumman väriset sormikkaat laittoivat ja laittavatko aurinkolasit päälle vai ei. Ulkoa sisälle tultaessa lapset riisuivat vaatteet itse ja laittoivat ne lokeropaikoilleen. Siirtymätilanteissa lasten osallisuutta haastoi se, että kasvattajat pukivat lapset melkein valmiiksi. Lapsille myös laitettiin vaatteita valmiiksi lattialle eli he eivät ottaneet niitä itse naulakoista. Siirtymätilanteissa ennakointiin Time Timerin kautta ja kasvattajat eivät suoraa sanoneet lapsille paljonko aikaa on sen hetkessä toiminnossa. Lapset saivat itse käydä katsomassa Time Timerista jäljellä olevan ajan. Jos lapsi ei ymmärtänyt ohjetta, hänet huomioitiin enemmän yksilöllisesti esimerkiksi toistamalla ohje selkeämmin.

Päiväkoti 1:n kasvattajat tuovat ilmi henkilökunnan ja resurssit myös osallisuutta haastavina tekijöinä toiminnan suunnittelussa. Lisäksi he pohtivat haastattelussa ryhmän päivää yleisesti lasten tunnetilojen suhteen. Kasvattajat kertovat esimerkin, että mikäli puolet ryhmän lapsista ovat itkuisia, on vaikea lähteä väkisin toteuttamaan lasten toivetta retkelle lähdön suhteen.

Päiväkoti 2:n kasvattajat kokevat, että 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden syntyyn vaikuttaa lapsiryhmän lasten tunteminen. Havainnoinneista tulee ilmi, että kasvattajien tuntiessa ryhmänsä lapset, he voivat tarjota lapsille ikätasoista vastuuta toiminnan suunnittelussa. Toisena havainnointipäivänä kasvattaja antoi lasten valita kuvakorteista, missä järjestyksessä aamupiirin laulut lauletaan. Näin kasvattaja oli jättänyt tilaa toiminnan suunnittelussa, jotta lasten osallisuus toteutuu aamupiirillä. Kasvattajat lisäävät haastattelussa, että ryhmäytyminen ja ryhmän väliset luottamussuhteet mahdollistavat osallisuuden. Kasvattajat nimeävät lasten osallisuutta rajoittavan toiminnan suunnittelussa esimerkiksi ikään liittyvä uhman, lapsimäärän ja tuen tarpeellisten määrän.

Havainnointiaineiston pohjalta selviää, että osallisuuden toteutumista mahdollistivat päiväkotit 2:ssa myös pedagogiset ratkaisut siirtymätilanteissa. Hiirikello ja Time Timer olivat havainnollistamassa jäljellä olevaa aikaa tekemisessä ennen siirtymistä toiseen tekemiseen. Siirtymät toteutuivat rauhallisesti ja kiireettömästi porrastetusti pienryhmissä. Siirtymien rauhallisuus näkyi esimerkiksi siinä, että kasvattajilla oli aikaa tarjota lapsille syliä samalla keskustellen. Kasvattajat ohjasivat lapsia esimerkiksi pesemään kädet eri vessoissa ja jokaista kasvattajaa kohden oli nimettynä tietyt lapset, jotka kuuluvat heidän pienryhmiinsä. Kasvattajat ohjasivat lapsia selkeästi pukemisessa. Lapsille annettiin mahdollisuuksia kokeilla itse, mutta tarvittaessa heitä autettiin. Siirtymissä oli havaittavissa joustavuutta, jos esimerkiksi lapsi kertoi, ettei ole vessahätä, hänen ei tarvinnut käydä vessassa. Pukemisessa lapset saivat itse päättää, minkä paksuiset hanskat he laittavat ylle. Lasten osallisuutta hieman haastoi se, että lasten haalarit oli laitettu lattialle valmiiksi. Haalareita lukuun ottamatta lapset ottivat muut vaatteet itse omilta paikoiltaan ja ulkoa tullessa he veivät vaatteensa takaisin omille paikoille.

Kasvattajat kuvailevat päiväkotit 3:n lasten osallisuutta mahdollistavan toiminnan suunnittelussa läsnä olevien aikuisten, kuuntelun, havainnoinnin sekä lasten mielipiteiden ja ajatuksen arvostamisen. Myös toimiva tiimi on tärkeää, että kasvattajat puhaltavat yhteen hiileen. Kasvattajat kuvaavat heillä olevan positiivinen asenne työhön ja se näkyy työssä. He tekevät tiivistä yhteistyötä lasten huoltajien kanssa ja saavat tietoa huoltajien tekemisistä havainnoista lasten mielenkiinnon kohteiden suhteen. Havainnointiaineistosta selviää, että kasvattajat

kohtaavat lapset ja heidän huoltajansa kiireettömästi päiväkotiin saapuessa. Kasvattajilla oli aikaa keskustella ja kysellä kuulumisia heiltä. Kasvattajat miettivät haastattelussa lasten tuloa päiväkotiin iloisin mielin.

Ja se oikeastaan on niinku se, se perusjuttu, millä lailla sä pystyt lasta osallistamaan, niin että, että tota niin se lapsi ensinnäkin tulee mielellään tänne päiväkotiin, ja sillä on täällä hyvä olla. Eihän me muuten täällä pystytä yhtään mitään saamaan aikaan, jos ei ne tuu tänne mielellään. Ja niin, että niillä on täällä turvallinen ja hyvä olla. Ilman sitä pohjaa, niin ei, ei oikeastaan voi tehdä yhtään mitään. (PK3, H1)

Päiväkoti 3:n siirtymätilanteissa lasten osallisuus pääsi toteutumaan, sillä tilanteet sujuivat rauhallisesti ilman kiireen tuntua. Kasvattajat pystyivät keskustelemaan lasten kanssa ja heidän ideoihinsa tartuttiin hetkessä: esimerkiksi lapsi pyysi kasvattajaa tekemään portin niin kasvattaja teki portin lapsen pyynnön mukaisesti. Siirtymiset toteutuivat pienryhmissä ja niitä porrastettiin entisestään esimerkiksi lorutellen, jolloin lapsia siirtyi yksitellen pesemään käsiä. Siirtymiä ennakointiin Time Timerilla, joka se oli tukemassa kasvattajien suullisia ilmauksia. Lapset saivat myös yksilöllistä ohjausta ja he saivat kehuja sekä kannustuksia. Siirtyessä ulkoa syömään tai odotellessa lapset saivat valita itse kirjat, joita selailla. Lisäksi lapset saivat itse päättää, laittavatko he ulos sormikkaita vai ei. Lapsille annettiin mahdollisuus käydä pihalla kokeilemassa, tuleeko heille kylmä ilman sormikkaita ja hakea myöhemmin hanskat tarpeen mukaan. Lasten osallisuutta haastoi hieman se, että haalarit oli laitettu lattialle valmiiksi joillekin lapsille. Kasvattajat tekivät epähuomiossa asioita lasten puolesta kuten esimerkiksi kääntämällä vaatteita ja laittamalla vetoketjut kiinni. Jotkut lapset laittoivat haalarit takaisin naulakkoon, mutta joitakin lapsia kasvattajat auttoivat tässä.

Päiväkoti 3:n kasvattajat ajattelevat lasten osallisuuden toteutumista toiminnan suunnittelussa haastavan tai rajoittavan lapsien kielen kehitys ja ymmärrys. Päiväkodin tilat ovat useamman ryhmän käytössä, joten lapset eivät aina pääse haluamaansa tilaan. Havainnointiaineistosta tulee esiin, että lapset olisivat halunneet tiettyyn tilaan leikkimään, mutta eivät päässeet tilan ollessa toisen ryhmän käytössä. Kasvattajat nimeävät myös muuttuvat tilanteet, arjen ennalta sovitut aikataulut sekä lapsiryhmän vaikuttavat osallisuuden syntyyn.

Ja sit varsinkin, että jos ryhmässä aikuiset vaihtuu aina niin kyllähän se tuo aina omaa haastetta. (PK3, H1)

6.3 Osallisuuden toteutuminen lapsiryhmässä

Ryhmähaastattelun kolmas teema oli osallisuuden toteutuminen lapsiryhmässä. Kasvattajilta saatiin kysymyksiin vastauksia liittyen lasten ryhmähenkeen, vuorovaikutussuhteisiin, lapsiryhmän ryhmävasuun ja arkeen. Myös tämän teeman vastauksia on koottu yhteen päiväko-deittain. Vastauksiin on heijastettu tuloksia ryhmävasuista ja havainnoinneista.

6.3.1 Ryhmähenki ja tuki lasten välisissä vuorovaikutussuhteissa

Päiväkoti 1:n kasvattajat toteavat haastattelussa, että lapsiryhmän ryhmähenkeä aletaan rakentamaan jo kauden alussa. Ryhmäytymistä ja lasten välisiä vuorovaikutussuhteita tuetaan sillä, että kaikki leikkivät kaikkien kanssa. Haasteena kasvattajat kokevat uusien lasten tulon ryhmään kesken kauden, koska ryhmäytyminen alkaa osittain alusta. Leikit kaikkien kanssa mahdollistavat uusien kaverisuhteiden syntymisen. Kasvattajat ovat ottaneet koko kauden tavoitteeksi kaveri-, vuorovaikutus- ja tunnetaidot, joista puhutaan isommallakin porukalla. Menetelminä he hyödyntävät kirjoja, draamatoimintaa ja kortteja aiheesta. Havainnoidessa nousi esille, että lasten tunnereaktioita sanoitettiin muille lapsille.

Havainnoinneissa päiväkotia 1:n ryhmähenki näkyi aamupiirillä, sillä se oli yhteinen hetki niin kasvattajien kuin lasten kesken. Aamupiiri oli piirimuotoinen, jossa kaikki näkivät toisensa. Kasvattajat huolehtivat, että puheenvuoron saanut lapsi sai vastata kysymykseen. Jokainen lapsi sai yksitellen huikata ”hep” oman nimensä kuullessa, jolloin lapset oppivat toisten huomion ja oman vuoron odottamista. Ruokailussa jokaisessa pöydässä oli kasvattaja, joka kuuli ja tuki lasten välistä vuorovaikutusta. Keskustelut olivat lapsilähtöisiä ja kasvattaja esitti lapsille tarkentavia kysymyksiä.

Ryhmähengen suhteen päiväkotia 1:n lapsilla oli samat säännöt leikeissä. Kasvattajat olivat läsnä ja mukana lasten leikeissä niin sisällä kuin ulkona, jolloin he pystyivät tukemaan lasten välisiä vuorovaikutussuhteita. Sisällä kasvattajat esimerkiksi lukivat kirjaa ja osallistuivat lautapeleihin. Näissä yhteisissä hetkissä lasten kanssa keskusteltiin, kysyttiin mielipiteitä ja kerrettiin sääntöjä. Lapset saivat itse valita leikit ja leikkitilan sekä tarvittaessa heille tarjottiin vaihtoehtoja, joista valita. Kasvattajat kehottivat lapsia ottamaan kaikki mukaan leikkeihin, ettei kukaan jäänyt leikkien ulkopuolelle. Sisäleikeissä leikkiaikaa tuki Time Timer, josta lapset näkivät jäljellä olevan leikkiajan. Kasvattajat tukivat lapsia leikkien siivoamisessa ja he siivosivat lelut yhdessä pois.

Lasten ristiriitatilanteissa kasvattajat kuulivat molempien lasten näkemykset tilanteesta, eivätkä he automaattisesti tehnyt omia johtopäätöksiä. Jokainen ristiriitatilanne selvitettiin lasten kanssa keskustelemalla. Ulkoilutilanteissa lapsia kehoitettiin omatoimisuuteen esimerkiksi keinussa vauhdin ottamisen suhteen. Ulkoilussa lasten osallisuutta hieman pääsi haastamaan se, että vuorovaikutus oli vähäistä lasten kanssa. Kasvattajat juttelivat keskenään, jolloin keskustelut jäivät vähemmälle lasten kanssa. Kun kasvattajat kohtasivat vuorovaikutuksen lapsiin, siinä huokuivat kehut ja lämmin vuorovaikutus. Lisäksi lasten osallisuutta saattoi heikentää se, että lelut olivat varastossa lukkojen takana.

Päiväkoti 2:n haastattelussa kasvattajat kuvailevat lapsiryhmää tiiviiksi porukaksi, vaikka ryhmässä on myös parhaita kavereita. Tiivis porukka näkyy siten, että lapset kuitenkin leikkivät kaikkien kanssa. Ryhmytymistä kasvattajat vahvistavat leikkipariarvonnoilla, jotka edistävät vuorovaikutusta kaikkien kanssa. Kasvattajat tukevat lasten välisiä vuorovaikutussuhteita olemalla itse leikeissä läsnä ohjaamassa ja tukemassa.

Havainnointiaineistosta selviää, että päiväkotia 2:n kasvattajat olivat läsnä lasten leikeissä. Lapsen tullessa päiväkotiin hänelle kerrottiin, mitä muut lapset tekevät tällä hetkellä ja kannustettiin osallistumaan mukaan. Tekemisen valitsemisessa auttoi leikki- ja leikkimateriaalia, josta lapsi näki konkreettisesti erilaiset vaihtoehdot. Jokainen lapsi sai omalla vuorollaan valita leikin leikki- ja leikkimateriaalista. Leikki- ja leikkimateriaalissa oli eri leikit kumpanakin havainnointipäivänä. Vaikka lapsilla oli eri leikkejä, he saivat leikkiä samassa tilassa. Lapsille sanottiin, että jokainen halukas lapsi pitää ottaa mukaan leikkiin ja antaa jokaiselle leluja. Kasvattaja auttoi lasta kysymään peliin kaveria. Kasvattajat järjestivät aikaa useammalle lapselle, jotta he pääsivät leikkimään ja pelaamaan yhdessä lasten kanssa. Lisäksi kasvattajat pystyivät havainnoimaan lapsia, auttamaan leikkien aloituksessa ja sääntöjen noudattamisessa. Hiirikello ja Time Timer havainnollistivat lapsille leikkiaikaa ja lelujen keräämisessä kasvattajat auttoivat lapsia.

. . . Ollaan arvottu kuka leikkii nyt kenenkään kaa, nii se on ehkä kans semmonen mikä sitte yhittää ja tulee sitä vuorovaikutusta sit kaikkien kanssa. (PK2, H4)

Ja aikuisia on paljon läsnä siinä leikissä mukana, ohjaamassa ja tukemas sitä leikin kulkua kaikkien kanssa että pärjäis niinku eri porukan sit ei vaan parhaan kaverin kanssa. (PK2, H1)

Havainnointiaineistosta nousee esiin, että ryhmähenki näkyy myös aamupiireillä. Päiväkoti 2:n aamupiiri toteutettiin piirimuodossa, jossa kasvattajat ja lapset olivat läsnä. Lapsen

syntymäpäivää juhliessa myös muut ryhmän lapset saivat osallistua syntymäpäivänviettoon. Kasvattaja tuki odottamistilanteissa lasten välisiä vuorovaikutussuhteita antamalla lasten keskustella keskenään, mikäli ei ollut tarve odottaa hiljaa.

Päiväkoti 2:n ulkoilussa ryhmähenkeä vahvistettiin yhteisillä liikuntaleikeillä, joissa kasvattaja oli mukana. Kasvattajat kannustivat lapsia onnistumisiin ja pettymyksen tullessa he tarjosivat lapsille syliä. Kasvattajat eivät tehneet asioita lasten puolesta, koska he antoivat lapsille mahdollisuuksia kokeilla itse. Jokainen lapsi sai valita itse mitä leikkii ja jokaiselle lapselle annettiin mahdollisuus ajaa pyörällä, sillä pyöriä ei ollut tarpeeksi. Ulkoilussa lasten osallisuutta pääsi hieman haastamaan se, että kasvattajat keskustelivat keskenään. Kasvattajat keskustelivat lapsille ajoittain ja tällöin he kuuntelivat sekä keskittyivät vuorovaikutukseen lasten kanssa. Lapsilla oli välillä eri säännöt, sillä yhdellä lapsella oli lippalakki päässä ja muilta oli käsketty pukemaan ylle pipot. Tämä toi epäselvyyttä ja lapsella olisi ollut pipo sisällä, mutta sitä ei käyty vaihtamassa. Lasten lelut olivat varastoissa, joista he saivat valita mieluisimmat lelut. Lisäksi kasvattajat tarjosivat lapsille vaihtoehtoja, mikä helpotti leluvalintaa. Leluvarastot olivat kuitenkin lukossa loppu-ulkoilun ajan, jolloin lasten osallisuuden toteutuminen jäi vähemmälle.

Päiväkoti 3:n ryhmähenki näkyy kasvattajien kuvailemana siten, että lapset tulevat mielellään ryhmään ja yhdessä voidaan osata jokin asia, joka yhdistää lapsia ryhmänjäsenenä. Lasten vuorovaikutussuhteita tuetaan pienryhmätoiminnalla, jossa voi syntyä uusia ystävyyssuhteita. Kasvattajat tukevat lasten välisiä vuorovaikutussuhteita läsnäololla ja auttamalla lapsia leikin alkuun saamisessa.

No ryhmähenki mun mielestä näkyy just semmosena just esimerkiksi niinku se että tullaan niinku mielellään tänne ryhmään. (PK3, H1)

Havainnoinneista selviää, että myös päiväkotitoteutukset toteutuivat piirissä koko ryhmän kesken. Kasvattajat huolehtivat, että säännöt koskivat jokaista lasta esimerkiksi lelujen laitto sivuun aamupiirin ajaksi. Ulkoilussa ja leikeissä lasten väliset ristiriitatilanteet selvitettiin. Lapsilla oli yhteinen leikki pihalla, johon jokainen halukas lapsi sai osallistua. Kasvattaja tuki tuen tarvitsijoita, jotta lapset saisivat yhteisen mukavan kokemuksen. Ulkoilussa kasvattajat kuulsivat lasten välisiä keskusteluja ja tukivat niissä tarpeen vaatiessa. Ulkoleikkien yhteydessä lapset lausuivat lorua, jonka he olivat yhdessä ryhmänä opetelleet. Useampi lapsi ja myös kasvattaja osallistui lorutteluun. Leikkitalanteissa havainnoimme jokaisella lapsella olevan

amat mahdollisuudet leikkiä eri leikkejä. Lapset saivat yhdenvertaisesti valita leikit leikkitaulusta ja laittaa itse oman nimensä taululle. Päiväkoti 3:n kasvattajat tarjosivat lapsille syliä leikkien yhteydessä. Kasvattajat olivat läsnä ja mukana osallistumassa lasten leikkeihin. Lapsia ohjattiin valitsemaan leikki leikkitaulusta ja heidän haluamansa tekeminen mahdollistettiin heille. Lapsia huomioitiin yksilöllisesti esimerkiksi piirustuksissa kehumisessa. Lapsia ohjattiin leikkien siivoamisessa ja kasvattaja auttoi heitä.

Päiväkoti 3:n ulkoilussa lapsille oltiin valmiina tarjoamaan syliä ja heidän kanssansa juteltiin. Lapset saivat itse päättää, mitä he leikkivät ulkona. Tarvittaessa lapsille sanoitettiin vaihtoehtoja, jos ei tiennyt mitä menisi seuraavaksi tekemään. Kasvattajat joustivat sääntöjen suhteen: esimerkiksi liukumäkeen lapset halusivat narun, jota pitkin kiivetä ylös. Kasvattajat huomioivat lasten mielenkiinnonkohteen ja mahdollistivat tekemisen heille. Kasvattajat antoivat lasten jättää lelut ulos, sillä leikkejä pystyi jatkamaan iltapäivällä.

6.3.2 Osallisuus ryhmävasussa ja sen toteutuminen arjessa

Päiväkoti 1:n kasvattajat sanovat haastattelussa, että he peilaavat ryhmävasun suhteen lasten osallisuutta käytäntöön. Käytännössä lasten osallisuuden toteutumista arvioidaan tiimeissä ja muutoksia tehdään toimintaan tarvittaessa. Muutokset kirjataan myös ryhmävasuun ja ne voidaan ottaa pois, jos ne eivät toimi.

Haastattelussa päiväkotit 2:n kasvattajat esittävät ryhmävasussa lukevan osallisuuden suhteen muun muassa leikinvalintataulun, leikkipariarvonnat, lasten kokoukset, läsnäolon ja kuuntelun. Lisäksi siellä tulevat ilmi kaikki heidän käyttämänsä menetelmät ja keinot osallisuuden suhteen kuten esimerkiksi havainnoinnin, kuuntelun ja keskustelun. Ryhmävasuun on kirjoitettuna ryhmän tavoitteisiin lasten osallisuuden olevan tärkeänä elementtinä toiminnassa.

Päiväkoti 3:n ryhmävasuun oli kirjattuna ryhmän tavoitteiksi kaveri-, tunne- ja vuorovaikutustaitojen harjoittelun leikkien kautta. Lisäksi kasvattajat olivat nostaneet esille kielen kehityksen tukemisen. Kasvattajilta kysyttiin, kuinka lasten osallisuus näkyy ryhmävasussa ja he pohtivat sitä yhdessä.

Huonosti kirjattuna ryhmävasuun, mutta päässä ja ajatuksissa ne on kyllä ihan jatkuvasti ja pitkin viikkoja. Niihin aina palataan sitten tiistaisin, kun meillä on yleensä tähän aikaan aina se oma tiimi. (PK3, H1)

6.3.3 Keinot ja tilanteet lasten osallisuuden lisäämiseen

Haastateltavilta kasvattajilta kysyttiin millaisissa arjen tilanteissa he kokevat, että lasten osallisuutta voitaisiin lisätä. Lisäksi kysymystä tarkennettiin kysymällä, millä keinoin kasvattajina he voisivat lisätä lasten osallisuutta päiväkodin arkeen. Kasvattajat pohtivat kysymykseen vastausta lasten lepohetken suhteen.

No kyllä sitä varmaan voi lisätä loppujen lopuks ehkä nukkaria lukuun ottamatta mihin vaan tilanteeseen. (PK1, H2)

Päiväkoti 1:n kasvattajat tarkentavat, että yksi arjen tilanne voisi olla ruokailu. Ruokailussa lapset voisivat ottaa itse ruokaa, jos ruoka olisi tarjolla lasten tasolla. Haastattelussa kasvattajat kertovat perustellusti, miten ruokailussa on päädytty nykyiseen ratkaisuun. Kasvattajat sanovat, että lapsille laitetaan ruoka valmiiksi pöytään, jotta ruokailutilanne pysyy rauhallisena. Heidän mukaansa levottomuutta ja ääntä syntyisi enemmän, jos jokainen lapsi hakisi itse ruuan. Kasvattajat miettivät osallisuuden toteutumista arjen tilanteissa, miksi tietyillä tavoilla toimitaan.

Havainnointiaineistosta selviää, että päiväkotia 1:n ruokailu oli kiireetön ja rento hetki. Kasvattajat tarjosivat lapsille syliä ja tukea harmituksen tullessa. Suurin osa kasvattajista söi lasten kanssa samoissa pöydissä ja yksi kasvattaja oli tarjoilemassa lapsille ruokaa. Tämä kuitenkin pääsi haastamaan lasten osallisuutta, sillä he nostivat kätensä ylös halutessaan lisää ruokaa. Lapset saivat kuitenkin itse vaikuttaa ja sanoa, paljonko he haluavat ruokaa lisää. Kasvattajat antoivat lasten itse voidella näkkileivät ja palauttaa astiansa. Ruokailuissa keskustelut jäivät vähäiseksi, koska kaikille annettiin ruokarauha. Lasten osallisuutta vähän haastoi myös se, että kasvattajat pilkkoivat heille ruoan valmiiksi.

Kysyttäessä päiväkotia 1:n kasvattajat vastaavat, että he voisivat lisätä monin eri keinoin lasten osallisuutta varhaiskasvatukseen arkeen. He painottavat, että kasvattajien on tärkeä tietää miten jokainen lapsi saa ilmaistua omat toiveensa ja mielipiteensä. Lasten toiveet ja mielipiteet voi saada selville lasta haastatteleamalla, huoltajilta kysymällä tai kuuntelemalla lasten

välisiä keskusteluja. Kasvattajat korostavat kahdenkeskistä aikaa jokaisen lapsen kanssa, sillä äänekkäässä ryhmässä osa lapsista voi jäädä vähemmälle huomiolle.

Ottaa sitä rauhallisuutta ja antaa sen lapsille vähän tilaa ja mahdollisuus puhua. (PK1, H3)

Havainnointien perusteella päiväkotit 1:n vahvimaksi arjen toiminnaksi osallisuuden kannalta nousi pedagoginen toiminta. Pedagogisen toiminnan havainnoista on luotu visuaalinen kuvio (kuvio 3). Kuviossa osallisuus on jaettu viiteen eri osa-alueeseen, jotka ovat opinnäyte-työhön laaditussa havainnointilomakkeessa (liite 1).

OSALLISUUS PEDAGOGISESSA TOIMINNASSA				
KOHTAAMINEN	KUULLUKSI TULO	VUOROVAIKUTUS	YHTEISÖLLISYYS	PÄÄTÖKSENTEKO
- LAPSET HUOMIOITIIN YKSILÖLLISESTI, JOKA VAATI LAPSILTA OMAN VUORON ODOTTAMISTA JA MUIDEN LASTEN HUOMIOINTIA. - USEAMMAN LAPSEN LAHTIESSÄ HETKELLISESTI MUUALLE, KASVATTAJAT JOUSTIVAT OMISTA SUUNNITELMISTA TUOKION SUHTEEN. TOIMINTAA JATKETTIIN, KUN KAIKKI LAPSET OLIVAT TAKAISIN PAIKALLA. - KASVATTAJAT OLIVAT TILANTEESSA LÄSNÄ. - TOIMINNALLE OLI VARATTU TARPEEKSI AIKAA, EIKÄ OLLUT KIIREEN TUNTUA.	- LAPSILTA KYSYTTIIN MIELIPITEITÄ, MITÄ MATERIAALEJA HALUAVAT KÄYTTÄÄ. - KASVATTAJA ANTOI LAPSEN VAIKUTTA, MILLON LAPSEN TUOTOS ON VALMIS. - LAPSET TOIVOIVAT LAULUA TUOKION AIKANA. SE SOITETTIIN TOIMINNAN JÄLKEEN. LAPSET SAIVAT ITSE PÄÄTTÄÄ JÄÄVÄTKÖ HE KUUNTELEMAAN LAULUA VAI EI. - KASVATTAJA ARVIOI TUOKION KESTOJA LASTEN JAKSAMISEN MUKAAN.	- KASVATTAJAT ANTOIVAT LASTEN KERTOJA VIIKONLOPULTA KUULUMISIA TOIMINNAN KESKELLÄ. - LAPSIA KEHUTTIIN JA KANNUSTETTIIN TOIMINNAN KESKELLÄ. - KASVATTAJAT KYSYIVÄT TARKENTAVIA KYSYMYKSIÄ LAPSILTA.	- LAPSET OLIVAT SAMAN PÖYDÄN ÄÄRESSÄ, JOKA LISÄSI YHTEISHENKEÄ. - JOKAINEN LAPSI OSALLISTUI TOIMINTAAN OMAN TAITOTASONSA MUKAAN. - KASVATTAJA TARJOSI SYLIÄ, JOTTA LAPSI PYSTYI OSALLISUMAAN TUNNEREAKTIOSTA HUOLIMATTA TOIMINTAAN. - PIENRYHMÄTOIMINTAA HYÖDYNNETTIIN. - JOKAINEN LAPSI SAI YKSILÖLLISTÄ TUKEA.	- KASVATTAJA ANTOI LAPSEN PÄÄTTÄÄ ESIM. MITÄ LAPSI HALUAA TEHDÄ SEURAAVAKSI TAI KUINKA LAPSI SOITTAA SOITINTA. - KASVATTAJA ANTOI LAPSEN HAKEA OSAN TAVAROISTA ITSE SEKÄ VIEDÄ ROSKAT ROSKIIN. - LAPSI HALUSI ALOITTAÄ TYÖN ALUSTA, JOTEN SE MAHDOLLISTETTIIN LAPSELLE. - LAPSI LAITTOI KYNÄT TAKAISIN LAATIKKOON KASVATTAJAN KEHOTUKSESTA. - KASVATTAJAT ANTOIVAT LAPSELLE IKÄTASOISTA VASTUUTA ESIM. TUSSIN KORKIN LAITOLLA PAIKALLEEN TAI VARITYSKUVAN VALITSEMISELLÄ.

Kuvio 3. Lasten osallisuus pedagogisessa toiminnassa.

Kuvion ensimmäisessä sarakkeessa tulee ilmi, miten kasvattajat kohtasivat lapset ohjatussa toiminnassa (kuvio 3). Havainnointiaineistosta korostui kasvattajien joustavuus esimerkiksi lasten siirtyessä hetkellisesti toiseen tilaan ja kuulluksi tulon osalta lasten toivelaulun soittaminen ohjatun toiminnan päätteeksi. Pedagogisessa toiminnassa kasvattajien ja lasten välinen vuorovaikutus näkyi kuulumisten kyselemisellä, kehuilla sekä kannustuksilla. Pienryhmätoiminta mahdollisti riittävän tuen jokaiselle lapselle osallistuakseen toimintaan. Kasvattajat tarjosivat lapsille vaihtoehtoja, joista lapset pystyivät valitsemaan mielenkiintonsa mukaan. Kasvattajat eivät tehneet asioita lasten puolesta.

Päiväkoti 2:n kasvattajat toivat haastatteluvastauksissaan ilmi päiväkodin arjen sisältämiä struktuureita, jotka eivät välttämättä anna tilaa lasten osallisuudelle. Esimerkiksi ruoka rytmittää päivää paljon, koska syömään mennään sovitun aikataulun mukaan. Kasvattajat pohtivat osallisuutta arjessa ja sen edistämistä eri keinoilla.

No ainahan sitä varmaan vois jollain tavalla lisätä, et ei sitä varmaan liikaa oo. (PK2, H2)

No niitä kuvia käyttämällä. Niitä voi lisätä ja enemmän pitämällä niitä lasten kouksia ja niin. Enemmän kyselemällä ja enemmän antamalla vaihtoehtoja. Ja ehkä kuuntelemalla sitä lasta. Niin se on ehkä se kaiken a ja o kuitenkin. (PK2, H1)

Havainnointien pohjalta päiväkotia 2:n lasten osallisuus toteutui arjen tilanteista parhaiten ruokailussa. Havainnointien tuloksista on luotu kuvio, jossa tehdään näkyväksi 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden toteutuminen ruokailussa (kuvio 4). Kuten kuviossa tulee ilmi, ruokailussa lasten osallisuus toteutui kasvattajien läsnä olevalla ja yksilöllisellä kohtaamisella. Lasten kuulluksi tulo toteutui, kun kasvattajat huomioivat lasten ajatuksia ja mielipiteitä esimerkiksi ruoan maun suhteen. Kasvattajien ja lasten välinen vuorovaikutus tuli esille keskusteluissa, kehumisissa sekä kasvattajien antamissa ohjauksissa. Yhteisöllisyyden osa-alue näyttäytyi havainnointien pohjalta toteutuvan, sillä esimerkiksi jokaiselle lapselle mahdollistettiin omatoimisuus kasvattajien tukemana. Kasvattajat huomioivat lapsille päätöksenteon antamalla heille ikätasoisista vastuuta ja mahdollistamalla heidän ideoidensa toteutumisen.

OSALLISUUS RUOKAILUSSA

KOHTAAMINEN	KUULLUKSI TULO	VUOROVAIKUTUS	YHTEISÖLLISYYS	PÄÄTÖKSENTEKO
• RAUHALLINEN HETKI. • LAPSET KUULTIIN YKSILÖLLISESTI. • LAPSELLE TARJOTTIIN SYLIÄ HARMITUKSESSA. • KASVATTAJALLA OLI AIKAA YKSILÖLLISESTI PILKKOA RUOKAA LAPSEN KANSSA YHDESSÄ. • KASVATTAJA SOPI LAPSEN KANSSA MONTAKO HAARUKALLISTA VIELÄ SYÖ - KASVATTAJA LASKI LAPSELLE SORMILLANSA MONTAKO HAARUKKAA VIELÄ ON JÄLJELLÄ. • KASVATTAJAT SOIVAT SAMOISSA PÖYDISSÄ LASTEN KANSSA JA OLIVAT LÄSNÄ.	• LAPSET SAIVAT SANOJA, KUINKA PALJON OTTAVAT RUOKAA. • LAPSIEN KANSSA KESKUSTELTIIN, MILTÄ RUOKA MAISTUU. • KASVATTAJA TARTTUI LASTEN MIELENKIINNON JA IHMETTELYN AIHEISIIN. • KASVATTAJA KUROTTAUTUI LÄHEMMÄS LASTA KUULLAKSEEN HÄNTÄ PAREMMIN.	• LASTEN KANSSA KESKUSTELTIIN ARKISISTA AIHEISTA JA KASVATTAJA KYSYI LISÄKYSYMYKSIÄ. • KASVATTAJA KEHUI LAPSI RUOKAN MAISTAMISESTA. • TIME TIMER TUKEMASSA VUOROVAIKUTUSTA RUOKAILUAJAN KESTOSTA. • SANALLINEN OHJAUS VAHVAA KOKO RUOKAILUN AJAN. • LAPSELLE AVATTIIN TUOLI VALMIIKSI, JOS LAPSI EI HUOMAA SANALLISEN OHJEEN AVULLA TOIMIA.	• KASVATTAJA TARJOSI LAPSELLE SYLIÄ, JOTTA LAPSI JAKSOI ODOTTAA, ETTÄ MUUT OVAT SYÖNEET. • TUETIIN LAPSIÄ KIERRÄTTÄMÄÄN OIKEIN. • KASVATTAJAT TUKIVAT JOKAISTA LASTA OMATOIMISUUDESSA ESIM. RUOKAN OTTAMISESSA JA ASTIOIDEN PALAUTTAMISESSA. • TIME TIMER AUTTOI JOKAISTA LASTA HAHMOITTAMAAN JÄLJELLÄ OLEVAN RUOKAILUAJAN. • JOKAISTA LASTA KANNUSTETTIIN MAISTAMAAN RUOKAA.	• KASVATTAJAT ANTOIVAT LAPSEN TEHDÄ ENSIN ITSE JA TUKIVAT TARVITTAESSA ESIM. JÄÄTELO- TAI VOIPAKETIN AVAAMINEN. • LAPSET OTTIVAT ITSE JUOMAT, NÄKKILEIVÄT JA ASTIAT. • LAPSET KANTOIVAT ITSE TARJOTTIMET PÖYTÄÄN. • LAPSI HALUSI HAKEA KOKO PÖYTÄRYHMÄLLE JÄÄTELOT - KASVATTAJA NEUVOO, MITEN HAKU ONNISTUU - KASVATTAJA TUKEE HAKUREISSUA MENEMÄLLÄ LAPSEN MUKAAN.

Kuvio 4. Lasten osallisuus ruokailussa.

Päiväkoti 3:n kasvattajat kokevat, että lasten osallisuutta voisi lisätä ulkoiluun. Heidän mukaansa ulkoiluun voisi lisätä helposti lasten ideoita ja esimerkiksi yhteisleikkejä. Leikkitaululla voisi olla useammin ulkoilu mahdollisuus, jolloin innokkaimmat voisivat lähteä vielä aikaisemmin pihalle. Lisäksi he kokevat, että siirtymätilanteisiin pystyisi lisäämään porrastamista pienryhmissä. Kasvattajat arvelevat, että he voisivat itse lisätä lasten osallisuutta päiväkodin arkeen lisäämällä dokumentointia, tekemällä muistiinpanoja havainnoinneistansa, kuulemalla lasta, vahvistamalla omaa ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Työssä haluttaisiin päästä enemmän yksilöllisyyteen.

Ulkoilu on mun mielestä ainakin semmonen mihin niinku on helppo sitä lisätä, niitä lasten ideoita. (PK3, H1)

Päiväkoti 3:n havainnoinneista voidaan todeta, että lasten osallisuus toteutui parhaiten retkellä. Kasvattajilla ei ollut retkellä tiukkoja suunnitelmia eikä kiireitä, jotka olisivat olleet esteenä lapsen kuulemiselle. Retkeilyn suhteen lasten osallisuudesta tehdyistä havainnoinneista on luotu kuvio (kuvio 5). Kohtaaminen näyttäytyi kasvattajien läsnäolona, kun he jakautuivat tasaisesti jonon eri vaiheisiin ja pitivät lasten käsistä kiinni. Kasvattajat kuulivat lapsia tarttumalla heidän kiinnostusten kohteisiin ja antamalla lasten leikkiä lähimetsässä puiston leikkivälineiden sijaan. Kuviossa tiivistetään, että vuorovaikutus näyttäytyy muun muassa

kehuina, keskusteluina ja kysymisellä lasten leikkien kuluista. Yhteisöllisyys retkellä näkyi kasvattajan tuen antamisella erilaisissa tilanteissa ja lasten huomioidessa muita. Kuvion viimeisessä sarakkeessa käydään läpi osallisuutta päätöksenteossa. Kasvattajat antoivat esimerkiksi ikätasoista vastuuta, jotta lapset sitoutuvat toimintaan.

OSALLISUUS ULKOILUSSA (RETKI)				
KOHTAAMINEN	KUULLUKSI TULO	VUOROVAIKUTUS	YHTEISÖLLISYYS	PÄÄTÖKSENTEKO
• LEIKKIPUISTOON SIIRTYESSÄ KASVATTAJAJA OLI TASAISESTI LASTEN VÄLISSÄ. • KASVATTAJAT ANTOIVAT LASTEN PITÄÄ HEITÄ KÄSISTÄ KIINNI. • KASVATTAJAT KÄVELIVÄT LASTEN TAHDISSA. • SIIRTYMINEN OLI KIIREEETON. LASTEN KANSSA PYSÄHDYTTIIN IHMETTELEMÄÄN HAVAITTUJA ASIOITA. • LAPSEN KAATUESSA HÄNET OTETTIIN SYLIIN JA LOHDUTETTIIN.	• KASVATTAJAT TARTTUIVAT HERKÄSTI LASTEN KIINNOSTUKSIIN ESIM. AUTOIHIN, JOISTA KESKUSTELTIIN. • KASVATTAJAT ANTOIVAT LASTEN MENNÄ LEIKKIPUISTON YMPÄRILLÄ OLEVAAN METSÄÄN, SILLÄ LAPSET KIINNOSTI ENEMMÄN METSÄSSÄ OLEVAT ASIAT. • KASVATTAJAT KANNUSTIVAT LAPSET LORUTTELUUN, SILLÄ LORUT OLIVAT SELKEÄSTI TUTUT JA MIELENKIINTOISIA LAPSELLE. • KASVATTAJA LOYSI MUURAHAISIA JA IHMETTELI NIITÄ LASTEN KANSSA-> KASVATTAJA EHDOTTI LAPSELLE, ETÄ LÄHDETÄÄN ETSIMÄÄN MUURAHAIKESKOA-> KASVATTAJA ANTOI LAPSIEN ETSIÄ SITA (LAPSET KIINNOSTUIVAT MUURAHAISISTA).	• KASVATTAJAT KEHUIVAT LAPSET. • KASVATTAJAT KESKUSTELIVAT LASTEN KANSSA RETKELLÄ. • KASVATTAJAT ANTOIVAT LASTEN KESKUSTELLA KESKENÄÄN, MIKÄLI EI OLLUT TARVE ODOTTAA HILJAA. • KASVATTAJAT SEURAILIVAT LASTEN LEIKKEJÄ JA KYSYIVÄT NIIDEN KULUISTA.	• KASVATTAJAT VAIHTOIVAT LAPSEN PAIKKAA JONOSSA, JOTTA KÄVELY ONNISTUISI PAREMMIN. • KASVATTAJAT OPETTIVAT LAPSELLE OMAN VUORON ODOTTAMISTA, JOTTA JOKAINEN PÄASEE KEINUUN. • KASVATTAJA YRITTI MOTIVOIDA LASTA KEINUMAAN TOISEN LAPSEN KANSSA, LAPSEN ISTUESSA YKSIN MAASSA. • KASVATTAJAT OTTIVAT LAPSET MUKAAN LASKEMAAN ÄÄNEEN, MONTAKO LASTA ON PAIKALLA. • LAPSELLE KÄYTIIN SÄÄNNÖT LÄPI JA HUOLEHDITTIIN, ETÄ NIITÄ NOUDATETAAN. • KASVATTAJA MAHDOLLILSTI JOKAISEN HALUKKAAN LAPSEN KIIPEÄMISEN KIIPEILYTELINEESEEN.	• KASVATTAJA KERTASI LASTEN KANSSA LIIKENNEMERKKEJÄ JA -SÄÄNTÖJÄ LÄPI- KASVATTAJA KYSYI LAPSILTA, MITÄ MERKIT TÄRKKOITTAVAT JA, KUINKA NIISSÄ TULEE TOIMIA. • KASVATTAJA EI NOSTANUT LASTA VAUVAKEINUUN, VAAN KANNUSTI LAPSEN ITSE KIIPEÄMÄÄN SIIHEN. • KASVATTAJA EHDOTTI LAPSELLE MAJAN RAKENNUSPAIKKAA. • LAPSELLE KERROTTIIN KUUSEN KERRÄSTÄ - LAPSET SAIVAT ITSE PÄÄTTÄÄ HALUAVATKO HE MAISTAA SITA. • LAPSET SAIVAT PÄÄTTÄÄ JONON JÄRJESTYKSEN.

Kuvio 5. Lasten osallisuus retkellä.

7 YHTEENVETO

Opinnäytetyöllä haluttiin vastauksia päätutkimuskysymyksen ”miten 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy päiväkotien arjessa?” lisäksi kolmeen tutkimuskysymykseen. Ensimmäisellä kysymyksellä haluttiin selvittää, millaiset ovat kasvattajien näkemykset osallisuudesta. Toinen kysymys liittyi keinoihin ja menetelmiin, joiden avulla lasten osallisuus huomioidaan toiminnan suunnittelussa. Kolmas kysymys toi selvyyttä, miten lasten osallisuus toteutui lapsiryhmän arjessa.

Opinnäytetyön tulosten mukaan kasvattajat ymmärtävät 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden olevan jokaisen lapsen ajatusten ja ideoiden kuuntelua sekä niihin tarttumista. Lisäksi he kokevat tärkeäksi oppimisympäristön muokkaamisen lasten kiinnostuksen kohteiden mukaan. Kasvattajat huomioivat lasten kiinnostuksen kohteet erityisesti leikeissä. Tämä tukee Kallio-meren ym. (2021, s. 209) ajatuksia siitä, että lapsille on tärkeää päästä vaikuttamaan itselle merkityksellisissä paikoissa. Lisäksi tulokset tuovat ilmi kasvattajien roolia olla läsnä leikeissä ja arjen kaikissa tilanteissa. Kasvattajat korostavat osallisuuden olevan myös yhteisöllisyyttä. Tämä on linjassa Nivalan (2021a, s. 34) teorian kanssa, koska hän mainitsee osallisuuden olevan myös yhteisöllisyyden kokemista.

Opinnäytetyön tulokset tuovat ilmi, että kasvattajat pitävät tärkeänä lasten ideoiden huomioimisen toiminnan suunnittelussa. Tällöin lapset sitoutuvat paremmin toimintaa ja se innostaa heitä. Myös Ahosen (2017b, s. 134) mukaan lasten mielenkiinnon kohteiden huomiointi toiminnassa motivoi ja kiinnostaa lapsia. Shierin tasomallia soveltaen kasvattajat noudattavat osallisuuden tasoja 1–3, jotta lasten mielenkiinnon kohteet tulevat varmasti huomioitua toiminnan suunnittelussa. Lapsia on tärkeä tukea mahdollisimman hyvin yksilöllisesti etenkin ohjatussa toiminnassa, koska jokainen lapsi kehittyy omalla tahdillansa (Kola-Torvinen, 2019, s. 13). Myös opinnäytetyön tulokset osoittavat, että kasvattajat huomioivat lasten yksilölliset tarpeet osallistua eri toimintoihin ja he tukevat jokaisen lapsen osallistumista. Tulokset vahvistavat aikaisempia teorioita siitä, että lapset voivat kokea osallisuutta näyttämättä sitä aktiivisena osallistumisena ulospäin (Nivala, 2021b).

Toinen tutkimuskysymys käsitteli lasten osallisuuden suhteen eri keinoja ja menetelmiä toiminnan suunnittelussa. Opinnäytetyön tulosten mukaan lapset pääsevät ikätasoisesti osallistumaan arjen suunnitteluun ja toteutukseen. Kasvattajat tukevat 3–4-vuotiaiden lasten päätöksentekoa antamalla heille vaihtoehtoja, joista he voivat valita. Myös Järvenpää (2018, s.

162) korostaa kasvattajien roolia tarjota lapsille vaihtoehtoja päätöksenteossa. Tuloksista selviää, että lapset pääsevät mukaan päätöksentekoon arjessa ja toiminnan suunnittelussa äänestyksillä, kasvattajien tekemillä leikkien havainnoinneilla, haastatteluilla, leikin valintataululla, lasten kokouksilla sekä keskusteluilla. Shierin (2001, s. 111) tasomallin mukaisesti nämä voivat toteutua tasolla neljä, kun kasvattajat eivät tee päätöksiä lasten puolesta vaan yhdessä heidän kanssaan.

Mielestämme päiväkodeissa ei vielä päästy Shierin (2001, s. 111) tasomallin viidennelle tasolle. Tasolle pääseminen edellyttäisi kasvattajilta vallan ja päätöksenteon jakamista lapsille. Tämä voisi toteutua esimerkiksi kuukausittain pidetyillä lasten kokouksilla, joissa lapset pääsevät päättämään asioista. Lapset voisivat päättää esimerkiksi retkikohteen, miten ja millä sinne mennään, retkievää sekä paikan päällä tapahtuvat leikit. Lapset osallistuisivat retkikohteen tutustumiseen, eri kulkuneuvoihin ja reitteihin, retkieväiden pakkaamiseen sekä leikkien suunnitteluun. Retken jälkeen lapset saisivat arvioida retken onnistumista. Kasvattajien rooli olisi antaa lapsille mahdollisuuksia tehdä päätöksiä, tarvittavaa tietoa ja tukea.

Kasvattajien mukaan lasten mielenkiinnon kohteista voidaan tehdä koko lapsiryhmälle vuoden tavoite, jonka ympärille suunnitellaan toimintaa. Roos ym. (2016, s. 27) tuovat ilmi omista tutkimustuloksistaan, että kasvattajien on ymmärrettävä lasten erilaisia tapoja kertoa ja ilmaista itseään. Kasvattajien mukaan leikkitaulu on joskus tyhjä, jolloin lapset saavat päättää leikit. Tämä tukee Järvenpään (2018, s. 162) ajatuksia lasten osallisuuden toteutumattomuudesta, mikäli kasvattajat päättävät leikkivaihtoehdot. Yhdessä päiväkodissa ei ollut vielä leikkitaulua käytössä. Kyseisessä päiväkodissa leikkitaulu voisi auttaa lasten pysyvyyttä leikissä ja vähentää kuljeskelua niiden välillä.

Tämän opinnäytetyön tuloksista selviää 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden toteutumista toiminnan suunnittelussa mahdollistavan läsnäolon, kuuntelun, mielipiteiden ja ajatusten arvioimisen, huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön, kommunikoinnin tuen, positiivisen asenteen, tutut lapset ja pienryhmät. Asiantuntija tuokin artikkelissaan ilmi, että luovat toimintatavat edistävät jokaisen lapsen osallisuutta vuorovaikutustaidoista riippumatta (Kuitu, 2021, s. 56).

Jäimme pohtimaan lasten osallisuuden toteutumista kasvattajien tiimityön avulla. Jokaisessa yhteistyöpäiväkodissämme näkyi kasvattajien positiivinen asenne heidän työhönsä. Kasvattajat myötäilivät toistensa kommentteja haastatteluissa, joka näyttäytyi meille ammattitaitoisena tiimityöskentelynä ja ymmärryksenä toimivista työtavoista. Uskomme, että kasvattajien aitous

ja läsnäolo luovat lapsille turvallisuuden tunnetta. Näin kasvattajat antavat lapsille erinomaiset mahdollisuudet osallisuuden toteutumiselle.

Opinnäytetyön tulosten mukaan haastavia tekijöitä toiminnan suunnittelussa puolestaan ovat lasten kehitys, käyttäytyminen, lapsimäärä, arjen aikataulut ja muuttuvat tilanteet sekä vieraat lapset. Mahdollisiin ja haastaviin tekijöihin lukeutuivat henkilökunta ja resurssit. Ammattilaisten artikkelin mukaan varhaiskasvatuksen henkilöstöpula haastaa myös jopa laadun toteutumista ja palvelun lainmukaista järjestämisvelvollisuutta (Ahola & Valkonen, 2024, s. 106).

Kolmannella tutkimuskysymyksellä haluttiin selvittää, miten 3–4-vuotiaiden lasten osallisuus toteutuu lapsiryhmän arjessa. Opinnäytetyön tulokset osoittavat, että 3- ja 4-vuotiaiden lasten osallisuus näkyy monipuolisesti varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteissa. Kasvattajat tiedostavat osallisuuden merkityksen varhaiskasvatuksen arjessa, vaikka osallisuudesta olisi kirjattuna vain muutamia asioita ryhmävasuun.

Pohdimme ryhmävasun merkitystä lasten osallisuuden syntyyn varhaiskasvatuksen arjessa. Mahdollistetaanko osallisuuden toteutuminen lapsille paremmin päiväkodeissa, joissa ryhmävasuun on listattuna useita selkeitä esimerkkejä osallisuuden tukemisen suhteen? Mikäli listatut asiat ovat liian ytimekkäitä tai epäselviä, unohtavatko kasvattajat osallisuuden käsitteen laajuuden? Kannustamme kasvattajia miettimään konkreettisen ryhmävasun tekemistä, jolloin he voisivat tukeutua siihen päiväkodin arjessa. Kankaan ym. (2021, s. 158) mukaan myös huoltajat näkisivät, miten lasten osallisuutta toteutetaan päiväkodissa.

Opinnäytetyön tulosten mukaan kasvattajat peilaavat ryhmävasun suhteen osallisuutta käytäntöön ja arvioivat sen toteutumista arjessa. He kokevat, että 3- ja 4-vuotiaiden lasten osallisuutta pystyisi lisäämään ruokailuihin ja ulkoiluihin. Kasvattajat tuovat ilmi myös keinoja, miten he pystyvät edistämään 3–4-vuotiaiden lasten osallisuutta varhaiskasvatuksen arjessa (kuvio 6).



Kuvio 6. Kasvattajien keinot lisätä 3- ja 4-vuotiaiden lasten osallisuutta päiväkodin arkeen.

Tulokset osoittavat, että aamupiirit ovat yhteisiä hetkiä ja niissä huomioidaan lapset myös yksilöllisesti. Aamupiirit olivat kasvattajalähtöisiä, mutta lapset huomioitiin toiminnassa. Haluaisimme kasvattajien pohtivan keinoja, miten he voisivat tehdä aamupiireistä enemmän lapsilähtöisiä. Varpasen (2018, s. 129) mukaan tällainen keino voisi parhaillaan olla se, että lapset pitävät aamupiirin.

Tuloksista voidaan todeta, että lapset ja heidän huoltajansa kohdataan pääosin kiireettömästi päiväkotiin saapuessa. Tämä vahvistaa Karhun (2024, s. 27) teoriaa siitä, että rauhallinen kohtaaminen edistää kasvattajien ja perheiden välistä luottamusta. Tulokset osoittavat kasvattajien tarjoavan lapsille syyliä päiväkotiin saapuessa. Samalla kasvattajat olivat valmiita kuuntelemaan lasten ajatuksia. Tätä kuitenkin haastoi useamman lapsen saapuminen yhtä aikaa päiväkotiin.

Lapsille tarjottiin esimerkiksi leikkitaulun avulla vaihtoehtoja, mitä he siirtyvät leikkimään. Jokainen lapsi sai itse päättää, mitä siirtyy leikkimään. Leikkitilanteissa kasvattajat ohjasivat, tukivat ja keskustelivat lasten kanssa. Heidän roolinsa on havainnoida leikkejä, jotta lapset noudattavat sääntöjä ja ottavat toisensa huomioon. Kuten Lehtinen ja Koivula (2022, s. 182) tuovat ilmi, kasvattajat siis tukevat lasten ristiriitatilanteiden selvittämistä. Opinnäytetyön tulokset osoittavat, että päiväkodeissa hyödynnetään Time Timeria leikkiajan hahmottamisessa. Lasten leikkien valitsemisessa osallisuutta edistävänä toimivana menetelmänä voi toimia leikin valintataulu, jos leikkivaihtoehtoja vaihdellaan. Opinnäytetyön tulokset tukevat

Varpasen (2018, s. 130) teoriaa siitä, että leikin valintataulu edistää lasten osallisuutta. Jokaisessa päiväkodissa lapset saavat itse päättää, mitä he leikkivät.

Opinnäytetyön tulosten mukaan pedagogisessa toiminnassa kasvattajat hyödyntävät pienryhmiä. Tällöin kasvattajat pystyivät huomioimaan lapset yksilöllisesti ja tarjoamaan heille riittävästi tukea. Lisäksi pienryhmätoiminta mahdollistaa yksilölliset keuhut ja kannustukset sekä keskustelemisen lasten kanssa. Tulokset vahvistavat aiempaa tietoa siitä, että pienryhmätoiminta mahdollistaa vuorovaikutuksen toteutumisen (Seinäjoki, 2017, s. 16). Kun lapsia on vähemmän yhtä aikaa paikalla, on kasvattajalla mahdollisuus kuulla paremmin lasten eri toiveita (mts. 29). Pienemmissä ryhmissä voidaan myös toteuttaa lasten toiveita suhteessa enemmän, kuin yhdessä isossa ryhmässä.

Tulokset osoittavat, että jokaisessa päiväkodissa kasvattajat olivat välillä lasten ulkoleikeissä mukana ja läsnä. Tätä haastoi välillä kuitenkin toisen kasvattajan seura. Tämä on linjassa Vennisen ja Kankaan (2018, s. 192) tutkimustulosten kanssa, jolloin kasvattaja kaipaa toisen kasvattajan seuraan. Jokaiselle lapselle annettiin mahdollisuus itse päättää, mitä menee leikkimään ja tarvittaessa vaihtoehtoja sanoitettiin. Lasten osallisuutta hieman haastoi se, että ulkoleluvarastot olivat lukossa. Lapset eivät välttämättä päässeet leikkimään haluamallansa lelulla. Mietimme olisiko varaston ovea voinut pitää ulkoilun ajan auki, jotta lelut olisivat paremmin lasten saatavilla? Kasvattajat antoivat ulkoillessa kaikille lapsille samat mahdollisuudet esimerkiksi pyöräilyyn, joka oli lapsille mieluista.

Opinnäytetyön tuloksista selviää, että kahdessa isommassa päiväkodissa lasten osallisuus toteutui ruokailuissa paremmin kuin näistä pienimmässä päiväkodissa. Jäimme pohtimaan, vaikuttiko pienimmässä päiväkodissa lasten osallisuuden toteutumiseen ruokailutila. Kyseisessä päiväkodissa ruokailuhetki tapahtui ryhmätilassa eikä ruokalassa. Ryhmätila saattoi rajoittaa lasten osallisuuden syntymistä, sillä tilaa ei ollut suunniteltu ruokailutilanteeseen.

Ruokailutilanteissa oli kuitenkin yhdistäviä tekijöitä kuten esimerkiksi se, että tilanteet olivat kiireettömiä, lapsille tarjottiin syyliä, lapsia ohjattiin ja heiltä kysyttiin mielipiteitä ruoasta. Jokaisessa päiväkodissa lapset saivat palauttaa itse astiansa ja voidella näkkileipänsä. Lapset myös saivat itse vaikuttaa siihen, paljonko he halusivat ruokaa lisää. Vuorovaikutus oli vaihtelevaa päiväkodeittain ruokailutilanteissa. Tulokset vahvistavat aiempaa tietoa siitä, että lasten osallisuutta voi edistää kuuntelemalla lasten mielipiteitä ruoasta ja antamalla heidän voidella itse leivät (VRN, 2018, s. 66).

Jokaisessa päiväkodissa kasvattajat toteuttavat erilaisia pedagogisia ratkaisuja siirtymätilanteiden aikana, esimerkiksi Time Timereita sekä tilanteet etenivät porrastettuina pienryhmissä. Siirtymät toteutuivat kiireettömästi, jolloin lasten kanssa pystyttiin esimerkiksi keskustelemaan. Ahonen (2017a) korostaakin, että pienryhmätoiminta mahdollistaa läsnäolon lapsille. Opinnäytetyön tuloksista nousee esiin, että lapset huomioitiin tarvittaessa myös yksilöllisemmällä ohjauksella esimerkiksi toistamalla ohje selkeämmin. Kasvattajat antoivat lapsille ikätasoista vastuuta tekemällä päätöksiä. Lapset saivat esimerkiksi päättää, kumman väriset sormikkaat he laittavat ja mitä kirjaa he selailivat odottelutilanteessa.

Mielestämme siirtymätilanteissa lasten osallisuutta haastoi se, että heille laitettiin haalarit valmiiksi lattialle. Lapset eivät itse ottaneet haalareita naulakoista, vaikka he olisivat saaneet ne itse otettua. Ajatteleminen näin, koska osa lapsista kuitenkin sai haalarit naulakoihin ulkoa tullessa sisälle. Ajoittain kasvattajat kuitenkin laitoivat haalarit naulakkoihin lasten puolesta. Meille etenkin siirtymätilanteet näyttäytyivät siltä, että niihin oli varattu riittävästi aikaa. Kasvattajat loivat olemuksellaan ”kiirettä” tilanteisiin, koska he olisivat voineet kannustaa lapsia omatoimisuuteen riittävän ajan varauksen ja porrastuksen kautta.

8 POHDINTA

8.1 Opinnäytetyöprosessi

Aloitimme opinnäytetyöprosessin lokakuussa 2024. Innostuimme molemmat aiheseminaarissa lasten osallisuudesta ja otimme välittömästi yhteyttä yhteistyötahoomme. Aloimme kirjoittamaan teoriaa ja alustavaa suunnitelmaa opinnäytetyöstämme. Alkuvuodesta 2025 saimme tutkimussuunnitelmamme hyväksytyksi ja lähetimme Seinäjoen kaupungille lupahakemuksen sekä yhteistyöpyyntömme. Tutkimuslupien saamisen jälkeen otimme heti yhteyttä Seinäjoen kantakaupungin eri päiväkoteihin. Huhtikuuhun mennessä olimme saaneet yhteistyöpäiväkotien kanssa sovittua kevään aikataulut aineistonkeruista.

Opinnäytetyömme kirjoittaminen jäi hetkeksi tauolle maaliskuusta vappuun asti, sillä suoritimme johtamisen menetelmät -harjoittelujaksoa. Sovimme, ettemme kirjoita opinnäytetyötä eteenpäin vain keskitymme harjoitteluun. Oli hyvä pitää hetki taukoa kirjoittamisesta, sillä vapun jälkeen jaksomme taas keskittyä opinnäytetyön tekoon. Varasimme harjoittelun päättymisen jälkeen koko loppu toukokuun pelkästään opinnäytetyön kirjottamiselle. Kävimme toukokuun aikana päiväkodeissa keräämässä aineistot opinnäytetyöhömmme.

Koimme, että kolme päiväkotia oli sopiva määrä yhteistyökumppaneiksi. Saimme koottua hyvän määrän aineistoa, jota analysoida. Laajasta aineistosta huolimatta saimme myös jonkin verran vastauksia haastattelussa, jotka eivät vastanneet kyseiseen teemaan. Haastateltavat kasvattajat taisivat välillä unohtaa teeman, jonka alle kysymykset liittyivät. Jäimme pohtimaan rooliamme: miten haastattelu olisi ollut selkeämpi? Olisimmeko voineet jokaisen kysymyksen alussa vielä muistuttaa puhuttavasta teemasta, jotta vastaukset olisivat kohdistettu kyseiseen teemaan? Lisäksi pohdimme kasvattajien mahdollisuutta muokata toimintaansa havainnoidessamme, kun tiesivät mitä tutkimme.

Kerkesimme toukokuussa kirjoittamaan tuloksia ylös ja analysoimaan aineistoa. Tämä oli hyvä asia, kun tulokset olivat vielä tuoreessa muistissa. Teimme kesän aikana opinnäytetyötä eteenpäin noin kerran viikossa, kun se oli kesätöidemme suhteen mahdollista. Lähes koko opinnäytetyöprosessin ajan sovimme aina paikan ja ajan, jolloin teemme opinnäytetyötä. Koimme tämän tyylin toimivaksi, koska näin oli selvä raja opinnäytetyön teon ja vapaa-ajan välillä. Innostus opinnäytetyön aiheesta kohtaan pysyi molemmilla yllä koko

opinnäytetyöprosessin ajan eikä kirjoittaminen tuntunut väkinäiseltä. Opinnäytetyö valmistui lopulta lokakuussa 2025.

8.2 Varhaiskasvatuksen sosionomin kompetenssit

Lasten osallisuus heijastuu vahvasti varhaiskasvatuksen sosionomin kompetensseissa. Ensimmäinen kompetenssi liittyy eettiseen osaamiseen varhaiskasvatuksessa (Sosiaalialan AMK-verkosto, 2023). Opinnäytetyön avulla koemme, että osaamme entistä paremmin huomioida lasten osallisuuden toteutumisen varhaiskasvatuksen arjessa. Meillä on keinoja edistää jokaisen lapsen toimijuutta ja osallisuutta tasavertaisena lapsiryhmän jäsenenä. Opinnäytetyö auttoi ymmärtämään inklusiivisuuden merkitystä yhteisöllisyyden suhteen. Lasten osallisuudesta puhutaan paljon ja se näkyy myös varhaiskasvatuslaissa sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Reflektoinnin koimme tärkeänä, jotta osasimme huomioida tuloksista myös kehitettäviä toimintatapoja 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden suhteen varhaiskasvatuksen arjessa. Opinnäytetyötä tehdessä meille oli selvää noudattaa vaitiolovelvollisuutta.

Toinen varhaiskasvatuksen sosionomin kompetensseista on asiakastyön osaaminen varhaiskasvatuksessa (Sosiaalialan AMK-verkosto, 2023). Opinnäytetyötä tehdessä saimme kerata 3–4-vuotiaiden lasten kasvusta ja kehityksestä. Osallisuus näkyy vahvasti tämän ikäisten lasten leikkien valitsemisessa, joka edistää heidän hyvinvointiansa. Saimme varmuutta siihen, miten pedagogisin menetelmin ja keinoin voimme huomioida lasten mielipiteitä sekä mielenkiinnon kohteita. Tulemme varhaiskasvatuksen sosionomeina hyödyntämään työsämme pienryhmätoimintaa, sillä ne rohkaisevat lapsia paremmin osallistumaan toimintaan ja mahdollistavat osallisuuden toteutumisen kohtaamisella sekä riittävän tuen avulla. Tiedostamme lasten osallisuuden vaikutukset heidän hyvinvointiinsa sekä kokonaisvaltaiseen kasvuun ja kehitykseen.

Kolmas kompetenssi liittyy verkosto- ja palvelujärjestelmäosaamiseen varhaiskasvatuksessa (Sosiaalialan AMK-verkosto, 2023). Opinnäytetyötä tehdessä saimme tietoa huoltajien roolia 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden suhteen. Kasvattajien on tärkeää huomioida huoltajien tiedot ja havainnot lapsistansa esimerkiksi mielenkiinnon kohteiden suhteen. Kaikki lapset eivät välttämättä osaa ilmaista mielenkiinnon kohteitansa, joten on tärkeä tietää eri keinot saada jokaisen lapsen ääni kuuluviin.

Neljäs kompetenssi puolestaan liittyy kriittiseen ja osallisuutta edistävään yhteiskuntaosaamiseen varhaiskasvatuksessa (Sosiaalialan AMK-verkosto, 2023). Opinnäytetyö auttoi meitä pohtimaan lasten osallisuuden toteutumista yksilöinä sekä yhteisön ja yhteiskunnan jäseninä. Jokaiselle lapselle on tärkeää tulla kuulluksi, jolloin he oppivat arvostamaan myös omia sekä muiden mielipiteitä ja ajatuksia. Lisäksi kuulluksi tuleminen vahvistaa kokemuksia olla osana yhteisöä kuten esimerkiksi päiväkodin lapsiryhmää. Varhaiset osallisuuden kokemukset auttavat lapsia myös vanhemmalla iällä ilmaisemaan rohkeasti mielipiteitään, koska heidän itseturvautensa vahvistuu. Opinnäytetyö vahvisti ymmärrystämme lasten osallisuuden suhteen eri määräyksissä ja asiakirjoissa kuten varhaiskasvatuslaissa, varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa.

Viides kompetenssi on tutkimuksellinen kehittämis- ja innovaatio-osaaminen varhaiskasvatuksessa (Sosiaalialan AMK-verkosto, 2023). Opinnäytetyöprosessi opetti meille uutta tietoa etenkin laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen tekemisestä. Osasimme löytää tutkimuksellemme sopivimman tutkimus- ja aineistonkeruumenetelmät. Lisäksi opimme analysoimaan tutkimusaineistoa induktiivisella eli aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Tulevina varhaiskasvatuksen sosionomeina osaamme hyödyntää opinnäytetyömme tuloksia ja kiinnittää huomiota entisestään lasten osallisuuteen. Varhaiskasvatuksen toimintakulttuurissa on tärkeää huomioida lasten ajankohtaiset kiinnostuksen kohteet ja muokata oppimisympäristöä niiden mukaan.

Viimeinen kompetenssi on työyhteisö-, johtamis- ja yrittäjyysosaaminen varhaiskasvatuksessa (Sosiaalialan AMK-verkosto, 2023). Opinnäytetyö lisäsi ymmärrystämme osallisuuden käsitteen laajuudesta. Varhaiskasvatuksen sosionomeina tuomme kasvattajien tiimiin tietoisuutta ja osaamista etenkin lasten osallisuudesta. Opinnäytetyöprosessin aikana pääsimme kehittämään parityöskentelyämme. Me molemmat olemme tuoneet omaa osaamistamme opinnäytetyöhön ja olemme huomioineet toistemme ideoita sekä mielipiteitä. Työyhteisöosaaminen näkyi myös aineistonkeruussa, joka edellytti meiltä aikataulujen sopimista ja selkeää tiedottamista päiväkodin kasvattajille tutkimuksestamme. Lisäksi meidän täytyi huolehtia tarvittavista luvista.

8.3 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Usean aineistonkeruumenetelmän käytöllä saa esiin laajempia näkökulmia ja tutkimus on luotettavampi (Hirsjärvi & Hurme, 2001, s. 38). Koemme, että saimme monipuolisen ja laajan aineiston hyödyntämällä haastatteluja ja havainnointeja aineistonkeruumenetelminä. Lisäksi ryhmävarhaiskasvatussuunnitelmat täydensivät aineistoamme 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden suhteen. Halusimme tehdä yhteistyötä kolmen eri kokoisen Seinäjoen kantakaupungin päiväkodin kanssa, jotta tulokset ovat mahdollisimman todenmukaisia. Laajaa aineistoa hyödynsimme monipuolisesti ja saimme vastauksia tutkimuskysymyksiimme.

Tutkimuksessa on huolehdittava tarvittavista luvista ja suostumuksista ennen aineiston keruuta (Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK), 2023, s. 13). Haimme opinnäytetyöhömmme tutkimuslupaa Seinäjoen kaupungilta heti, kun olimme saaneet tutkimussuunnitelman tehtyä. Täytimme kirjalliset lomakkeet, koska tarvitsimme Seinäjoen kaupungin organisaatiolta tutkimusluvat (Seinäjoen kaupunki, 2024). Tutkimuslupalomakkeeseen kirjoitimme opinnäytetyön aiheesta, aineistonkeruumenetelmistä, valmiin tutkimussuunnitelmamme ja henkilötietomme. Lisäksi laadimme kaikki tarvittavat lomakkeet kuten valmistelulomakkeen, tiedotteen tutkimuksesta ja suostumus tutkimukseen -lomakkeet. Yhteistyötahomme on allekirjoittanut laatimamme opinnäytetyösopimuksen. Päiväkodeissa havainnoitavat ja haastateltavat kasvattajat lukivat tiedotteen tutkimuksesta sekä suostuivat tutkimukseen allekirjoittamalla suostumus tutkimukseen -lomakkeet.

Lomakkeiden lisäksi kerroimme kasvattajille haastatteluiden nauhoittamisesta ja anonyymisyydestä henkilötietojen sekä päiväkotien nimien suhteen. Korostimme heille aineiston huolellista säilyttämistä ja niiden hävittämistä heti opinnäytetyön valmistuttua. Tutkimuksessa kunnioitetaan tutkittavien yksityisyydensuojaa, itsemääräämisoikeutta ja muita oikeuksia (Vuori, 2021). Haastateltavat suostuivat vapaaehtoisesti tutkimukseemme. Tutkimuksessa arvostetaan tutkittavia noudattamalla tietosuojalainsäädäntöä, vaitiolovelvollisuutta ja luottamuksellisuutta (TENK, 2023, s. 13–14).

Laadullisessa tutkimuksessa teoriaosuus on ilmeinen ja näin ollen sitä tarvitaan pakostakin (Tuomi & Sarajärvi, 2024, s. 23). Teoriaosuus edellyttää lukemista, joka on tutkijan perustyötä kirjoittamisen lisäksi (Hakala, 2024, s. 17). Opinnäytetyön teoriaosuuteen on etsitty monipuolisesti tietoa erilaisista lähteistä ja tietokannoista, jotka lisäävät opinnäytetyön luotettavuutta. Tietoa on etsitty niin kotimaisista kuin kansainvälisistä lähteistä. Käyttäessä toisten

omistamia aineistoja, on mainittava tutkimustavan mukaisesti lähteet tekijöineen (Arene, 2020, s. 12). Olemme merkinneet viittaukset ja lähteet Seinäjoen ammattikorkeakoulun kirjallisten töiden ohjeiden mukaisesti.

8.4 Jatkotutkimusaiheet

Jatkotutkimusaihe tälle opinnäytetyölle voisi olla lasten osallisuuden tutkiminen lepohetkestä eteenpäin. Roos ym. (2016, s. 89) analysoivat tutkimuksestaan, etteivät lapset tuo ilmi mielihiteitänään liittyen varhaiskasvatuksen lepohetkeen. He myös pohtivat osan lapsista jopa inhoavan päivälepoetkiä. Javanainen (2016, s. 112) tarkentaa päiväkodin lepoetken olevan epämukavia etenkin lapsille, jotka eivät nuku. Hän (s. 133) jatkaa, että kasvattajilla on liikaa valtaa lepoetkillä, joka näkyy vahvasti ohjaamisena ja kehotuksina. Lepoetkissä lasten osallisuus toteutuu heikosti, jos kasvattajat ohjaavat lapset sänkyyn ja huomioivat heidät ryhmänä (Järvenpää, 2018, s. 162). Osallisuutta saadaan lisättyä, jos kaikki lapset peitellään ja silitellään uneen henkilökohtaisesti. Ottamalla lapset mukaan lepoetkien suunnitteluun voidaan lasten osallisuuden kokemista nostaa entisestään. Tämän lisäksi lasten kanssa voidaan puhua levon merkityksestä tai ottaa lapset kainaloon.

Toinen jatkotutkimusaihe tälle opinnäytetyölle voisi olla lasten osallisuuden tutkiminen syksyllä, kun lapsiryhmät ovat uudet. Olisi mielenkiintoista saada selville eroaako lasten osallisuuden toteutuminen uudessa ryhmässä, kun kasvattajat ja lapset vielä tutustuvat toisiinsa. Tutkimuksessa voisi olla kiinnostavaa tarkastella, miten kasvattajat vahvistavat lasten osallisuutta etenkin yhteisöllisyyden ja ryhmähengen suhteen. Lisäksi lasten omat ajatukset olisivat tärkeä saada kuuluviin, miten he itse kokevat osallisuuden toteutumisen uusien kasvattajien ja lasten seurassa.

Viimeisenä jatkotutkimusideana voisi tutkia lasten huoltajien osallisuutta. Huoltajien toiveita on otettava huomioon varhaiskasvatuksen suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 4 luku 20 §). Tutkimuksessa voitaisiin tutkia, kuinka edellä mainitut asiat toteutuvat käytännössä ja kuinka hyvin huoltajat kokevat osallisuuden syntyvän. Toisaalta missä asioissa huoltajat kokevat, että haluaisivat päästä osallistumaan lasten arkeen enemmän.

LÄHTEET

- Ahola, R., & Valkonen, S. (2024). Työhyvinvointi ja pitovoima muuttuvassa varhaiskasvatustyössä. *Journal of Early Childhood Education Research*, 13(3), 105-140. <https://doi.org/10.58955/jecer.146503>
- Ahonen, L. (12.5.2023). 4. Lasten moninaisuus ja osallisuuden pedagogiikka [video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=cATdF6VubT0>
- Ahonen, L. (2017a). *Haastavat kasvatustilanteet: Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja*. PS-kustannus.
- Ahonen, L. (2017b). *Vasun käyttöopas*. PS-kustannus.
- Alvehus, J. (2025). *Crafting your thesis: Making use of qualitative approaches*. Routledge.
- Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene. (2020). *Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset*. <https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTIKORKEAKOULUJEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUOSITUKSET%202020.pdf?t=1578480382>
- Antila, L., Ikola, E., Koivusalo, R., Kuoppala, R., Mäki-Kihniä, M., Oivanen, K.-M., Riskumäki, M., Roponen, L., & Saarimaa, M. (10.11.2016). *Varhaiskasvattajan työkalupakki: Havainnointi ja pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ikäkausittain*.
- Arvola, O. (23.6.2021). *Varhaiskasvatus eri kieli- ja kulttuuritaustaisten lasten osallisuuden ja oppimisen mahdollistajina* (Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis -sarja – Ser. B osa – Tom. 539). UTUPub. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8468-8>
- Avosylin. (2.2.2024). *Miten osallisuus vaikuttaa lapsen hyvinvointiin? – Avosylin*. <https://avosylin.fi/miten-osallisuus-vaikuttaa-lapsen-hyvinvointiin-avosylin/>
- Brotherus, A., & Kangas, J. (2018). Leikkiympäristön haasteet ja rajoitukset lasten osallisuudelle. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsén, & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 20–34). Suomen varhaiskasvatus.
- Grönfors, M., & Vilkkä, H. (toim.). (2011). *Laadullisen tutkimuksen kenttätymenetelmät*. SoFia-Sosiologi-Filosofiapu Vilkkä. https://vilkka.fi/books/Laadullisen_tutkimuksen.pdf
- Hakala, J. T. (2024). *Laadullisen tutkimuksen ABC: Menetelmäopas opinnäytteen tekijälle*. Gaudeamus.
- Heikka, J., Kettukangas, T., Fonsén, E., & Vlasov, J. (2018). Lapsen osallisuus ja varhaiskasvatuksen pedagoginen suunnittelu. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E.

- Heikkilä, T. (2014). *Tilastollinen tutkimus* (9. uud. p.). Edita.
- Heikkinen, A. (toim.). (2018). *Arki, arvot ja etiikka: Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet* (2. p.). Talentia.
- Heljakka, K. (2025). Synkkää leikkiä ei ole. *Erityiskasvatus*, (1), 6–8.
- Hirsjärvi, S., & Hurme, H. (2001). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Yliopistopaino.
- Hurme, K., & Kyllönen, T. (2025). *Pedagogisen turvan käsikirja: Näin vahvistat turvallisuuden tunnetta ja oppimista*. Santalahti.
- Hyvärinen, M., Suoninen, E., & Vuori, J. (2021). Haastattelut. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tietoarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/haastattelut/>
- Javanainen, H. (2016). Rentola Alhoniityn päiväkodissa – päiväleppökäytäntöjen uudistamista. Teoksessa P. Roos, H. Nätyntki, H. Javanainen, P. Koivisto, M. Anttinen, P. Varttinen, & K. Rintakorpi, *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa* (s. 112–123). Piia Roos.
- Järvenpää, M. (2018). Kolmet portaat osallisuuteen – Kehittämishanke Vatialan päiväkodissa. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsèn, & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 153–167). Suomen varhaiskasvatus.
- Järvinen, K., & Mikkola, P. (2015). *Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa*. Pedatieto.
- Kalliomeri, R., Mettinen, K., & Tulensalo, H. (2021). Lapsen näköistä kehittämistä ja vaikuttamista. Teoksessa H. Tulensalo, R. Kalliomeri, & J. Laimio (toim.), *Kohti lapsen näköistä osallisuutta* (s. 208–216). Pelastakaa Lapset.
- Kangas, J., Lastikka, A., & Karlsson, L. (2021). *Voimauttava varhaiskasvatus: Leikkivä, osallinen ja hyvinvoiva lapsi* (1. p.). Otava.
- Karhu, J. (2024). Perhe ja lapsi varhaiskasvatuksen sosionomin asiakkaana - tuukkonää tänään meidän ryhmään? Teoksessa M. Koskinen (toim.), *Varhaiskasvatuksen sosionomi - moninainen osaaja nyt ja tulevaisuudessa* (s. 25–33). (LAUREA-JULKAISUT 227). Laurea-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-799-709-6>
- Karila, K. (2019). Mitä on varhaiskasvatuksen pedagogiikka? *Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri muuttuu: Nyt on pedagogiikan aika!* (3. p., s. 9–11). Lastentarhanopettajaliitto. https://www.vol.fi/uploads/2019/01/62b0f739-pedagogiikan-aika-3painos_nayttis3.pdf

- Karlsson, L., Weckström, E., & Lastikka, A-L. (2018). Osallisuuden toimintakulttuuria rakentamassa sadutusmenetelmällä. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsèn, & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 94–119). Suomen varhaiskasvatus.
- Kataja, E. (12.5.2023). 2. Osallisuus perushoidon tilanteissa [video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eFzQ8-PnEX8>
- Kinnunen, A. (2021). Yhteisellä löytöretkellä osallisuuteen. *Kuntoutus*, 44(2), 85–88. <https://doi.org/10.37451/kuntoutus.109485>
- Kola-Torvinen, P. (2019). Laaja-alainen osaaminen ja oppimisen alueet varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. *Varhaiskasvatuksen toimintakulttuuri muuttuu: Nyt on pedagogiikan aika!* (3. p., s. 12–14). Lastentarhanopettajaliitto. https://www.vol.fi/uploads/2019/01/62b0f739-pedagogiikan-aika-3painos_nayttis3.pdf
- Korhonen, M.-J. (2024). *Mahdollisia maailmoja: Näytelmiä ja näkökulmia pedagogiseen draamatyöskentelyyn*. Osuuskunta Ciris.
- Kuitu, P. (2021). Rohkeasti minä – taide ja luovuus itseilmaisun ja osallisuuden ympäristönä. Teoksessa H. Tulensalo, R. Kalliomeri, & J. Laimio (toim.), *Kohti lapsen näköistä osallisuutta* (s. 54–60). Pelastakaa Lapset.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1986/609>
- Lansdown, G. (2010). The realisation of children's participation rights: Critical reflections. Teoksessa B. Percy-Smith, & N. Thomas (toim.), *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from theory and practice* (s. 11–23). Routledge.
- Lehtinen, E., & Koivula, M. (2022). Leikki yhdistää lapsia ja aikuisia. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen, & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia* (3. p., s. 181–195). Vastapaino.
- Leskisenoja, E. (2019). *Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa: Toteuta käytännössä*. PS-kustannus.
- Linna, K. (1.2.2021). Leikin tietoinen havainnointi on ovi lasten maailmaan. *SeAMK Blogit*. <https://blogit.seamk.fi/blog/leikin-tietoinen-havainnointi-on-ovi-lasten-maailmaan/>
- Lyytinen, L. (2020). *Lasten ottamat valokuvat osallisuuden vahvistajana* [pro gradu -työ, Jyväskylän yliopisto]. JYX. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202012097004>
- Malinen, H. (2019). *Anna lapselle ääni: Kieli- ja kulttuuritietoisuuden voima kasvatuksessa*. PS-kustannus.

- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL). (17.10.2017). *Päiväkotirauha vahvistaa osallisuutta*. <https://www.mll.fi/ammattilaisille/varhaiskasvattajille/kiusaaminen-paivakodissa/paivakotirauha/paivakotirauha-vahvistaa-osallisuutta/>
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL). (18.12.2023a). *3–4-vuotiaan ajattelun ja puheen kehitys*. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/3-4-v/3-4-vuotiaan-alyllinen-kehitys/>
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL). (31.1.2023b). *Lapsen oikeuksien sopimus*. <https://www.mll.fi/ammattilaisille/lasten-oikeudet/perus-ja-ihmisoikeudet-ja-lapset/lapsen-oikeuksien-sopimus/>
- Nivala, E. (2021a). Osallisuuden vahvistaminen yksinäisyyden ehkäisemisenä varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(1), 33–59. <https://journal.fi/jecer/article/view/114149/67348>
- Nivala, E. (2021b). *Osallisuus sosiaalipedagogisin silmin*. Kansalaisyhteiskunta. <https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/osallisuus-sosiaalipedagogisin-silmin/>
- Opetushallitus (OPH). (2022). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022 (Määräys 700/2022) (Määräykset ja ohjeet 2022:2a). https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_2.pdf
- Opetushallitus (OPH). (2024). *Mitä on varhaiskasvatus?* <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus>
- Opetushallitus (OPH). (i.a.). *Osallisuus*. <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/osallisuus>
- Ortju, L., & Olli, J. (2021). Hoitotyö ja hoitamisen taito lapsen osallisuuden tukena. Teoksessa H. Tulensalo, R. Kalliomeri, & J. Laimio (toim.), *Kohti lapsen näköistä osallisuutta* (186–196). Pelastakaa Lapset.
- Palonen, M., & Kylmä, J. (2022). Avoin haastattelu ja teemahaastattelu aineistonkeruumenetelminä laadullisessa hoitotieteellisessä tutkimuksessa. *Hoitotiede*, 34(4), 281–294. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202301301875>
- Palo-Oja, M., Määttä, M., & Halme, H. (2021). Lasten yhteisöllisyyden ja joukkoon kuulumisen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa H. Tulensalo, R. Kalliomeri, & J. Laimio (toim.), *Kohti lapsen näköistä osallisuutta* (s. 79–92). Pelastakaa lapset.
- Rintakorpi, K. (2016). Pedagoginen dokumentointi arviointimenetelmänä. Teoksessa P. Roos, H. Nätyinki, H. Javanainen, P. Koivisto, M. Anttinen, P. Varttinen, & K. Rintakorpi, *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa* (s. 152–157). Piia Roos.

- Roos, P., Nätyinki, H., Javanainen, H., Koivisto, P., Anttinen, M., Varttinen, P., & Rintakorpi, K. (2016). *Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa*. Piia Roos.
- Saarinen, A., Lyytinen, P., Ahonen, T., & Lyytinen, H. (2023). Varhaislapsuus. Teoksessa L. Pulkkinen, T. Ahonen, & I. Ruoppila (toim.), *Ihmisen psykologinen kehitys* (10. uud. p., s. 34–102). PS-kustannus.
- Sandberg, E. (2021). *Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa*. PS-kustannus.
- Seinäjoen kaupunki. (2024). *Tutkimuslupa*. <https://www.seinajoki.fi/osallistu-ja-asioi/asiointi/tutkimuslupa/>
- Seinäjoki. (20.6.2017). *Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma: Meirän vasu*. <https://www.seinajoki.fi/wp-content/uploads/2020/04/Meiran-vasu-Seinajoen-kaupungin-varhaiskasvatussuunnitelma.pdf>
- Sevón, E., Hautala, P., Hautakangas, M., Ranta, M., Merjovaara, O., Mustola, M., & Alasuutari, M. (2021). Lasten osallisuuden jännitteet varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 11(1), 114–138. <https://journal.fi/jecer/article/view/114152/67351>
- Shier, H. (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Smith, A. B. (2016). *Children's rights: Towards social justice*. Momentum Press.
- Soini, A., Laukkanen, A., Mäki, P., & Reunamo, J. (2016). Fyysistä aktiivisuutta ja liikkumista edistävä ympäristö. Teoksessa A. Sääkslahti (toim.), *Tieteelliset perusteet varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suosituksille* (s. 44–48). (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:22). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-411-5>
- Sosiaalialan AMK-verkosto. (2023). *Varhaiskasvatuksen sosionomin kompetenssit*. <https://www.sosiaalialanamkverkosto.fi/wp-content/uploads/2023/12/Varhaiskasvatuksen-sosionomikompetenssit-2023.pdf>
- Stenvall, E. (2021). Lapsen arkinen osallisuus – mistä lapselle syntyy kokemus, että voi osallistua ja vaikuttaa? Teoksessa H. Tulensalo, R. Kalliomeri, & J. Laimio (toim.), *Kohti lapsen näköistä osallisuutta* (176–185). Pelastakaa Lapset.
- Suomen perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>
- Sääkslahti, A. (2015). *Liikunta varhaiskasvatuksessa*. PS-kustannus.
- Talonen, E., Savikuja, T., & Hoppo, I. (2024). Inklusio on kiva sana. *Erityiskasvatus*, (3), 6–9.

- Tarsalainen, A., & Päckilä, R. (2024). Yhteisopettajuus auttaa inklusion toteuttamisessa. *VOL*, 86(1), 39.
- Tasa-arvoinen varhaiskasvatus. (i.a.). *Sosiogrammi*. <https://tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/wp-content/uploads/kso9g4w1t6r0y5so3p2irhhs8/sosiogrammi.pdf>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). (2023). *Osallisuuden edistäjän opas* (Ohjaus 10/2023). Julkari. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-088-0>
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (uud. laitos). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2024). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (uud. laitos). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turja, L. (2017). Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala, & L. Turja (toim.), *Varhaiskasvatuksen käsikirja* (4. p., s. 44–53). PS-kustannus.
- Turja, L., & Vuorisalo, M. (2017). Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippainen, & P. Eerola-Pennanen (toim.), *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia* (s. 36–55). Vastapaino.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa* (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 2023:2). https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
- Valtion ravitsemusneuvottelukunta (VRN). (2018). *Terveyttä ja iloa ruoasta – varhaiskasvatuksen ruokailusuositus* (Kide 32). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-992-7>
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540>
- Varpanen, J. (2018). Vapaus, demokratia ja jaettu todellisuus osallisuuden ytimessä. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsèn, & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 120–134). Suomen varhaiskasvatus.
- Venninen, T., & Kangas, J. (2018). Osalliseksi osallisuuteen. Teoksessa J. Kangas, J. Vlasov, E. Fonsèn, & J. Heikka (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen* (s. 188–203). Suomen varhaiskasvatus.
- Vilka, E. (2025). *Tutki ja kehitä* (6. uud. p.). Santalahti.
- Vuori, J. (2021). Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa J. Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tietoarkisto.

<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/>

Väisänen, E. (2024). Esipuhe. Teoksessa M. J. Korhonen, *Mahdollisia maailmoja: Näytelmiä ja näkökulmia pedagogiseen draamatyöskentelyyn* (s. 11–12). Osuuskunta Ciris.

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

<https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2014/1325>

LIITTEET

Liite 1. Haastattelurunko

Liite 2. Havainnointilomake

Liite 1. Haastattelurunko

Teema 1. Kasvattajien näkemykset osallisuudesta

- Mitä kuvailisitte 3–4-vuotiaiden lasten osallisuuden olevan? Miten osallisuus näkyy työssänne?
- Miten kasvattajina edistätte lasten osallisuutta ryhmässänne? Millaisia toimintamalleja käytätte arjessa osallisuuden tukemisessa?
- Millä tavoin lasten luonteenpiirteet vaikuttavat osallisuuden kokemuksen syntyyn?
- Minkälaisia vaikutuksia olette kokeneet osallisuudella olevan työssänne?

Teema 2. Lasten osallisuus toiminnan suunnittelussa

- Millä tavoin lasten kiinnostuksen kohteet huomioidaan ryhmän toiminnan suunnittelussa?
- Millaisiin asioihin ryhmänne lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa viikon/kuukauden/vuoden aikana?
- Miten lapset pääsevät mukaan päätöksentekoon?
- Mitkä tekijät mahdollistavat osallisuuden syntymistä ryhmässänne?
- Millaiset tekijät haastavat tai rajoittavat lasten osallisuuden toteutumista ryhmässänne?

Teema 3. Osallisuuden toteutuminen lapsiryhmässä

- Miten ryhmähenki näkyy lapsiryhmässä? Millä keinoin tuette lasten välisiä vuorovaikutussuhteita?
- Miten osallisuus näkyy ryhmävasussa? Kuinka toteutatte sitä arjessa?
- Millaisissa arjen tilanteissa koette, että lasten osallisuutta voitaisiin lisätä?
- Millä keinoin kasvattajina voisitte lisätä lasten osallisuutta päiväkodin arkeen?

Liite 2. Havainnointilomake

	Kohtaaminen (Kiireettömyys, läsnäolo, yksilöllisyys).	Kuulluksi tuleminen (Asioihin vaikuttaminen, ajatukset, mielipiteet, kiinnostuksen kohteet).	Vuorovaikutus (Lasten keskusteluihin tarttuminen, joustavuus, kuuntelu, riittävä tuki).	Yhteisöllisyys (Toimintaan osallistuminen omista lähtökohdista, yhdenvertaisuus, inklusiivisuus).	Päätöksenteko (Valintojen tarjoaminen tarvittaessa, kasvattaja ei tee asioita puolesta, lapset saavat ikätaisoista vastuuta).
Lapsen saapuminen päiväkotiin					
Aamupiiri					
Pedagoginen toiminta, kasvattajien ohjattu toiminta					

Ulkoilu					
Ruokailu					
Siirtymätilanteet					
Leikki					
Muut huomiot osallisuudesta:					